Rbl. 1.20

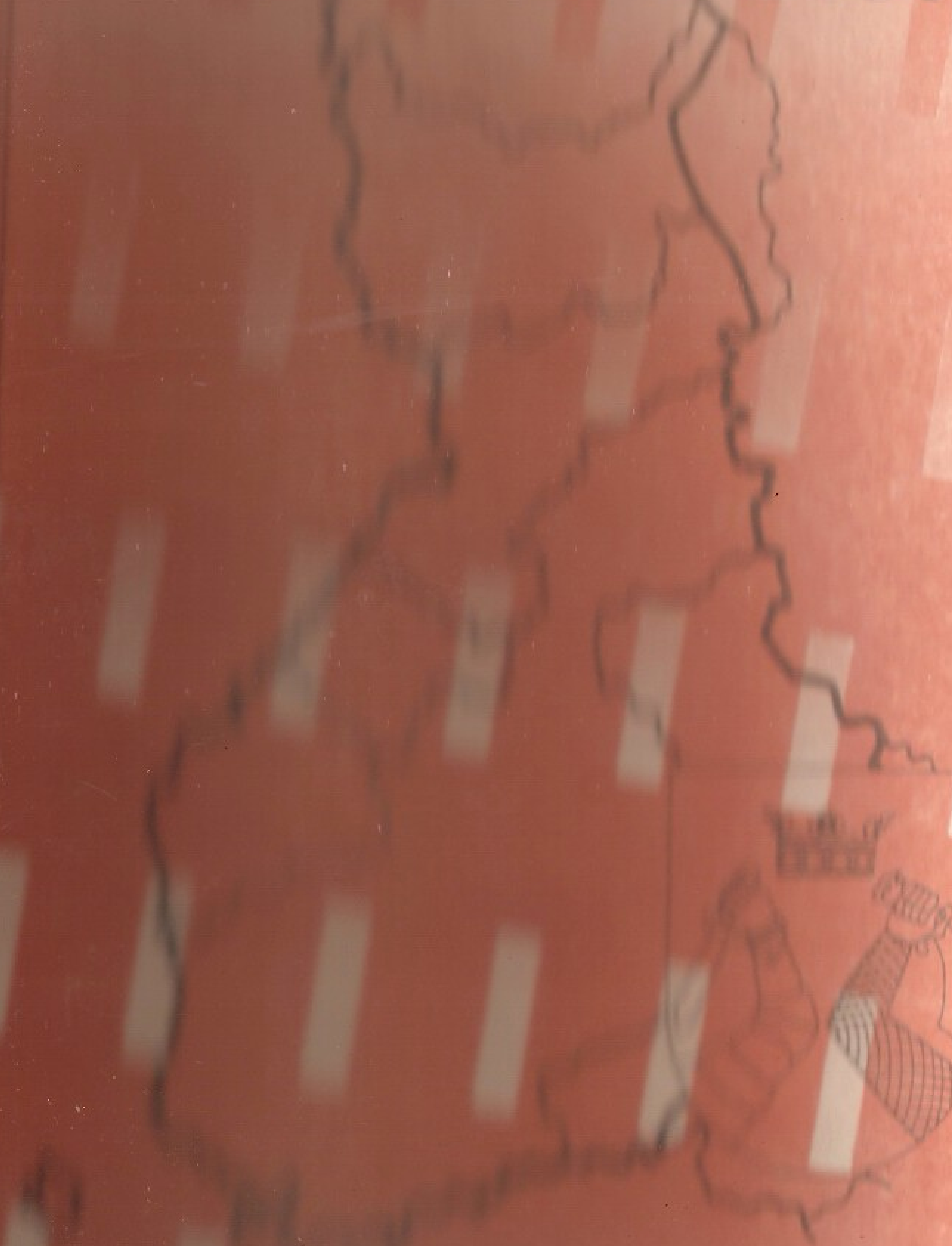
Olime ... terve sügise lugenud läbirääkimistest, mida meie valitsus Moskvas pidas, ja venelaste nõudmistest, mille kohaselt me pidime andma neile tüki Soomest, sest kuulu järgi olla neil seal kodus nii vähe maad ja seepärast on neil seda juurde vaja.

Meie arust oli Venemaa pojal maad juba päris piisavalt. Arvasime, et kui päris kibe käes, siis on meil anda neile kõige rohkem meeter korda kaks maalapp, mida inimesel hauaplatsiks vaja.

ANTTI TUURI Talvesõda

ANTTI TUURI

Talvesõda

ANTTI TUURI

TALVESÕDA

Soome keelest tõlkinud
Ants Haljamaa

Tallinn «Eesti Raamat» 1990

T(Soome)
T 93

Originaali tiitel:
Antti Tuuri
Talvisota
Kertomus
Helsingissä
Kustannusosakeyhtiö
Otava
[1984]

Kunstiliselt kujundanud
Piret Smagar

T 4703010100—253 / 901(15)—90 TL—3—14—90

ISBN 5-450-01268-3

© Antti Tuuri 1984
© Tõlge eesti keelde. Kirjastus «Eesti Raamat», 1990

I

Ütlesin, et lähme jala, sest koolimajja ei ole palju maad, aga vennas sõnas, et meie talust ei minda jala sõtta, ja nõnda panime hobuse aiste vahele ja läksime sellega. Jussi tuli kutsariks. Tema ei olnud kutset saanud, tema oli selle sõja jaoks veel liiga noor.

Pidime koolimajas olema kell üheksa õhtul ja nõnda panime kaputjala vedruvankri ette ja hakkasime õhtu eel minema. Küla vahel oli rahvast paksult liikvel, mehi läks jala ja hobustega ja jalgratastega ja paljudel olid saatjad kaasas. Enamik oli tõsiste nägudega, sest ei teatud, mis meid ees ootab, et mida need erakorralised kordusõppused tegelikult tähendavad.

Koolimajja tuli meid kokku neljasaja mehe ringis. Siin olid peaaegu kõik, kes kihelkonnas meeste kirja arvatud, enamik mehi mulle tuttavad, eriti kirikukülast ja naaberkülast, ja seejärel võõramad kõrvalküladest, tuttavaid seltsidest ja valla asjaajamistest ja leerivendi ja siis need oma küla mehed. Kõiksugu mehi ka ühe valla meeste seas leidub. Seal olid kahed vennaksed, kelle vahel õhtu jooksul tõusis tüli viinapudeli pärast. Nad olid vist juba tulles küla vahel tropid teinud ja ühel oli kooli jõudes kaasas pudel karuviina, millele teised päkad silma ajasid, mitte just suisa salaja, aga nii muu jutu sees teise käest välja pettes. Nende vahel läks seepärast löömaks ja me pidime kambakesi minema neid kinni hoidma ja lahutama, et nad üksteist veel enne sõja lahtiminekut maha ei lööks. Paavo, vennas, ütles, et venelased näevad meiega veel näguripäevi, kui poisid mõtlevad juba algusest peale suisa taltsutamatud mehed olla.

Üks mees istus keset põrandat ja sõi ranitsast nii vana pannkooki, et see oli juba päris siniseks tõmbunud. Seda meest ma ei tundnud. Ranitsaks oli tal vana toomasjahukott, mille nurkadesse ta oli pannud kivid ja sidunud siis nurkadest nöörid õlarihmadeks. Kui ma poistelt küsisin, mis mees see on, öeldi mulle, et sellest mehest tehakse meie kompa-

nii kokk ja sõjas hakkab ta meile süüa tegema. See oli naljajutt, kokka sellest mehest ei saanud. Kannasel tegid meile hiljem süüa hoopis teised mehed. Pärast Seinäjoelt lahkumist ma seda meest enam ei näinud. Ta saadeti vist koju tagasi. Pärastpoole olen küll mitu korda mõelnud, et ega need meie söögitegijad vist suurt paremad olnud kui see siniseks läinud pannkoogi sööja seal koolimajas.

Kell üheksa kamandati meid õue rivisse ja juba me läksime. Enne oli jagatud varustust, või paljuke seda jagada oli. Oli oktoobrikuu kolmeteistkümnes päev. Kaitseliidu piirkonnaülem, kellest sai meie kompanii ülem, pidas kõne ja viis meid seejärel marsiga raudteejaama. Teeveered olid inimesi täis, kui me marssisime, naisi ja lapsi, ja nad järgnesid meile jaama, kus juba hulk rahvast ees ootas.

Ootasime seal rongi minekut ja jätsime kojujääjatega hüvasti. Poissmeestel oli kõik mõistagi palju kergem, vabad inimesed, aga minulgi naine pojaga saatmas; mingeid rõõmsaid jutte seal välja ei mõelnud ja miski rõõmus minek see ei olnud ka. Rääkisime talupidamisest ja muudest tarvilikest asjadest; sügistööd olime jõudnud juba siiski ära teha, nii et naispere päris nende keskele ei jäänud.

Meie Paavo oli poissmees, aga üks plika rippus temagi rinna najal ja tihkus nutta. Paavo ei olnud meile kodus temast midagi rääkinud, ja loomavagunis, kui mürinal Seinäjoe poole läksime, narrisid teised poissmehed Paavot selle tüdruku pärast kõvasti, pärisid, et ega ta seal loomavagunite vahel ometi nii lähedale ei pääsenud, et käe saba alla sai. Ma arvan, et Paavo oli sellesse tüdrukusse päris tõsiselt armunud, sest ta ei hakanud üldse poistega tüdruku üle lõmpsima. Ta istus vaikides loomavaguni uksel ja jälgis, kuidas maastik mööda vilksatas, talude tuled ja jaamad. Hiljem, kui seda tüdrukut olen näinud, olen ma alati meenutanud meie minekut ja vennast, kui tõsine oli ta terve tee Seinäjoele, muidu alati nii lõbus poiss. See tüdruk on nüüd Rinta-Jussil perenaiseks. Mul ei ole temaga kunagi jutuks tulnud, mismoodi nad olid Paavoga mõelnud oma elu korraldada.

Minek oli paljudele tõesti kurb, aga teadagi, et sellisel meestepundil põu kaua kurb ei püsi. Nii mõnelgi oli viinapudel ranitsapõhja jäänud ja poisid rüüpasid tee peal vähehaaval ja peagi luikasid nad meeleolu tõstmiseks juba mõnegi sõjaka loo. Seinäjoele sõit kestis kogu öö ja kellelgi ei tulnud pähe korralikult magada, sest olime ikkagi teel tundmatusse ja terve sügise lugenud läbirääkimistest, mida meie valitsus Moskvas pidas, ja venelaste nõudmistest, mille kohaselt me pidime andma neile tüki Soomest, sest kuulu

järgi olla neil seal kodus nii vähe maad ja seepärast on neil seda juurde vaja.

Meie arust oli Venemaa pojal maad juba päris piisavalt. Arvasime, et kui päris kibe käes, siis on meil anda neile kõige rohkem meeter korda kaks maalapp, mida inimesel hauaplatsiks vaja.

II

Seinäjoel jäime nädalapäeviks ootama, ja ega sel ajal päris kindlalt teatudki, kas üldse peab kuhugi minema. Seinäjoel anti varustust juurde ja püssid neile, kel püssi ei olnud. Meil, Kaitseliitu kuuluvail, olid omad, Kaitseliidu poolt antud püssid kaasas, aga Seinäjoel jagati teistelegi relvad kätte. Selgus, et Kaitseliidu püssid on kehvas seisukorras, logisema lastud ja sooned kulunud, aga sõjaväe püssid olid head, otse laost toodud ja paljud täitsa uued. Uurisime neid ja tulime järeldusele, et nendega saab pihta küll, eriti siis, kui juhtud õigel ajal triklile vajutama, siis, kui märk on sihikul. Kaitseliitu mittekuuluvad mehed, kellele siin uued püssid kätte anti, ei olnud laskmisega küll palju tegemist teinud. Meile jagati ka tõhusamaid relvi, püstolkuulipildujaid, aga padruneid meile ei antud, et õnnetusi ei juhtuks.

Talvesõja-aegsest varustusest on palju juttu olnud, ja peab tunnistama, et see oli armetuvõitu. Paljudele meestele ei olnud sõjaväel anda muud sõdurivarustust kui kokard mütsi külge ja sõdurivöö mantli peale. Mõni poiss tegi terve sõja oma riietega läbi, nii et ainult kokardi järgi tundis mehes ära Soome sõjaväe sõduri, ja siis sellest sõdurivööst. Mina nägin veel märtsikuus Vuosalmil üht oma valla poissi, kel oli moondamisülikonna all seesama sinine uhutud riidest pluus, millega ta sõtta oli tulnud. Sama pluusiga tuli ta veel kojugi, ehk küll sõjaväehaigla kaudu; ta sai Vuosalmil jalad granaadikilde täis ja sattus Vuosalmilt sõjaväehaiglasse lappida, aga pluus jäi alles.

Seinäjoel pandi kokku 23. jalaväerügement, mis koosnes peaaegu täielikult Pohjanmaa meestest. Selle ülem oli kolonelleitnant Matti Laurila. Meie kuulusime selle rügemendi teise pataljoni. Meie kompanii oli kogu Seinäjoel oleku aja majutatud Seinäjoe Jouppila külasse Jouppi tallu.

Küll see Seinäjoel olemine oli üks segane aeg. Kõik püüdsid, nagu jõudsid, nasvärki kokku kahmida seks puhuks,

kui peaks sõtta mindama. Plaanid olid küll selged olnud, ja selged sotid, kuidas kraami jagada, nii et igaüks midagi saab, aga ometi läks kõik kohe segi. Meie ei saanud näiteks üldse väliköökī. Teade väliköögi kohta meile küll tuli, aga selle teatega polnud palju peale hakata, sest väliköökī ei leitud kusagilt, ehk küll seda Seinäjoelt hulgakesi otsisime. Pidasime seda sõjas nii tähtsaks riistaks, et otsustasime — ilma väliköögita me Seinäjoelt ei lahku. Üks Seinäjoe lotta rääkis siis meile, et näinud ühe kooli õuel presendiga kaetud väliköökī, ja nõnda käisid ja tõid poisid keeduriista ära ja võtsid selle meie kompanii valdusse. Keegi seda otsima ei tulnud ja hiljem oligi see terve sõja aja meile tarvilik riist. Kannasel keedeti sellega suured laarid kaerahelbeputru.

Kui mehi hakati jagudesse jaotama, käisime Paavoga rühmaülema jutul, et meid pandaks ühte jakku, nii et saaksime teineteist aidata, kui ränka olukorda satume, ja mina ütlesin, et võin Paavol silma peal hoida, sest ta on veel nii noor ja kogenematu, et keegi peab tema järele vaatama. Meid pandigi ühte jakku, aga sellest ei olnud suurt abi paigas, kuhu meid hiljem viidi, ega minust Paavo järele vaatajat ja kaitsjat.

Ei tea, kas nad panid seejärel, kui olime käinud Paavoga rühmaülemale rääkimas, kuidas vennad võivad teineteist sõjas aidata, koeruse pärast meie jakku ka Erkkilä. Erkkilä kohta räägiti, et ta on meie isa poolt tüdrukule tehtud ja rahaga kinnimakstud poeg. Tema ema oli meil tõesti tööl olnud, Erkkilä Maija, aga meilt juba enne seda ära läinud, kui tal poeg sündis. Kodus ei räägitud sellest mitte kunagi, aga küla peal küll; pärast isa Ameerikasse-minemist oli tema tegemistest kodus ülepea väga vähe räägitud, ja ma sain emast aru küll, et ta ei tahtnud poegadele sellistest asjadest rääkida, usklik inimene ja alati kõvasti töö küljes kinni. Me olime Erkkiläga üheealised ja leerivennad, sellest hoolimata polnud me mitte kunagi koos ringi liikunud, mõlemad häbenesime seevõrra neid inimeste jutte. Tuttavad olime küll lapsepõlvest peale.

Nad panid Erkkilä meie jakku. Meil oli täiearvuline jagu, kui Seinäjoelt lahkusime, seitse meest ja jaoülem. Ellu jäin neist ainult mina. Need, kes pääsesid eluga talvesõjast, langesid jätkusõjas. Nii et see ei olnud miski hea õnnega jagu, mis meist Seinäjoel kokku pandi. Aga siis me seda ju ei teadnud.

III

Seinäjoel hakati meile ka õppusi pidama, meile õpetati, kuidas püssiga ümber käia, ja muud sõjapidamises tarvilikku. Kordasime varem sõjaväes õpitud tarkusi. Olime tookord kõik kuulekad ja innukad õpilased. Aeg oli sihuke.

Ohvitserid pidasid meile loenguid maailma poliitilisest olukorrast, venelaste kavatsustest meie suhtes ja sellest, kuidas oli läinud eestlastel ja teistel Soome lahe lõunaranniku ja Läänemere lõunaranniku riikidel, kui need uskusid venelaste jutte ja andsid neile maad ja sõjaväebaase. Jõudsime üksmeelele, et me ei tohi praegu vaenlasele järele anda, ja kui nemad ei usu, et me ei tungi kunagi Leningradile kallale, vaid peame selle nimel andma neile osa Kannasest ja Hanko neeme, siis ei pruugi nad meisse tõesti uskuda. Ega meiegi usk nende suhtes väga kõva olnud.

Oleksime jõudnud kas või mitu korda käia kodust asju ja süüa juurde toomas, kui kohe tulles oleksime teadnud, et Seinäjoel läheb nädalapäevad aega, aga seda me ju ei teadnud. Me pidime sõjaväe nasvärgi pärast Seinäjoel ringi jooksma ja varustuse meestega ka pisiasjade ja tarvisasjade pärast lahinguid lööma; see oli suisa päevatöö, kui katsusid varustusmeeste ja kõikide teiste väeüksuste meeste juures oma huvide eest väljas olla, ja siis sõjaväe päevakord peale selle.

Seinäjoele koondati meid üheksa jalaväekompaniid: Ylistarost, Ylihärmäst, Kuortaneelt, Töysäst, Lapualt, Jalasjärvilt, Jurvast, Isokyröst ja teab kust veel üle terve Pohjanmaa, jalaväekompaniisid ja kuulipildujakompaniisid, staabimehi, sideväelasi ja lapualastest hobusemehi, kes olid rügemendi vooris. Nendega tuli enda eest väljas olla.

Seinäjoed vaatasime siis, kui kraami kokkuajamise ja päevakorra kõrvalt aega üle jäi. Palju seal vaadata küll ei olnud, ei sellal ega hiljemgi, Pohjanmaa ja Vaasa raudtee ristumiskohale kasvanud alevike, madalad puumajad ja hobusepäbulad alati tänavail.

Sõjas ja sõja ootamisel on sõduri seisukohalt kehv see, et talle midagi ei räägita. Tuleb ainult olla ja oodata, et keegi tuleb ja annab käsu. Siis tuleb käsk täita. Mina arvan küll, et meie rügemendi härradel oli varakult teada, millal meid hakatakse Seinäjoelt edasi viima ja mis riistaga me läheme, sest rongid tuleb mitu päeva enne transpordi algust valmis seada, aga meile ei rääkinud nad sellest midagi. Nad hoidsid meid kõikidest asjadest täielikus teadmatuses. Ja see

sünnitas kõvasti kõlakaid, sest meeste seas on ikka neid, kes asju nagu teaksid, ja nende jutud levisid kiiresti ja muutusid kogu aeg aina paremaks, ja nende jutte uskusid paljud, vähemalt alguses.

Meil kompaniis räägiti täiesti kindlalt, et venelane ei julge Soomele seepärast kallale tungida, et Rootsi on andnud meie valitsusele tagatised, et nad tulevad meile kohe appi, kui Venemaa ründab. Paljud uskusid seda kumu. Mina seda ei uskunud, mina arvasin, et venelased ei karda rootslasi mitte üks raas.

Kaheksateistkümnendal oktoobril hakati meid siis Seinäjoelt edasi viima. Meile ei öeldud ikka veel, kuhu me õieti läheme. Terve meie teine pataljon oli ühe rongi peal. Teistel pataljonidel olid omad rongid. Oli pühapäev, kui hakkasime Seinäjoelt minema. Alles Haapamäe jaamas nägime, et läheme ida poole, sest rong keeras Haapamäel Jyväskylä teele. Räägiti, et isegi meie pataljoniülem, kapten Järvinen, sai alles Haapamäel enda kätte ümbriku kirjalike juhtnööridega selle kohta, kuhu minnakse ja kuidas.

Alles järgmisel päeval laaditi pataljon rongilt maha, ja me nägime, et oleme Inkilä jaamas. See oli Kannas. Oli ikka kodukihelkonnast suur hüpe tehtud. Paljud meist ei olnud iial kodust nii kaugel käinud, ka mina ja meie Paavo mitte. Oli see alles tulemine ja reisimine olnud. Meil katkes teel rongki, see oli nii raskesti koormatud: terve pataljon mehi ja hobused ja kraam. Vedurimehed isegi ei märganud kohe rongi katkemist, vaid põrutasid kilomeetri edasi, enne kui veduri peale toodi teade, et rongil puudub täielikult lõpuosa ja hulk mehi, kelle meel ihkab sõjaväljale. Nõnda ajasid vedurimehed rongi tagasi sinna, kus lõpuosa rööbastel seisis. See juhtus Kintaukse külas, aga mina ei saanud iial teada, kus see Kintaukse küla oli või on. Sealt sai veel tükk aega loomavaguneis edasi müristatud, enne kui olime Inkiläs.

Aega proovisime rongis mitmel moel surnuks lüüa; mul on meeles, et naersime palju, kui istusime läbi Soome sõitvas rongis ja olime teel sõtta. Sõjast meil ettekujutust ei olnud. Mis juttude peale me naersime, seda ma ei mäleta. Pärast sõda katsusin neid mõnikord kodurahvale rääkida, aga kodurahvast ei ajanud need üldse naerma. Nõnda unustasin ka mina need.

Kui sellise pundiga liigutakse, noored mehed, siis kujunevad seal ju oma jutupaunikud ja naljahambad, kel tarvitseb ainult mõni sõna öelda või mõni ilme näole manada, kui kõik naeravad, et kas või hing väljas. Neid jutte ei saa

teistele edasi rääkida, need sõltuvad liiga palju olukorrast, nagu need rongis räägitud jutud sõltusid sellest, et meid viidi teadmata suunas ja tundmata saatuse poole, ja me teadsime, et kui sõda lahti läheb, ei mürista paljud meist enam oma tagumiku peal kodukihelkonda tagasi. Seepärast naersime peaaegu iga asja peale.

Vanematel meestel sai sellest naermisest mõnikord villand ja nad hakkasid seal loomavagunis korda majja looma, aga üldiselt olid nemadki mihklid suud pruukima. Kõigil oli sihuke prii olemine. Ohvitserid sõitsid oma vagunites ja meil oli nendest terve tee rahu majas; meie vagunis olid sõdurid ja allohvitserid. Magamiseks niisugune loomavagun muidugi eriti mugav ei olnud, aga ka nõudmised polnud tol ajal suured. Püüdsime magada, keetsime ahju peal kohvi, hoidsime ahju ja vagunit kasehalgudega soojana, ja siis need jutupundid. Suurt lõbu tundsime alati ka siis, kui keegi pidi vaguniukselt oma asju õiendama. Sellised olid meie meelelahutused.

IV

Inkilä jaamas laaditi meid rongilt maha nii, nagu oleksid vaenlase lennukid meil kogu aeg pea kohal ja kallal, õhuhäire korras. Nii püüti meid kõikjal valmistada ette tõeliseks sõjaks, mida oodati. Ranitsad seljas ja püssid käes, jooksime loomavaguneist kraami tassides jaama taha metsa ja kogunesime sinna puude alla varjule. See oli pärastlõunal, nelja paiku.

Poisid tõid hobused ja kaarikud rongilt maha ja rakendasid metsa all, varjul vaenlase õhurünnakute eest, hobused kaarikute ette ja laadisid siis kaarikud kraami täis. Ohvitseridel olid ratsahobused, rügemendiülemast kompaniiülemateni välja. Rühmaülematel ratsahobuseid ei olnud. Vabadussõja kogemuste põhjal oli sõda mõeldud tookord pidada nii, et ohvitseridel on hobune all, kellega on hea ühest allüksusest teise kihutada, meestele käske anda ja meeleolu tõsta. Ei Taipales ega Vuosalmil läinud neid hobuseid vaja. Kõik nad läksid voorihobusteks.

Vanemad, vabadussõjas käinud mehed tegid tule üles ja hakkasid kohvi keetma. Nad ütlesid, et kindlasti läheb tükk aega, enne kui pataljon mehi ja voor liikvele saadakse; et meil ei ole kiiret. Jaoülem läks sellest pabinasse, sest vaen-

lane võib nüüd näha nende tulede suitsu ja saata hävituslennukid meid kuulipildujaist tulistama ja pommituseskadrillid meie kallale, aga vanemad mehed ei teinud tema jutust välja. Nad ütlesid, et sõda algab alles siis, kui vaenlase kuulipritsid hakkavad laulma. Neil oli kohviisu ja nad keetsid kohvi valmis. Meil selleks julgust ei jätkunud. Üks neist ütles, et oli löönud kaasa Tampere vallutamisel kaheksateistkümnendal aastal, samuti Eestis-käigul ja Aunuses, kus kõikjal oli palju poisse langenud, ja näinud seal muudki kui Lõuna-Pohjanmaa Kaitseliidu paraadi Seinäjoe turuplatsil; kui kuulipritsid hakkavad laulma, võib nooremseersantide ninaots sutsuke rohkem valgeks minna kui ühe või kahe lõkke ülestegemisest Inkilä jaama taguses metsatukas.

Poisid said rongi tühjaks ja kraami rongilt maha laaditud, ehk küll kõik ei toimunudki nii nagu õhuhäire puhul. Kolmanda pataljoni rong seisis juba jaamas ja ootas laadimist, kui meie sinna jõudsime, ja ehkki poisid oleksid pidanud püsima vagunites ja ootama käsku mahalaadimise alustamiseks, ei olnud nad ometi mallanud väga kaua loomavaguneis istuda ja oodata. Nad tulid vaguneist Inkilä jaama ümbrust kaema ja neid liikus perroonil ja jaama taga ja rööbaste vahel. Ohvitseride vagun oli nende rongis asetatud päris esimeseks ja sealt oli raske meestel silma peal hoida; kui ohvitserid märkasid, et pool pataljoni jalutab mööda jaamaesist, tulid nad kiiresti vaguneist välja ja kamandasid poistele valvel ja rivisse ja marsiga tagasi loomavaguneisse, et rongi mahalaadimine saaks alata nii, nagu see algusest peale oli plaanitud — õhuhäire korras. Kui meie jaama jõudsime, oli esimese pataljoni rong juba maha laaditud ja esimese pataljoni poisid marssisid juba maanteel, kui meie hakkasime vaguneist üle rööbaste metsa alla varju jooksma.

Anti rännakukäsk ja me läksime liikvele. Pataljoni kompaniid marssisid oma numbrite järjekorras. Ohvitserid sõitsid ratsa, välja arvatud meie kompanii ülem. Tema ise ei ratsutanud, vaid kamandas tuttavaid mehi kordamööda oma hobuse selga. Nõnda ratsutas ülema hobusel öö jooksul, kuni rännak kestis, peaaegu kogu kompanii. Minagi ratsutasin temaga vähekese aega ja mõtlesin juba tookord, et hobuse selg ei ole nüüdse aja sõjapidamises vist kõige ohutum koht, sest naabri püssimees võib ratsaniku nagu tedrekana oksalt alla kõmmutada, või kui kuulipildujast valanguga tõmmatakse, tabab see ju kindlasti. Vennas ratsutas samuti kompaniiülema hobusel ja hõikas, et toodagu talle nüüd ohvitserimõõk, siis saab ta ühtlasi venelaste raiu-

mist harjutada. Ta oli tookord alles kakskümmend aastat vana, see vennas.

Hämaraks läks peaaegu kohe, kui olime rännakut alustanud, ja varsti oli päris pime. Mingit valgust ei tohtinud kasutada, et vaenlane väeosade liikumisest teada ei saaks. Tee siiski valendas ähmaselt ees ja mööda seda me läksime vaarade nõlvadel metsas oleva tühiku suunas. Inkiläst Räisälässe viiva tee ääres oli palju mägesid. Meie hobustel olid sellel maastikul täiesti sobimatud leid ja meil oli üldse kaasas väga halvas seisukorras hobuseriistad, sest hobused ja nende riistad olid sõjaväele rekvireeritud ja igaüks oli katsunud ära anda kõige kehvemat ja kasutusest kõrvale jäetud kraami.

Olime nende rakmetega seal päris hädas kohe. Hobustel ei olnud kõhualuserihmu olemaski, meie rakmed olid tasase maa rakmed ja hobused ei suutnud nendega raskeid koormaid mägede otsa kiskuda ega allamäge koormat palja sabarihma abil tagasi hoida. Mehed pidid allamäge minnes pidurdamiseks kaarikute küljes rippuma ja vastumäge minnes koormaid tagant lükkama, ja neid mägesid oli seal palju.

Pärast sõdu, kui Karjalast evakueeritud sõitsid meil maakonnas ringi hobustega, kellel olid kõhualuserihmad, kippus eriti naispere nende rakmete üle muigama, aga meid, kes me mäletasime neid Inkilä—Räisälä tee äärseid mägesid, ei ajanud need üldse naerma. Karjalastel oli hobuse kõhualuserihmale oma nimi, aga ma olen selle unustanud. See oli selline lai kaunistustega asjandus. Meil olid hobustel sabarihmad, tasase maa riistapuud, ja need rebisid hobuse sabaaluse katki, kui kogu koorma raskus allamäge minnes sabarihmale vajus.

Paljud poisid olid sõtta minnes ostnud endale uued saapad ja need hõõrusid nende jalad juba mõnetunnise marssimise järel katki, nii et meie naljaheitmine lõppes ja jutt hakkas muutuma kirumiseks. Juba esimesel õhtul olid poolel kompaniil jalad katki, õudsetes vesivillides. Mina olin kodunt lahkudes pannud jalga vanad saapad, sest olin kujutlenud, et kroonu annab meestele saapad jalga, ja oli minu õnn, et sõjaväel ei olnud meile uusi saapaid anda. Mul jäid jalad terveks. Nende saabastega olin juba mitu aastat kodumaa kamarat tallanud ja need ei hõõrunud ühestki kohast.

Me marssisime terve õhtu ja poolde öösse välja ja kiskusime hobuseid ja nende koormaid mägedest üles ja alla. Pärast keskööd jõudsime kuhugi külasse, kus meile oli korraldatud majutus. Mis küla nimi oli, seda ei saanud ma iialgi teada. Meid pandi kogu kompaniiga ühte talusse magama.

Majarahvas oli siin veel paigal ja meid pandi elutuppa põrandale magama ja poisse magas pinkidel ja laudadel ja laudade all. Osa poisse pidi minema kõrvalhoonesse. Ohvitserid majutati kambrisse, nad magasid seal koos peremehe ja perenaisega. Lapsed magasid meie seltsis toas.

Ma ärkasin hommiku poole ööd niisuguse unenäo peale, et arvasin end lämbuvat. Olin unes kukkunud meie talu taga saviauku ja lamasin saviaugu põhjas ja silmitsesin seal rohelisi vetikaid ja lima ja kulleseid, neid ujus seal nii, et põhi päris mustas. Teadsin unes, et praegu ei tohi hingata, sest olen vee all ja hingates satuks vesi kopsudesse ja ma sureksin lämbumissurma. Hinge kinnihoidmine oli raske ja tegi rinnus valu, ja siis ei jaksanudki ma hinge väga kaua kinni hoida, vaid pidin järele andma. Enne ärkamist hämmastas mind, et vee hingamine ei tundunudki raskem kui õhu hingamine, ainult mõneti imalam, nagu oleks õhku pihustatud mingit healõhnalist gaasi.

Pärast ärkamist tõusin ja püüdsin jalgu põrandal magavate poiste vahele sättida ja välja minna. Poisid magasid põrandal siiski niivõrd külg külje kõrval, et jalg ei läinud nende vahele. Pidin üle nende minema. Mõnigi neist ei ärganud, ehk küll pidin täie raskusega neile peale astuma, ja pimedas toas ma isegi ei näinud, mis kehaosa peale astusin. Nad olid pärastlõunasest, õhtusest ja öisest marssimisest nii väsinud.

Õues istusin trepile ja hingasin värsket õhku. Oli külm öö. Tunnimees tuli minuga juttu ajama, tal oli aeg postil pikaks läinud, sest tal ei olnud kella ja ta küsis seda minult. Ütlesin aja, oli viie paiku hommikul. Varsti pärast seda tehti äratus ja poisid tõusid toas ja ohvitserid tulid tagakambrist. Talulapsed ajasid meiega juttu, pärisid, millal me nende juurest ära läheme. Nad ei olnud üldse viisakad, nende vanemad, peremees ja perenaine, kussitasid neid vait.

Hommikusöögiks saime teed ja näkileiba ja selle toiduga tuli marssima hakata. Päev valgenes, aga marssimine ei olnud tänaselgi päeval meile kerge, sest tee tundus kogu aja ülespoole või allapoole minevat. Tasast kohta ei paistnud sealkandis üldse olevat, ja igat siinset küngast oleks meie kandis mäeks nimetatud.

Meile oli juba räägitud, et oleme rännakul Räisälä valda Unnunkoskile, kus hakkame päriselt sõda ootama. Või rahu. Selle peale ei jaksanud praegu mõelda, marssimine ja edasiliikumine oli peamisena ja ainsana meeles. Meid kamandati laulmagi, aga see jäi vaevaliseks. Ylihärmälased marssisid meie järel ja laulsid oma laule ja siis uuemaid, sõjalaule.

Seepärast püüdsid ka meie ohvitserid meid õhutada ja laulma innustada, et ylihärmälaste kompanii ei pälviks pataljoni parimate lauljate mainet, aga me ei hoolinud praegu sellest aust. Lubasime teistsugust au taga ajada, sõjalisemat, kui selleks rännakul võimalus peaks tulema. Laulmise eest jagatava au lubasime tervenisti ylihärmälastele anda. Nad marssisid päris meie järel, nii et kuulsime nende laulmist väga hästi. Eriti Kalle Takala hääl kostis selgesti ja kõlas üle muu pundi laulmise. Nad laulsid mitu korda: «Sina võid jääda Hessa kõrva, mina läen heidan Liisa kõrva.» Mõistagi laulsid nad sel päeval mitut muudki laulu, aga see jäi mulle meelde. Ja kui päev kulus ja Räisälä Unnunkoski küla ei tahtnud vastu tulla, hakkasid ka härmälastel laulud harvemaks jääma, lauljad samuti.

Mõistetamatu hakkas olema ka see, et me ei teadnud üldse, kui kaugele me peame minema ja kui kaua seal olema. Kaitseliidu õppustel teadsime alati, et varsti on vaevad möödas ja jõuame koju. Kindel teadmine vabakssaamisest tasus mitmed vaevad ja tülinad, hõõruvad saapad ja rasked koormad. Aga rännakul Unnunkoskile hakkas meile selguma sõjapidamise see külg, et meil ei ole tulevikus mingit kindlat tugipunkti, millele toetuda ja mille varal oma elamist sättida. Õigupoolest ei olnud meil tulevikkugi. See tundus väga halb ja rikkus paljudel tuju. Juba poole päeva paiku hakkasime rääkima, et kui ylihärmälased oma määgimist ei lõpeta, jääme seisma ja paneme nende suud rusikaga kinni. Hiljem pärastlõunal olime kõik ühel meelel.

V

Unnunkoskile jõudsime alles hilja õhtupoolikul. Eelmise õhtu ja öö marssimisest ja viletsast magamisest olime kõik nii väsinud, et heitsime magama. Meie jaoks olid telgid püsti pandud ja soojaks köetud ja me magasime esimese õhtu ja öö nendes. Määrati kindlaks ainult tulevalve ja valvekorrad ja teised said kohe magama.

Hommikul viie ajal ärkasime niisuguse pasunapuhumise peale, et keegi meist ei saanud aru, mis see on, viimsepäevapasun või, samuti hobuste hirnumise ja korskamise peale, ja me haarasime relvad kätte ja sööstsime telkidest välja kindlas usus, et nüüd on küll Unnunkoskil sõda lahti läinud. Eelmisel päeval ei olnud meil jaksu ümbrust üle

vaadata. Unnunkoski külast läks läbi jõgi ja jõel oli praegu aurulaev. Laeva meeskond oli hakanud hommikul aurukatlaid kütma ja nüüd, kui rõhk oli vajalikul kõrgusel, andsid nad vilet. Sel kombel teatasid nad unnunkoskilastele, et laev asub teele Käkisalmi poole. Meist ei olnud paljud enne laeva näinud ja veel harvem sellist imet, et laev võib mööda jõge liikuda. Meie hobused ei olnud harjunud häälega, mida laeva auruvile kuuldavale tõi. Nad kukkusid lõhkuma ja kihutasid mööda külavaheteed ja põlde ja põldude taha metsa, ja meie hobusemehed jooksid nende sabas ja püüdsid neid ohjeldada, paljudel hobusemeestel olid ranitsad seljas ja püssid käes, sest nemadki olid arvanud, et nüüd on sõda lahti ja venelane meile magamise ajal kallale tunginud. Hobuste kinnivõtmine nõudis neil tükk aega.

Läksime alla jõekaldale. Laevasillale oli kogunenud palju karjalasi, peaaegu kogu küla seisis seal ja saatis laeva teele. Unnunkoskilt viidi piim laevaga Käkisalmile meiereisse ja ühtlasi ajasid laevamehed linnas külarahva asju; nende suhtes oli kogunetud sillale kokku leppima. Juttu ja naerutuirtsatusi oli seal mõistagi palju; karjalased ju teada.

Mehed olid viidud külast piirile kindlustustöid tegema ja ootama, kui venelane peaks sisse tungima. Nõnda meile räägiti. Külas ei olnud ühtegi sõtta kõlbavat meest, kohalikku elanikku. Seal olid üksnes naised ja lapsed ja vanad inimesed. Meid, Pohjanmaa mehi hakkas jõekaldale ja kaile kokku tulema, nii et varsti oli meid seal mitu kompaniid.

Meile räägiti, et see jõgi on Vuoksi, või üks Vuoksi haru. Vuoksi suubub mitme haruna Laadogasse ja Unnunkoski küla on ühe sellise haru kaldal. Taipale jõgi on samuti üks Vuoksi harusid, ja Laadogasse suubuvad need veed, mis teevad kaare Suvanto kaudu. Seda jõge saime hiljem palju vahtida. Unnunkoskist läbi voolav jõgi ei olnud vähemalt selle koha peal väga lai, aga sügav pidi ta olema, et aurulaev seal liikuda sai. Me heitsime nalja, et karjalastel on meiereiautodki teistsugused kui mujal pool.

Mõned poisid jõudsid juba Karjala naisterahvastega jutuotsale saada, enne kui meid kompanii laagrialale tagasi kamandati. Kai äärest lahkudes tõi laev taas nii kohutava hääle kuuldavale, et me kõik sellest ehmatasime, ja meie hobused kukkusid uuesti perutama ja panid mööda nurmi ja niite ja jõekalda luhtasid ajama ja meie hobusemehed said taas nende järel nelja joosta.

Nõnda juhtus mitmel hommikul. Laevavile hüüdis ja meie hobused kukkusid perutama. Hobused ei harjunud laeva vilega, vähemalt kõik mitte. Targemad hobused kohanesid,

kui märkasid, et vile ei tee neile midagi halba, aga rumalamad ei harjunud vilega mitte üks raas. Nii pidime laevameestel vile andmise hoopis ära keelama.

Me olime Unnunkoskil kaks nädalat, novembrikuu kuueteistkümnenda päevani. Külanaised tegid karjala pirukaid ja muid omi roogi, karaskeid ja mis nad nüüd olidki, ja müüsid neid siis meile. Algul panime seda kaubategemist vähe imeks, sest kui nende mehed oleksid tulnud Pohjanmaale ja seisnud seal Pohjanmaa kaitsel, siis meie juures ei oleks julgetud nende käest õllesupi või klimbisupi eest raha võtta. Ennem oleks nad kas või ilma jäetud. Jõudsime järeldusele, et karjalastel on kaubavahetus nii veres, et see käib külalislahkusest üle. Raha meil oli. Oktoobri lõpus anti meile sõjaväe poolt esimesed päevarahad ja mõistagi oli igaühel ka endal raha. Rahast meil puudust ei olnud, seepärast me karjalaste kaubitsemise peale kõõrdi ei vaadanud.

Esimeste päevarahade suhtes leppisime kokku, et igaüks loovutab sõjaväele kahe esimese päeva raha, mille eest sõjavägi ostab meile relvi ja laskemoona ja muid tapariistu. Iga mees andis sõjaväele päevaraha. Õigupoolest ei olnudki seal kohta raha kulutada, sest riigi poolt oli korraline ülalpidamine ikkagi olemas. Kaardimängki ei olnud talvesõja ajal nii moodi läinud nagu teise sõja ajal. Siis ei tahtnud mõnel mehel muuks mahti jäädagi.

Jurvalased mõtlesid päevaraha andmisel välja tingimuse, et selle rahaga tuleb teha kompanii ühiskassa, mille kasutamise üle otsustavad nemad ise. Teised andsid raha otse sõjaväele, ka laihialased. Kassa rahaga ostsid jurvalased siis kõiksugu ühist kraami. Paljud meist hakkasid neid kadestama, sest neil oli kassa abil võimalik muretseda kompaniile sellist kraami, mida meil teistel ei olnud.

Karjalased keetsid ka kohvi ja müüsid seda tasshaaval meile. Sõdurite kodu ei jõutud Unnunkoskile rajada, see saadi alles Konnitsas. Täismehel kippus aeg seal igavaks minema, sellest hoolimata, et sõjaväe poolt püüti mitmesugust ajaviidet korraldada. Unnunkoskil korraldati meile auandmisharjutusi ja see on ju sõjamehele alati vajalik ja ununema kippuv oskus.

Me harjutasime Unnunkoski küla tagustes metsades ründamist ja kaitsmist ja taandumist, iga kompanii ise kandis, ja pataljoniülem liikus hobusega ringi ja jälgis, et õppusi peetaks määrustiku kohaselt. Matti Laurila sõitis samuti usinalt maastikul ringi, ehk küll haige selg teda sellistel sügisilmadel hullusti vaevas. Ta oli seljale viga teinud noore jäägrina Saksamaal, kus neid oli Esimese maailmasõja ajal

pandud punkrite ehitamiseks tohutu suuri puutüvesid kandma.

Seejärel pandi meid kindlustustöid tegema. Me kaevasime kaitsekraave ja ehitasime tõkkeid vaenlase tankidele. Neid ei läinud kunagi tarvis, sõda ei tulnud siit üle, aga seda ei võinud me tookord teada. Nõrkemiseni neid töid ei lastud teha, rohkem ajaviitmiseks. Ajaviiteks hakkasid meie hobusemehed ka unnunkoskilaste põlde kündma, sest seal oli sügiskünd meestel sandisti pooleli jäänud. Püüdsime inimestele abiks olla.

VI

Unnunkoskil leidsime aega jõelaevaga ka Käkisalmi linnas ära käia, hommikul läksime ja õhtul tulime tagasi. Meil oli selleks kompaniiülema luba. See oli ilus linn, peaaegu Laadoga kaldal. Me käisime vaatamas Laadogatki, mis oli suur kui meri ja jäävaba. Talvel nägime seda siis Taipale jõe suudmest jääkammitsas olevana.

Miskit asja meil Käkisalmisse ei olnud. Unnunkoskil läks aeg lihtsalt igavaks, eriti pühapäeviti, kui sõjaväe poolt ei olnud muud päevakorras kui välijumalateenistus. Neid peeti vahel nädala seeski.

Käkisalmis jälgisime karjalaste toimetamisi ja panime hoolega tähele, mis inimesed nad õieti on, sest meie pool oli kuuldud neist kõiksugu asju räägitavat. Ja peab ütlema, et meie meelest olid nad väga isevärki inimesed küll. Meid panid nende jutud ja sagimine ja tühi sebimine, mida me seal Käkisalmis nägime, vahel lausa häbenema. Teist korda ei viitsinud me sinna enam minna, ehkki oleksime võinud. Hakkasime jõudeajal majutuskohas lösutama. Hobustele tegime Unnunkoskil kõhualuserihmad, või meie kompanii kingsepp tegi karjalaste antud lõike järgi, sest arvasime, et elamist Unnunkoskil ei jagu väga kauaks.

Ehitasime Unnunkoskile tankitõkkeid ja pidime nende tarvis murdma tohutu suuri kivirahne, mida me siis vaenlase tankide edasiliikumise tõkestamiseks püsti ajasime. Rügemendist tulid meile täpsed juhtnöörid ja korraldused, millised need kivimürakad peavad olema ja kuidas nad maastikule paigutada, et nad parimal võimalikul viisil oleksid tankidele tõkkeks, aga kivipuure meile ei antud, ehk küll neid mitu korda palusime. Sõjaväe rahmeldamistest sai

meile selgeks, et korraldusi ja käske saadetakse kergel käel alla ja sageli antakse telefonikorraldusi, aga asjalikku tööriista on võimatu saada, ehk küll tungivalt palusime. Lõppude lõpuks läks meil kops üle maksa ja me käisime ostsime Unnunkoski poest oma raha eest raudkange ja sepad karastasid raudkangidest meile kivipuure. Saime ka pioneerid nõusse pikriinhappega kive lõhkuma. Nõnda saime tankitõkete jaoks piisavalt kive. Neid ei läinud kunagi vaja, ei selles ega hilisemaski sõjas. Ilmaasjata tassisime inimeste põldudele üle kahe meetri kõrgusi kivirahne ja ajasime need seal pikkadesse ridadesse püsti. Seal võivad nad olla praegugi, või ma ei tea, järsku on Venemaa poeg need Unnunkoskil oma kolhoosi põllult juba minema tassinud, tagasi metsadesse, kus me neid murdsime ja põldudele lohistasime.

Päris algul elasime telkides, ent seejärel paigutati meid majadesse. Seal olid lutikad ja tarakanid siiski nii suureks piinaks, et varsti kratsis terve kompanii ennast lausa kahe käega. Lutika hammustus sügeleb kõvasti ja ega tarakangi eluruumis miski mõnus seltsiline ole. Neist vereimejaist levisid tervesse pataljoni nii rängad sügelised, et olime nendega päris hädas, ja paljudel sai sõjaretke vaevadest küllalt ja mehed hakkasid kõiksugu põhjusi nuputama, et koju puhkusele pääseda, aga mingeid puhkusi meile Unnunkoskil ei antud. Me Paavoga mõtlesime samuti, kas leiame mingi konksu puhkusele pääsemiseks, aga me ei leidnud, sest me ei tahtnud hakata ülemustele ka suisa valetama. See oli niisugune aeg. Paljud lootsid, et venelastega jõutakse mingile kokkuleppele ja et tulevik sel moel vähemalt veidi meie ees selgineb, et selle suhtes ei pea päris teadmatuses olema. Sügeliste tõttu keelati pataljonil saunade kasutamine ja see oli meile samuti kibe ja valus löök, sest saunaskäimine oli meie väheseid ajaviiteid ja mõnusid.

Saunaskäimise keelamine ei tõstnud meie meeleolu, samuti see, et lutikate ja tarakanide pärast kamandati meid tagasi telkidesse elama. Oli ikkagi oktoobri lõpu poole, ja ehkki talv ei olnud veel käes, oli ilm kõle ja vinge ja inimese ehitatud elamu on sel aastaajal ikka mõnusam ööbimiskoht kui riidest telk, köetagu seda pealegi heade kasehalgudega ööd ja päevad läbi.

VII

Seisin postil, kui tuldi ütlema, et rügement paigutatakse ümber teise kohta ja teine pataljon läheb samuti rügemendiga kaasa. Rühmaülem käis vahipostid läbi ja võttis tunnimehed kaasa.

Õhtu hakkas juba hämarduma, kui rühmaülema kannul telkide juurde marssisime. Poisid lõid seal kraami kokku ja kaarikutele. Paavo oli minugi kraami ranitsasse korjanud ja pannud ranitsa telgi kõrvale puu alla. Kui sinna jõudsime, tõid poisid juba telgi keskvaia välja, telk vajus hunnikusse ja pandi kokku ja kööti.

Rühmaülem andis rännakukäsu ja me kuulsime, et läheme Pyhäjärvile Konnitsa külasse. Novembrikuu algul olid ilmad külmemaks läinud, oli olnud pakast ja teed olid jääs. Kui alustasime rännakut, hakkas vihma sadama, aga see ei olnud miski kõva sadu, vaikne uduvihm ainult. Marssisime teele sealt, kus olid seisnud telgid, ja Pyhäjärvile minevat teed mööda läbi Unnunkoski küla. Taludest tuli inimesi meiega hüvasti jätma ja meile ja isamaale kõike head soovima. Paljudega olime sel ajal tuttavaks saanud, kui elasime nende külas, ja isamaa asi oli meile kõigile ühine.

Vihmasadu leotas tee nii läbi, et varsti oli see meie ees täiesti kiilasjääs, hobuste teel hoidmisega oli kõva tegu. Poisid olid poodidest ja sõjaväe ladudest hobuseraudadele jäänaelu otsinud, ent neid ei leitud kusagilt. Kui Unnunkoskile tulles olime pidanud hobuseid ja kaarikuid mäest kogu aeg üles lükkama ja allamäge kogu aeg tagasi hoidma, siis Unnunkoskilt Konnitsasse marssides pidime hobuseid veel küljelt toetama, et nad kraavi ei libiseks, sest tee oli nii libe ja jääs. Ja endalgi oli teel püsimisega tegu. Need, kes hobuseid ei lükanud või neid teel ei hoidnud, käisid terve tee üksteisest kinni hoides, ikka kolm-neli meest kõrvuti, käed üksteise õlgadel.

Rännak Konnitsasse ei olnud nii pikk kui rännak Inkilä jaamast Unnunkoskile, aga ööpimeduses ja vihmasajus ei olnud selles midagi mõnusat. Vennas oli palavikus, aga marssis koos meiega. Ohvitseride hobuste seljas ei saanud selle teega keegi sõita. Vennas oli Unnunkoskil manöövritel külmetanud, sest tal oli ainult üks paar vahetusriideid kaasas ja ta oli Unnunkoski metsades pealetungimist harjutades tublisti märjaks saanud ja sai alles õhtul ööbimiskohas kuivad riided selga. Ta oli sellest haigeks jäänud.

Pyhäjärvile mineva tee ääres olime mitmel päeval tanki-

tõkkeid ehitanud, aga kui rännakut alustasime, oli juba nii hämar, et me ei saanud oma kätetööd näha. Palju ei oleks me neid küll vahtida jõudnudki, sest teel püsimine oli tõsine töö.

Hiljem õhtul läks päris pimedaks ja mingit valgust ei tohtinud marssivatest väeosadest paista. Liikumine muutus päris jalg jala ette kobamiseks ja eelkäijaid aimas vaid häältest, mida suure väeüksuse liikumine tekitas, sammude kõmast, relvade ja varustuse kõlinast ja hobuste ja sõiduriistade häältest. Püss ei sobi ikka kokku selja- ja õlaluudega, ta ei istu kunagi hästi, ja ranitsas olevad asjad ei istunud inimese selja kujuga, kui sinna oli pakitud kõik, mida inimene sõjateel vajab.

Meil panid poisid naljaviluks ette laulda, aga lauluisu ei olnud praegu kellelgi, isegi härmälastel mitte. Kompaniiülem ütles meile, et kannaksime vaid selle eest hoolt, et teel püsiksime ja et hobused püsiksid.

Konnitsasse jõudsime öösel kolme ajal. Kolonn peatus ja eestpoolt anti mehelt mehele edasi, et oleme kohal. Kõik hooned külas olid pimendatud, nii et me ei teadnudki, mis küla juures oleme, enne kui see teade tuli. Siis paotus kusagil uks, valgustatud avaus pimeduses, hakkas kostma hääli, pimedusse avanes teisigi avausi. Keegi viis meid külast läbi ja küla taha metsa. Sinna oli komandandirühm ette telgid püsti pannud ja neid terve õhtu kütnud. Heitsime magama.

VIII

Meie pataljon hakkas niisiis elama Konnitsa külas ja sellessamas külas ja naaberkülades asusid ka Laurila rügemendi teised pataljonid. Elamist seati sisse moel, nagu jäädaks Konnitsasse kauaks.

Kuulasime raadiost teateid Moskva läbirääkimiste kohta. Lottaühingud olid saatnud meile Pohjanmaalt raadioid ja me kuulasime neist soomekeelseid saateid ja siis Rootsi raadio uudiseid, ja oli tunne, et Soome asjadest teati neis ikka mõnevõrra rohkem kui meie uudistes. Mõistagi kuulasime ka muid saateid peale uudiste. Tulevikule ei osanud me tol ajal, kui Konnitsas olime, pikalt ette mõelda, sest sõda kas puhkeb või jääb rahu kehtima ja mingeid kaugemale ulatuvaid võrdlusi või plaane ei võinud nende võimaluste vahel teha. Elasime rohkem tänasele päevale.

Igapäevane elu üritati Konnitsas muuta igapidi mõnusaks ja vastuvõetavaks. Iga kompanii püüdis majutuskohti kohendada ja ehitada neisse korralikud püssipüramiidid ja katelokkide hoidikud ja teha muud sellist kodutööstuslikku kraami. Jurvalased olid majutatud Konnitsa noorsooühingu majja, ja jurvalased on ju kõik puusepad. Nad hakkasid noorsooühingu majast endale õige vägevat elamist tegema, ja et neil oli Unnunkoskil esimestest päevarahadest kokku pandud kompanii kassa ja selles palju raha, mille me ülejäänud olime andnud sõjaväele relvade ja padrunite hankimiseks, siis ostsid jurvalased kompanii kassa rahaga saeveskist puumaterjali ja poodidest muud kaupa ja ehtisid noorsooühingu maja õige kenaks. Nad ehitasid endale magamisnarid ja lõikasid narilaudadesse kauneid ilustusi nagu voki koonlalaudadesse ja tegid endale laudu ja toole ja tugitoolide komplekte, raamisid ja riputasid seintele pilte ja voolisid kõiksugu ilustusi. Konnitsalased ei tundnud oma noorsooühingu maja ära, kui sinna tulid.

Pärast novembri keskpaika hakkas konnitsalasi kodukanti tagasi pöörduma, sest näis, et Venemaa poeg ei julge meiega siiski rinda pistma tulla. Niimoodi tookord arvati, sest läbirääkimised käisid ja elati lootustes, ja Rootsi raadiogi ei hoiatanud meie mehi enam selle kaitsevööndi eest, mida venelased oma Leningradi ümber nõudsid ja mis Läänemere lõunakaldal ulatus tollal vist juba Varssavi alla välja. Nõnda tulid konnitsalased oma maadele rahulikult tagasi. Jurvalaste puutööoskustest olid kõik vaimustatud. Häid puuseppi ongi Jurvas alati jatkunud.

Meie härrased hakkasid jurvalaste elamisele noorsooühingu majas siiski silma heitma ja olid seda meelt, et neil on seal liiga mõnus olemine ja peen öömaja. Kõrgemalt poolt käis ohvitsere kontrollimas meie majutust ja kaitserajatisi, mida me Konnitsa ümbrusse ehitasime, ja ka nende meelest elasid jurvalased, tavalised sõdurid, nagu luksushotellis. Ohvitseride meelest elasid jurvalased peenemini kui korpuseülem. Algul olid meie ohvitserid koguni uhked, et rügemendis on mehi, kes oskavad ja teevad, aga kui neile seda korduvalt nina alla hõõruti, taipasid nad, et selles on tõgamise maik man. Nii meile räägiti.

Siis otsustasid meie ohvitserid noorsooühingu maja jurvalastelt ära võtta ja sinna ohvitseride kasiino rajada, et ohvitserid saaksid väljaspool teenistusaega härrasmeestele ja aukraadile paslikku elu veeta ja teiste üksuste ohvitsere vastu võtta. Pataljoni tuli käsk jurvalased noorsooühingust välja tõsta ja panna telkidesse elama ja anda noorsoo-

ühingu maja ohvitseridele, kes selle väärtust paremini mõistavad. Ohvitseride kasiinot ei tehtud sellest siiski mitte kunagi. Jurvalased tõstsid kõva lärmi ja seejärel heitsid reservohvitserid, keda rügemendis oli väga palju, jurvalaste poolele. Nad ütlesid, et neile pole mingit kasiinot tarvis. Ainuke, mida nad vajaksid, oleks sõjaväe lubatäht ja priipilet, millega võiks astuda rongi, millel nina Pohjanmaa poole. Seal oleks neil küllalt kasiinosid, oma kodus. Ohvedki said aru, et niisugust eri aastakäikudest kokkupandud meestekampa ei saa kamandada nagu mõnda kartlike noorsõdurite kompaniid, ja nad hakkasid mõtlema, kuidas käsk väärikalt tühistada, ilma et meestel ja allohvitseridel tekiks arvamust, et härrad on pidanud nende ees taganema, rangid kaelas. Nad kartsid, et selline arusaam nõrgendab meeste moraali ja kahjustab distsipliini.

Mitu päeva protsessiti, kas Konnitsa noorsooühingu majast tuleb ohvitseride kasiino või jääb see jurvalaste majutuskohaks. Jurvalased olid oma majutuspaiga eest vankumatult väljas: nad ütlesid, et kaitsevad seda ohvede vastu kas või relv käes, ja keegi ei tahtnud, et sõda läheks lahti oma sõjaväes, kui tegelikult ootasime seal otse piiri peal põlisvaenlase kallaletungi.

Nõnda tulid ohvitserid mõttele, et noorsooühingust tehakse sõdurite kodu ja jurvalased tõstetakse sealt välja, telkidesse magama. Sõdurite kodu tahtsid mõistagi kõik ja jurvalased ei saanud teistelt kompaniidelt enam tuge ja pidid noorsooühingu majast lahkuma. Me olime sisimas küll olnudki seda meelt, et jurvalased elavad noorsooühingus veidi liiga uhkesti, kuna me ülejäänud pidime telkides ja kõrvalhoonetes ja täisid täis tubades kükitama. Telkidesse kolimine jäi jurvalasi siiski sedavõrd vaevama, et noorsooühingu majast lahkudes kiskusid nad maha kõik kaunid ilustused ja ehitised, mis nad olid sinna oma rahaga ostnud ja meisterdanud, ja viisid telkidesse kõik, mis lahti tuli. Telgidki said kenad. Seal oli kõiksugu kaunistusi, voolitud riidenagisid ja maast kõrgemale tõstetud voodeid ja lavatseid, naride otsalaudadel puunikerdused nagu koduloomuuseumi topeltvoodeil. Kui vaja, teeb jurvalane puust kas või inimese valmis.

Noorsooühingusse rajati siis sõdurite kodu ja Pohjanmaalt tulid lottad seda pidama. Sellest tuli õige hubane ja soositud koht. Käisime seal kõik sageli. Lottad kaunistasid noorsooühingu maja ära ja kaunistustöös oli neil kõikidest kompaniidest poisse abiks. Seegi oli omamoodi ajaviide, kui sai naistega rääkida ja püsis side õrnema sooga.

Enne sõdurite kodu avamist oli meil niisugune komme, et igas kompaniis peeti seitsme-kaheksa paiku õhtupalvus, lauldi paar laulu ja keegi pidas jutluse ja luges õhtupalve. Kõik kompanii mehed olid alati õhtupalvest osa võtnud, või vähemalt peaaegu kõik, sest meeleolu väeosades oli harras ja igaüks oli otsustanud vankale surmani vastu panna; sellises meeleolus pöördub inimene kergemini Kõigekõrgemalt tuge otsima, aga kui sõdurite kodu avati, tuli õhtupalvused kõikides kompaniides lõpetada. Mehed olid sõdurite kodus ja jõid seal lottade keedetud kohvi ja ajasid meelsamini tüdrukutega juttu, kui kuulasid õhtupalvusel usklike jutte. Jumalateenistusele saadi mehed küll minema, sest need peeti pühapäeviti sel ajal, kui sõdurite kodu ei olnud veel lahti. Jah, harrast meelt leidus meestes veel väga palju ja mõni poiss oli seal päris tõsine, sest keegi meist ei teadnud kindlalt, mida tulevik toob. Kuulujutte liikus kogu aeg ja raadiost saime teateid, mis ei teinud meelt rõõmsaks. Nõnda et keegi meist ei võinud olla hetkegi kindel, kas sealt Karjala laulumaadelt tullakse tagasi koju Pohjanmaale omadel jalgadel või on koju tuues poisil puust palitu seljas.

IX

Et sõjast midagi kuulda ei olnud, hakkasid karjalased kodupaikadesse ja taludesse tagasi pöörduma. Oli novembri keskpaiku, kui konnitsalased oma küladesse tagasi tulid. Me pidime loobuma tubastest majutuskohtadest ja kõik mehed majutati telkidesse.

Sügis venis pikale, ja ehkki ilmad olid vahel külmad ja sadas lund, saime vihmagi kaela ja õiget talve sai oodata. Pered tulid külasse tagasi, naised ja lapsed ja vanad inimesed. Mehed olid kõik erakorralistel kordusõppustel, igaüks oma väeüksuses. Karjalaste väeosad olid paigutatud lähedastesse piiriäärsetesse kihelkondadesse ja talude mehed käisid kogu aeg Konnitsas kodus puhkusel ja vist hüppeski, sest neil nädalail ei olnud meil kusagil kiiremaid tegemisi. Töö tähtis rohkem niisugune labidavarrest kinnihoidmine olla. Me ehitasime tõkkeid venelaste tankide vastu ja kaitsekraave ja punkreid oma üksuste jaoks. Konnitsa meestel oli raske aru saada, mispärast me kaevame oma kaevamisi nende põldudel ja nemad on sama töö peal

paar kihelkonda kaugemal. Meilgi oli raske mõista, miks meid otse piirile ei viidud ja neid oma külasse ei jäetud. Mõnikord mõtlesime sedagi, kas me siin mitte õrritamiseks väljas ei ole, kui nagu kiuste ehitame otse venelaste nina all sõjarajatisi; suvel, kui üliõpilased olid piiril kindlustustöödel, olid nad kirjutanud kindlustuste seintele veel ähvardusi, et neis kohtades ei ole Venemaa pojal hea tulla vaba soome rahvast alla heitma. Et selles ettevõtmises jäävad nad elust ilma. Nendest kirjutustest rääkisid meile kodus käies Konnitsa mehed. Sellest hoolimata ei uskunud tookord keegi meist eriti venelase rahutahtesse.

Need Kannase piiriäärsete kihelkondade mehed olid tõesti rõõmsameelne ja mõnus rahvas, aga me nägime ka, et neile ei meeldinud, et me elasime nädalate kaupa koos nende naistega, sellal kui nad ise olid Kiviniemis ja Rautus ja Metsäpirttis jooksukraave kaevamas ja tankide tõkkeks põldudele kive seadmas, aga mingiks suuremaks tüliks või kakluseks meie vahel sel ajal ei läinud, mis me Konnitsa külas olime. Ei tea, mis nad seejärel oma perenaistele ja tütardele nelja seina vahel rääkisid; neid jutte ei olnud keegi meist kunagi pealt kuulamas, aga mida kauem me Konnitsas olime, seda umbusklikumaks muutusid Karjala mehed küll. Nad ei suutnud omavahel seostada seda, mispärast meid on õieti Pohjanmaalt siia veetud nende maakonda ja kogu Soomet kaitsma, ja seda, et elame nädalate kaupa nii ööl kui päeval nende naiste seas.

Juhtus mõistagi kõike, meilgi juba üle kuu möödas sellest, kui kodunt lahkusime. Olime noored mehed ja meil olid ka noorte meeste vajadused, niisiis muidki tarbeid kui oma elu isamaa altarile kanda. Neist tarvetest siiski suuremat lärmi ei tõusnud, need aeti asjalikult joonde, nagu sellises väikeses külakeses peabki. Hiljem Taipale jõel, eriti neil aegadel, kui olime otsesest rindevõitlusest eemal, puhkusel, hakkas nii mõnigi poiss kummatigi Konnitsa tüdrukuid ja perenaisi meenutama ja paljudel oli taskuraamatus nende nimesid ja aadresse. Mitmed Konnitsa naised olid kirjutanud poiste taskuraamatuisse ka luuletusi ja värsse ühistest hetkedest, mida nad enne sõja algust olid endale salaja varastanud. Veebruarikuus juhtusid Taipale jõel minu kätte ühe langenud poisi paberid ja ma uurisin veidi tema taskuraamatut ja värsijuppe, mida sinna oli kirjutatud, samuti Konnitsa tüdrukute nimesid ja aadresse. Üks jäi meelde, sest see oli nii toredasti kirjutatud; selle naise nime ma ei mäleta, aga tema nimi ja aadress seal olid ja poiss oli tema nime järele ise kirjutanud:

«Sa rinnast mul röövisid rahu,
sa mängeldes armu mult viisid
ja nõnna edasi.»

Põletasin selle taskuraamatu Taipale jõe ääres ära, e tahtnud seda koos teiste paberitega koju saata. Mõtlesin, e perenaisel on kodus niigi muret, kui surmateade tuuakse, j siis tuleb veel säherdusi tarbetuid pabereid. Küllap igaük saab aru, et kui nädalate kaupa lähestikku elatakse ja ig päev kokku saadakse, räägitakse noorte meeste ja naiste vahel muustki kui sõjast ja isamaa asjadest, neil mehed kaugel ära ja meil jälle naisterahvad sadade kilomeetrite taga, ja me ei tea üldse, kas neid elu sees enam näha saame. J paljud meie poisid ei näinudki kodurahvast enam iial.

Nende Karjala naistega juhtus seal ka vähem romantilis asju. Esimese pataljoni poisid ostsid ühest talust piima j nädalate möödudes hakkas poistele tunduma, et talu piim muutub päev-päevalt vesisemaks. Poisid arutasid, et kas see ennustab sõda, kui lehmadel hakkab piima rasvaprotsent ni katastroofiliselt langema, mida vanarahvas ütleb? Esimese pataljoni ülem viis siis piimaproovi Käkisalmi meiereisse, ja kui seda seal uuriti, jõuti selgusele, et perenaine on poistele piima sisse jätkuks vett soristanud, aga meierile on ta ikka ehtsat kraami saatnud. Kui kaua oli perenaine piima seas vett müünud, seda ei võidud teada, aga poistele oli tundunud, et piim muutub kogu aja vesisemaks. Sihuke ahnus oli perenaisesse sisse löönud.

Meie poistele ei meeldinud eriti, et neile müüakse veega segatud piima täispiima hinnaga, ja nad vihastasid õige kõvasti ja otsustasid panna perenaise oma teo eest vastutust kandma ja pataljoni poolt makstud raha neile tagasi andma. Nad tegid väga täpseid plaane, kuidas nad perenaist kohutavad ja panevad teo eest vastutust kandma. Perenaine ehmus juba sellestki, kui pataljoniülem tõi talle Käkisalmi meieri uurimistulemused paberi peal näha. Perenaine käis koguni eraldi poiste käest andeks palumas ja kinnitas, et isamaa asi on temalegi tähtis. Ta pakkus poistele saia ja kohvi ja poisid ei tahtnud selle piima jätkamise pärast samuti hakata pikemalt kohut käima. Mõlemalt poolt lepiti asi unustatuks ja igaveseks ajaks maha maetuks, ja poisid lubasid, et ei kanna perenaise peale viha.

Meie pataljoniga sihukest asja ei juhtunud, me olime söögipoolisega ja sellega rahul, mida oma raha eest saime taludest ja poodidest osta. Meil läks aeg igavaks ja me olime seda meelt, et põrutaksime koju, kui keegi ainult loa annaks.

X

Konnitsa külas elamine muutus tõeliseks tänasest homsesse elamiseks ja novembrikuu lõpu poole hakkasid kõik taas otsima mis tahes põhjusi, kuidas saada puhkus ja pääseda koju Pohjanmaale omakseid vaatama või ülepea Kannaselt minema ja eemale sellest tüütuks muutunud sõja või rahu ootamisest ja positsioonide kaevamisest, kusjuures ei teatud, kas neid kunagi vaja läheb, samuti töötegemisest, mis oli muutunud raudkangi najal lorutamiseks. Aga härrad olid puhkuste suhtes ikka veel järeleandmatud. Koju puhkusele ei lubatud sealt tegelikult kedagi.

Ühe poisi naisel oli sündinud laps, aga poissi seetõttu koju ei lastud, isegi ristsetele mitte. Tollal oli raadios säherdune kava, kuhu omaksed võisid saata teateid perekonnasündmustest, ja sellest saatest kuulis poiss, et ta on isaks saanud. Küllap ta seda ikka oodata ka oli osanud. Lapsetegemise pärast sai teda palju narritada. Novembri lõpu poole muutusid niisugused jutud peamisteks. Alles pärast Mainila laskusid ja siis, kui läbirääkimised Moskvas katkesid, muututi tõsisemaks ja hakati taas isamaa asjade ja selle peale mõtlema, kas venelastega peab ikka tõemeeli kokku minema ja kuidas siis läheb.

Siis läks sõda ikkagi lahti. Novembrikuu viimasel päeval ületasid venelased Metsäpirttis ja Rautus piiri ja hakkasid sisemaa poole liikuma ning pommitasid Helsingit ja teisi kohti. Päris kohe me ei taibanud, mida see tähendab ja kui kaugele venelane kavatseb tulla. Räägiti, et piiriväed hoiavad venelasi Rautus ja Metsäpirttis ja kogu Kannase alal ja kõrgemal kinni, aga meie töid sõja puhkemine palju ei mõjutanud. Meie olime Konnitsas ja kaevasime kaitsekraave ja ehitasime tankitõkkeid.

Jumalateenistusi tuli juurde ja poisid võtsid neist taas meeleldi ka osa, välja arvatud õhtuti, mil meelsamini istuti sõdurite kodus, kuulati raadiot ja puhuti lottatüdrukutega juttu.

Kindlustustöödeks anti uued juhtnöörid õhutõrje osas. Kuulipildujakompaniidest eraldatud kuulipildujaist ja meestest pandi kokku õhutõrjerühmi, kelle ülesandeks oli Vene lennukid alla tulistada, kui nad peaksid katsuma üle Konnitsa lennata kodu-Soomet pommitama või üritaksid kindlustustöödel meile kallale tungida. Ka püssimehi õpetati lennukite pihta laskma. Päeviti olid meil tööl nüüd alati püssid kaasas ja lahingupadrunid raudades. Konnitsas ei pääsenud me küll kordagi Vene lennukeid tulistama. Tulid

tuisuilmad, sadas lundi ja võisime ainult kuulda, kuidas lennueskadrillid kusagil lendasid. Olid need omad või vaenlase lennukid, selles me selgusele ei jõudnud. Mõned korrad nägime Vene lennukeid küll, aga laskekaugusele ei julgenud nad kordagi tulla.

Kui sõda puhkes, läksid kuulujutud kohe liikvele. Omateada olid peaaegu kõik sellega kursis, mis rindel juhtus, Kannasel ja kõrgemal. Ehkki ülemused keelasid kõlakate levitamise, rääkisid poisid ju omavahel ikka; kes siis usaldusväärset teadet alati kõlakast eristab. Räägiti, et Rootsi kuulutab Venemaale kohe-kohe sõja, või et Ameerika on meile appi tulemas, sest ta ei kiida heaks, et väikesi vabu rahvaid niiviisi rünnatakse, ja paljud uskusidki seda tookord. Mina ka.

Saime ka kindlaid teateid. Teadsime, et venelane ajab meie omi kõva vungiga Metsäpirttist minema ja et meie katteüksused pidid juba detsembrikuu alguspäevadel üle Taipale jõe tulema ja et sinna on jäädud hinge tõmbama, nii ründaja kui Soome poiss. Esimesel ja teisel detsembril püüdis venelane jõest tõemeeli üle tulla, aga teda ei lastud. Meile räägiti, et venelased olid hakanud üle jõe tulema nagu omale maale, sõudepaatidega üle jäävaba jõe, ja neid olnud palju. Nad ei varjanud end üldse ega teinud katsetki suurtükiväega Taipale ületamist toetada. Nad olid lükanud vened vette ja mehed olid istunud sisse ja hakanud üle jõe sõudma, nagu oldaks teel marjametsa. Meie omad olid istunud jõe kaldavalli taga, ja kui jõgi venelastest mustas, olid nad tule avanud. See oli naabrile olnud suur üllatus. Neile oli antud selline käsitus, et Soome poolel võetakse neid vastu vabastajatena, meestena, kes kisuvad rahva kapitalisti ikke alt, ja kui siis soomlaste kuulipildujad alustasid jõe kaldavalli tagant karmi laulu, oli venelastele korralt selge, et saadud teade nende vastuvõtu kohta on vale. Neid jäi sinna jõkke palju.

Terijoe valitsuse ministrid ja teised mässu järel Venemaale siirdunud soomlased ja nende propagandamehed olid venelastele kinnitanud, et Soome poolel on neid enamasti tervitamas puhkpilliorkester ja väikesed patsidega tüdrukud lillekimpudega. Neid ei olnud näha. Poisid niitsid venelased jõkke, paadid läksid põhja, ja need, kes kuuli ei saanud, uppusid. Taipale jõgi viis laibad Laadogasse. Need, kes oma kaldale tagasi pääsesid, teadsid, mis ees ootab, ja nende juhid teadsid samuti, ja venelane hakkas oma selja taha jõudu koguma, enne kui alustada uut triumfimarssi Helsingisse.

Niisuguseid lugusid räägiti meile, kui kaevasime Konnitsas

kaevikuid või lamasime õhtuti telkides ja ootasime, mida meid selles sõjas tegema pannakse. Poisid rääkisid, et oleme peakorteri reserv, ja kui kuskil rindel tuleb päris kibe kätte ja soomlane kipub venelasega hätta jääma, siis viiakse pohjanmaalased sinna asju korda seadma. Kas see nii oli, seda ma ei tea, aga selliseid jutte räägiti palju.

Kui sõda lahti läks, tehti Mannerheimist kohe sõjaväe ülemjuhataja ja seda uudist tervitati vähemalt meie kompaniis kolmekordse elaguhüüdega. Meie kompaniis usuti küll Mannerheimi sisse. Arvasime, et kui Mannerheim on kaitseväe ülemjuhataja ja Matti Laurila rügemendi ülem, siis on venelasel igatahes Kannase kaudu raske tulla Soomet vallutama.

Saime oodata iseseisvuspäevani, enne kui meid hakati sõjaväljale nõudma. Sinnamaani pidime Konnitsa küla kindlustama. Iseseisvuspäeval läksime liikvele. Laurila korraldas enne minekut terve rügemendi paraadi. Rügement koondati Konnitsa noorsooühingu maja taha põllulagendikule ja rügemendiülem pidas meile kõne ja pastor rääkis ja me laulsime paar laulu.

Tagantjärele mõeldes tundub hulljulge, et Laurila kogus kõik mehed keset laia põllulagendikku kokku ja lasi meid seal üle tunni seista, paraad veel peale selle. Kui Vene lennukid oleksid kohale tulnud, oleksid tagajärjed hirmsad olnud. Oli kummati paras väike tuisk ja venelase lennukeid ei olnud näha. Paraadist ja kogunemisest enne teeleasumist teadsime siiski juba päev varem, nii et vene salakuulajail oli küllalt aega oma ülemustele teatada, kuidas pohjanmaalased on Konnitsa noorsooühingu taga põllul kuulidele kättesaadavad, aga vist jäi see neil teatamata, sest lennukeid sel ajal nähtavale ei ilmunud. Salakuulajaid jahtisime kogu Konnitsas oleku aja ja ühe napsasid poisid ka kinni, ühisusepoe juhi.

Aga sellest paraadist ei olnud spioonid saanud Vene poole peale teadet saata ja me võisime Matti Laurilast rahulikult mööda marssida, kartmata lennukeid; niisuguse suure meestehulga marss ongi alati uhke ja meeleolutõstev ja sellestki paraadist osavõtjaile tuli kindel tunne südamesse, et venelasel ei maksaks tulla meid mütsiga lööma. Laurila Matti tundis seda külge sõduri hingeelust, Saksamaal jäägrikoolituse saanud mees.

Õhtul hakkasime Konnitsast marssima, või osa rügemendist hakkas. Osa sai autode peale. Veel ei teatud, kuhu läheme, aga hiljem selgus siis, et sihiks on Taipale jõgi.

Kaks päeva marssisime Taipale jõe äärde, kaks päeva ja

kaks ööd; aeg-ajalt püüdsime taludes ja sõduritelkides silma looja lasta, aga see magamine ei olnud meile miski puhkus, külmetavana ja väsinuna püüdis igamees tukastada seal, kus sai.

Meid pandi eesliinist mõne kilomeetri kaugusele Kesk-Soome rügemendi taha reservi. Eesliinilt kostis kogu aeg suurtükiväe tampimine.

Üheksanda detsembri hommikul nägime siis esimest korda, mida see nüüdisaegne sõjapidamine endast kujutab ja kui mõjus on nüüdisaegne suurtükivägi. Venelasel oli Taipale jõe taha toodud päris palju suurtükke ja raskeid miinipildujaid ja kaks nende sõjalaeva tulistas meid oma suurtükkidest ka Laadogalt Igolkanniemi tagant, meid ja eesliini, ja mürske nad kokku ei hoidnud. Nad andsid tuld, nagu jõudsid. Eesliini tulistasid nad täpselt, aga tagalaterritooriumi, kus meie lamasime, laialt ja umbropsu.

Esimesed päevad lamasime enda kaevatud laskepesades Laadoga kaldal Linnankangal. Maa oli seal must ja suurtükkidest segi pööratud, auklik ja porine, nii et algul olid meie moondamisülikonnad seal ainsad valged laigud. Varsti olid needki mudased ja mustad. Lõhkemata jäänud mürskudest olid meil nii kehvad teadmised, et poisid tassisid nad õlgade peal telkidesse, mälestuseks sõjast koju viia. Varsti keelati see ära ja anti juhtnöörid, mismoodi kingseppadega ümber käia. Pioneerid käisid neid õhku laskmas ja õhkisime neid ka ise. Ülepea oli Vene mürskude seas palju lõhkemata jäänuid, mõnel päeval üle poole. Võttis oma aja, enne kui saime selgeks kõik sõjatööde iseärasused ja nõudmised, mida need mehele esitavad.

Venelaste huupituli viis meilt esimesed poisid juba kesksoomlaste taga reservis olemise ajal. Mõned poisid said granaadikildudest nii ränki haavu, et surid neisse. Mitu poissi sai ka haavata. See oli kümnenda detsembri paiku, kui need poisid langesid. Alles siis hakkasime aru saama, mida sõda võib igaühele meist tuua. Kõik langenud olid meile juba kodukihelkonnast tuttavad poisid ja siin oli paar kuud nendega päris külg külje kõrval elatud ja siis neid äkki enam ei olnudki. Või oli ainult laip.

Esimestest langenutest jätkus meile palju jutuainet. Neid tuletati meelde ja neist püüti rääkida ainult head, meenutada asju ja juhtumusi, kus langenud esinesid soodsas valguses. Hiljem, kui poisse hakkas palju minema, ei olnud enam mahti sellesse samal viisil suhtuda.

Tagalavööndis reservis olime nädala ringis. Detsembri keskpaiku hakkas tagalavööndis reservis olemine tähendama

juba seda, et päeval pidime laskepesades lamama ja ootama käsku vasturünnakuks, öiti pidime olema eesliinil kaevikuis ja kaevama neid sügavamaks ja viskama venelaste surnukehad üle kaeviku eesvalli ja toimetama omade surnukehad tahapoole, pilduma suurtükitulest kaevikuisse paisatud liiva tagasi vallide servadele ja kindlustama kaevikuid liivakottidega. Puhkus see reservis olemine enam ei olnud.

Meid vahetati eesliinile detsembrikuu kuueteistkümnendal päeval. Või kuueteistkümnenda päeva õhtul. Kesksoomlased läksid taha puhkusele. Oli pime, pilvine öö. Me ei teadnud, mis kohta me Taipale jõe rindel satume, selliseid asju meestele ette ei teatatud, aga kaevates ses rindelõigus lahti kinnivarisenud kaevikuid, olime näinud, et kuratlikud kohad on seal kõik. Mõnusaid kohti ei teatud olevatki.

XI

Hommiku valgenedes nägime, kuhu meid oli tegelikult toodud; Terenttilä lagendikud, Kooli metsatukk, Pärssinen ja nende taga Taipale jõgi, ja Terenttilä lagendike taga venelaste tankid. Lugesime neid kokku kümme tükki. Vene suurtükivägi tulistas kogu aeg, oli alustanud juba hommiku poole ööd, aga tulistas üle, kuhugi eesliini taha. Alles hommiku poole kandis suurtükivägi tule siia üle. Hoidsime tankidel silma peal, et mida venelane mõtleb teha. Tankid sõitsid lagendike taga edasi-tagasi, poole kilomeetri kaugusel, ja jalaväge liikus seal samuti. Meie suurtükivägi andis sinna mõne korra tuld.

Kümne paiku tulid venelaste tankid tõketeni välja ja möllasid seal. Jalaväge neil kaasas ei olnud, nii et suurt teha meil ei olnud, lasta polnud vaja. Poisid proovisid tankide pihta küll püssidestki tulistada ja põrutati neile kuulipildujaistki, aga miskit kasu sellest ei olnud. Tankid sõitsid lagendikul ja meie tõketeni välja, purustasid roomikutega tankitõkkeid ja okastraattõkkeid ja harkjalgu, mis sinna positsioonide kaitseks oli ehitatud. Tankid tegid liikudes niisugust kolinat, nagu omavahel halvasti ühendatud metallitükid teevad. Oli kuulda, et kusagil on suured lõtkud ja loginat palju. Kompaniiülem saatis pataljoni sõna, et meie positsioonide ees oleks praegu tööd tankitõrjemeestele, ja varsti tuligi meie tugipunkti tankitõrjekahur ja selle mees-

kond. Nad ei jõudnud kahurit veel positsioonile seada, kui tankid juba ümber pöörasid, üle Terenttilä lagendike Taipale jõe poole tagasi sõitsid ja jõesängi või jõele laskuva kaldakallaku taha kadusid. Meil seisis kogu kompanii positsioonil ja Vene suurtükiväe tule ajal istusime või lamasime kaevikute põhjas. See oli esimene marutuli, mille all igaüks meist mõistis — nüüd püüab venelane meile pihta saada ja meid maha tappa. Tagapool reservis oli igaüks marutule all aru saanud, et naaber annab tuld huupi, aga siin oli neil tuld andes tõsi taga. See tegi mitmed asjad korrapealt klaariks. Püüdsime kogu aeg piiluda, mis venelane teisel pool lagendikku plaanitseb. Pakast oli üle kümne kraadi, aga külm ei olnud kellelgi. Niipalju oli veres adrenaliini.

Varsti nägime, kuidas venelane ajas tankid lagendiku teise serva uuesti ahelikku, ja tankide taha koondati jalaväge ja neil olid kaasas kaitsekilbiga kuulipildujad ja nad hakkasid üle lagendiku tulema, tankid kõrvuti sõites ja jalavägi kuulipildujaid lükates ja vedades tankide järel. Tankid tulid sellise vungiga, et jalavägi pidi kannul püsimiseks sörki laskma. Nende suurtükivägi tulistas nii kaua, kuni tankid olid lagendiku keskel, siis kanti tuli meie pealt taha, ladude ja staapide pihta. Meilt püüti oma suurtükiväele helistada, aga kõik liinid olid katki. Tuli käskjalad suurtükitule all jooksma ja paluma panna, et oma suurtükivägi annaks meile mingit toetust ja tulelöögi venelaste pihta. Sel momendil suurtükivägi tuld siiski avada ei jõudnud.

Tuli kindad käest võtta ja laskma hakata. Tankid sõitsid positsioonide poole ja nende järel jooksid ja kukkusid pikkades sinelites kogud. Neil ei olnud tegelikult mingit kaitset. Püssigagi laskis neid nagu tedrekanu ja nad kukkusid ja jäid lamama Terenttilä lagendikele. Kuulipilduja ja kergekuulipilduja puistasid säärast ahelikku hullumoodi ja venelasi langes põldudele ja põllukraavidesse. Tankid tulid millestki hoolimata edasi ja pöördusid tagasi alles meie positsioonide ees olevatelt tõketelt. Jalaväelasi neil enam taga ei olnud. Nad olid kõik langenud.

Tankitõrjemehed tulistasid kahurist ühe tanki põlema, see jäi okastraattõketele lõõmama ja ülejäänud tankid keerasid tagasi Taipale jõe poole. Oma suurtükivägi andis tulelöögi lagendikule; aga venelaste tankid olid siis juba jõekalda taga ja Pärssise metsasalus varjul.

Arvasime, et selleks päevaks on venelane jao kätte saanud, sest tal oli üks tank hävitatud ja steppide poegi lamas pruunide mütsakatena palju põldudel. Oma suurtükivägi andis tulelöögi Pärssise metsasallu, sest arvati, et see on

venelastel tankide koondamiskoht, aga pärast tulelöögi lõppu hakkas Pärssisest kostma jalaväerelvade kõva raginat. Seejärel tuli Laurilalt käsk, et Kooli metsasalu ja Pärssist ei tohi rünnata, sest on karta, et ründamisel langeb oma mehi. Varsti pärast seda teatati pataljonist, et Pärssises on veel ka oma mehi. Nad olid jäänud sinna eelmisel ööl, kui seda maastikku oli katsutud meie meeste kätte haarata. Nad ei olnud saanud tagasi tõmbuda. Sealt toodi teade, et nad tulevad kohe pärast pimeduse saabumist Pärssisest ära, ja palve, et suurtükivägi sinna ei tulistaks. Nad olid teinud öösel rünnaku Pärssisesse ja läinud pimedas üksteisest lahku, oli langenud rühmaülemaid ja mehi, sest venelane oli jõudnud sinna juba automaatrelvi tuua ja kaevuda. Pärast rühmaülemate ja jaoülemate langemist oli osa poisse pistnud üle lagendiku oma liinide poole jooksma ja venelaste tulest oli neid lagendikul ja okastraattõkkeil palju surma saanud. Poisse oli jäänud okastraadi külge rippuma ja hommikupoolikul, enne kui laibad sai ära toodud, tuuseldasid venelaste kuulipildujad neid nagu suur tuul. Ülejäänud poisid olid jäänud Pärssisesse hommiku valgenemist ootama, sealt tuli käskjalg sõna tooma.

Venemaa poja suurtükivägi kukkus jälle meie liine taguma, ja me nägime, et Terenttilä lagendiku taga aeti tankid ahelikku ja nende taha koondati pikasinelilist rahvast, jalaväelasi. Mõistsime, et sõjatöö ei ole selleks päevaks veel läbi, et see ei ole vist veel poole pealgi mitte.

Nad hakkasid jälle tulema. Tankid vedasid nüüd taga regesid, ja neil istus jalavägi ja ülejäänud naabrimehed tulid pooljoostes kannul. Pidime neid taas laskma hakkama. Meie sidemehed olid vedanud telefoniliini suurtükiväe tulejuhtija juurde, aga enne kui patareiga ühendus saadi, läks liin uuesti katki. Maapinnale veetud juhtmed ei pidanud venelaste suurtükiväe kohutavas tampimises vastu, aga Vene jalaväge hakkas põldudel taas langema ja mehi kukkus tanki veetavalt reelt ja jäi lumme liikumatult lamama.

Venelane tulistas meie positsioone miinipildujaist ja meil hakkasid poisid pihta saama, sest pidime kaevikuis püsti seisma ja jalaväge ja tanke tulistama, ja miine tuli kogu aeg positsioonide ette ja taha ja positsioonidele. Haavatud seoti kinni ja sanitarid vedasid nad lohistitel tahapoole Pihkahovi kanti, kus oli sidumispunkt. Langenud jäeti eesliinile pimeduse tulekut ootama. Neil oli aega oodata.

Venelaste tankid sõitsid päris meie okastraattõketeni, aga jalavägi neile ei järgnenud. Jalavägi keeras keset lagendikku ümber ja pani tagasi Taipale jõe poole punuma. Üks tank

sai okastraattõkkel tankitõrjekahurist tabamuse ja jäi sinna. Teist tanki käisid poisid lõhkelaengutega kahjutuks tegemas, ronisid kaitsekraavist välja, laengud kaasas, jõudsid roomates ja end veeretades tanki lähedale ja heitsid laengu tanki peale. Neid oli kaks poissi ja mõlemad tulid tervena tagasi. Ülejäänud tankid pöörasid ringi ja panid kodumaa poole ajama: lagendikul jõudsid nad oma jalaväele järele, ja kui nad kõik seal Sikiönniemi kohal jõesängi varju rüsisid, andis meie suurtükivägi löögi nende keskele. Sinna jäi palju jalaväge maha, üks tank süttis ja põles lagendikul kaua, terve õhtupooliku tõusis sellest musta suitsu. Lagendikul oigasid haavatud, mõni pikk-kuub püüdis Taipale jõe poole varju roomata. Nende pihta lasti püssidest.

Nälg hakkas kallale kippuma. Rügemendist tuli käsk, et pärast pimeduse tulekut peame kaevama ühenduskraavi Pärssise metsatukka, kus on oma üksusi, ja et Pärssise mets tuleb tervenisti vallutada ja seda tuleb enda käes hoida. Hakkasime uurima, mismoodi selline kraav labidate ja raudkangidega külmunud maasse kaevata.

Kraavi kaevamise suhtes plaane tehes nägime, kuidas Pärssisest hakkas tulema umbes rühm meie poisse. Nad tulid joostes mööda põllulagendikku. Ootasime, millal venelane tule avab ja nad kõik maha tapab, aga venelase poolelt ei tulistatud praegu üldse. Poisid jõudsid joosta üle lagendiku, hüppasid meie jooksukraavi ja jäid kaeviku põhja lamama ja hinge tõmbama; raske varustusega ja paksudes riietes jooksmine oli nad hullumoodi ära väsitanud.

Neil oli lipnik juhatajaks. Ta ütles, et toonud mehed käsu kohaselt Pärssisest ära, kus nad olid pidanud öö ja päeva oma ja naabri suurtükitule all lamama ja venelasi tagasi tõrjuma. Talle öeldi, et ta ei oleks tohtinud mehi Pärssisest ära tuua, vaid oleks pidanud seal ootama, kuni kaevame ühenduskraavi ja tuleme talle appi. Ta ütles, et ei hakka enam tagasi ka minema. Venelane kukkus nüüd meie positsioone suurtükkidest prõmmima, aga liiga hilja. Poisid olid juba üle lagendiku ja kaevikuis. Venelane ei viitsinud kaua tuld anda. Lipnik läks rühma oma kompaniisse viima. Nad olid viienda kompanii poisid. Lipnik palus meid pataljoni teatada, et Pärssises ei ole enam ühtegi elusat meie meest.

Meid käsutati Vene suurtükitule poolt segi pööratud kaitsekraave lahti rookima ja me loopisime liiva kaevikute põhjalt ja kindlustasime nende külgi puude ja liivakottidega. Kompaniiülem tuli meie tööd üle vaatama, rääkis, et viienda kompanii poisid olid saanud käsu uuesti Pärssist rünnata ja et meie peame nende rünnakut kõrvalt jälgima ja tule

avama, kui venelane peaks katset tegema meie positsioonide eest Pärssisesse omadele appi minna. Varsti nägimegi, kuidas viienda kompanii poisid oma kaevikuist välja ronisid ja üle lagendiku Pärssisesse jooksid. Neid oli umbes rühm mehi. Venelane ei tulistanud neid üldse ja varsti kadusid nad metsasalus puude vahele ja jäid sinna. Ei tea, miks venelane ei katsunud neid seal lagendikul maha kõmmutada.

Õhtupoolikul ei andnud Vene suurtükivägi Terenttiläs tuld. Mujalt kostis küll laskmist, suurtükkide, miinipildujate ja jalaväerelvade oma, aga meie positsioonidele ei tulnud ühtki mürsku.

XII

Õhtul tulid pioneerid. Neid oli kolmekümne mehe ringis, peale selle hobused ja reed, ja neil olid kaasas tankimiinid ja jalaväemiinid. Nende hobusemehed panid kohe plehku. Sellest teatati telefoni teel pataljoni, telefoniühendus oli jälle korras. Pioneerid seisid oma miinihunnikute kõrval ja ootasid, kuna nende rühmaülem uuris koos meie kompaniiülemaga eelvööndit, kuhu oleks kõige parem miine panna. Need olid järvekülade mehed, rääkisid, et tulnud sõja alguses Rautust Kiviniemisse ja Kiviniemist üle Vuoksi. Käsu peale olid nad algul Kiviniemisse jalakäijate silla ehitanud ja seejärel Kiviniemi maanteesilla ja enda ehitatud silla purustanud. Nad olid kolonel Blicki väeosi paatidega üle Vuoksi toonud ja Vaalimo ja Arkuntanhua küla maha põletanud. Venelane oli lennukitega rängalt Kiviniemit pommitanud ja püüdnud maanteesilda purustada, aga ei olnud sillale kordagi pihta saanud, ja kui venelased olid lõpetanud silla pommitamise, olid pioneerid ise mõlemad sillad õhku lasknud. Maanteesild oli üheainsa raksakaga jõkke läinud.

Nad rääkisid ka, et lõuna pool Kiviniemi silda oli Vene tanke nende pandud miinide otsa sõitnud ja põlema süttinud ja meeskonnad olid masinaisse jäänud ja sisse põlenud. Me rääkisime, et olime samal päeval hävitanud mitu soomusmasinat, möödaminnes, jalaväe rünnakuid tagasi lüües.

Pioneeride rühmaülem tuli koos meie kompaniiülemaga maastikuluurelt ja läks pataljoni helistama. Nad ei olnud leidnud ühtki kohta, mida olnuks mõttekas mineerida, nii et

miinid venelastel tee kinni paneksid. Pioneerid said käsu minna oma miinidega kuuenda kompanii positsioonidele, kus tankimiine oleks rohkem vaja ja kus jalavägi pääseb koos tankidega kergesti meie positsioonidele. Pioneerid hakkasid hobusemehi otsima, aga neid ei leitud. Nad olid kohe lõikama pannud, kui reed tühjad. Pioneeride rühmaülem ja meie kompaniiülem läksid pioneeride hobusemehi otsima. Kompaniiülem käskis meie rühmal ööseks valve korraldada ja ajas ülejäänud mehed punkritesse.

Ka pioneerid tulid end punkritesse soojendama ja ootama, et hobused ja nende mehed üles leitaks. Nad lahkusid õhtu poole ööd. Kaheksa paiku tuli meie positsioonide taha propagandaauto ja sealt karjuti venelastele vene keeles midagi, millest me aru ei saanud. Me läksime välja kuulama, et kas selline sõjapidamine venelastele mõjub, aga seal tuli meil äkki kiire kätte, sest venelane määras otsekohe kindlaks auto asukoha ja tulistas seda ja meie positsioone kaua ja põhjalikult, nii et venekeelne kraaksumine mattus suurtükkide kõminasse ja mürskude plahvatustesse. Propagandaauto sõitiski kohe minema, kui suurtükituli algas, aga meie pidime minema punkritesse, lamama seal ja kartma, et punker saab täistabamuse. Nende punkrite ehitus ei olnud mõeldud raskesuurtüki mürsule vastu pidama.

Räägiti, et kesksoomlaste punker oli saanud sõja algupäevil Joensuu lõigus raskesuurtüki mürsu täistabamuse, ja ühe tabamusega oli seal läinud kolmkümmend poissi. Niisugused lood ei olnud meile mõnusad kuulata.

Hiljem õhtul, kui marutuli oli läbi, tõi käskjalg rügemendist kirjaliku teate, et väeliini taha tuleb propagandaauto ja annab saate vene keeles, ja meid kästi olla valmis suurtükituleks, mille saade võib põhjustada. Tuli veel üks koondtuli, venelane jahvatas meie positsioone üle tunni. Meil polnud muud teha kui punkris istuda ja kinni hoida, maa ja punker kõikusid ja kiiruga kokkusobitatud seinapalkide vahelt lendas punkri põrandale pori ja mulda ja liiva. Iga hetk, mis mööda läks, tundus tookord väikese imena.

Minu ja vennase valvekord jõudis kätte kell kaksteist. Lahkuvad tunnimehed rääkisid, et Kooli metsatukast kostab kogu aeg tankide sõitmist, roomikute lõginat ja mootorite käivitamist. Nad kartsid, kas venelane ei tee veel öösel katset tulla Soomemaad vallutama, ja käskisid meil hoolega kõiki hääli kuulata, et teaksime, millal vallutamine algab. Me seisime vennasega laskepesas ja kuulasime. Kuulsimegi lagendiku tagant mitmesuguseid hääli ja sihtisime hoolega sinna, et näha, millal naaber hakkab tulema, nii et oskak-

sime poisid punkreist appi kutsuda. Leppisime kokku, et vennas läheb punkreisse poisse kutsuma ja mina jään vankat kinni pidama, kui ta teeb katset turja karata. Palju me ei näinud, ehk küll püüdsime hoolega lagendikku silmas pidada. Meil ei olnud tookord valgustusrakette ja taevas oli pilves. Me ei näinud midagi, aga neid hääli me lagendiku tagant kuulsime. Seal oli venelane.

Öösel tuli rühmaülem kontrollima, kas oleme ärkvel. Ta küsis, kas ma ei tuleks koos temaga lagendikule langenud venelaste laipu üle vaatama, järsku leiab nende taskuist selliseid pabereid, millest meile kasu oleks. Rühmaülem rääkis ka, et meie omad olid päeval kinni püüdnud radiogrammi, milles vaenlasel kästi järeleandmatult ja armu tundmata jätkata Soome valgekaardi purukslöömist, ja et meie oleme see valgekaart. Venelastele oli selles radiogrammis veel öeldud, et soome töömees ootab vene venda Soomet kapitalisti ikkest vabastama.

Ronisime kaevikuist välja ja roomasime Terenttilä lagendikul Taipale jõe poole. Kohe meie okastraattõkete taga olid esimesena põlema lastud tanki rosemed ja ümberringi lamasid need, kes olid põlevast tankist välja pääsenud ja seal kuuli saanud. Keerasime mehi ringi ja otsisime nende taskuist pabereid. Nad olid lamanud seal juba hommikust peale, külmunud ja kanged ja rasked keerata, ja veri nende riietes oli jäätunud ja riided kõvad nagu plekk. Venelane laskis valgustusrakette ja siis pidime laipadele seltsiks pikali viskuma ja nende kõrval niikaua liikumatult lamama, kuni valgustusrakett kustus, kartma, et kusagilt avatakse tuli, mis pühib üle lagendiku ja koha, kus lamame. Siis pidi veel tagasi tulema. Rühmaülem võttis paberid, mis me olime leidnud, ja läks neid punkrisse uurima. Hommiku poole ööd, kui tuli vahetus ja pääsesime vennaga punkrisse sooja, nägin, et mu käed on verega koos, ja püüdsin neid pesta mullaseguse lumega, mida punkri eest kogusin. Punkris magasid kõik. Lehk oli hirmus, haises märgade riiete ja jalarättide ja kuivavate saabaste ja vanade söögijäätmete järele, mida kesksoomlased olid põrandale põhu alla poetanud.

Punkris ei olnud muud valgust kui see, mis tuli laual olevast lambi moodi asjandusest. See oli rohupudel, milles põletusaineks oli petrooleum ja tahiks hülsi sisse topitud jalaräti riba. Palju valgust selline lamp ei andnud, kärssas ainult ja haises. Mehed norskasid nii, et punker värises. Seal pidi siis magama. Vennas oli hea unega, ta jäi kohe magama, kui ainult veidigi vinklisse sai. Mina pidin und kauem ootama. Rühmaülem tuli jälle tunnimehi kontrollimast, ütles, et eile

oli olnud pühapäev, jõulukuu seitsmeteistkümnes päev. See ei tundunud praegu tähtis.

Rühmaülem ei söandanud tervet ööd magada, ainult suigatas vähe istudes. Ta käis ühtelugu kaevikus tunnimehi üles äratamas. Ehkki külma oli üle kümne kraadi ja venelane tulistas kogu öö suurtükkidest ja miinipildujaist ja Kooli metsas mürisesid pimeduse taga tankid, tuli tunnimeestel uni vägisi silma.

XIII

Hommiku poole ööd tulid jälle pioneerid ja äratasid tulles need, kes meie punkris veel magasid. Meie kompaniiülem tuli oma punkrist varsti samuti siia. Pioneerid rääkisid, et nad olid uuesti meie kompanii tugipunkti kamandatud. Meie kompaniiülem läks pataljoni staapi helistama. Pioneerid jäid meie punkrisse. Nende rühmaülem ütles, et nemad võivad kas või pool aastat pataljoni komandopunkti ja kompaniide vahet käia ja et ei ole nende ülesanne küsida, kui palju on sellises liikumises mõtet. Kompaniiülem hakkas pärast tagasitulekut juhatama neile ohutut ja kindlat teed viienda kompanii tugipunkti. Ta käsutas meie punkrist mehi pioneeridele appi miine kandma, käskis neil mööda metsi minna ja silmad lahti hoida viienda kompanii tunnimeeste suhtes, kes võivad üksjagu närvis olla, sest õhtu poole ööd oli venelane tulnud nende okastraattõketeni välja. Parool oli «Taipale Tapper».

Kui pioneerid ja kandjad olid läinud, püüdsime veel silma looja lasta, aga sellest ei tulnud midagi välja, sest mehi käis kogu aeg edasi-tagasi punkrisse sisse ja välja. Valve vahetus ja postilt tulnud mehed tahtsid kõigile rääkida, mis vastu hommikut oli venelaste poole pealt kõrvu kostnud. Tõusime üles ja hakkasime kodukandi asjadest rääkima.

Kuue paiku läks rühmaülem poste kontrollima ja vaatama, mis päev meile Terenttiläs koidab. Ta tuli varsti karjudes tagasi: venelane on positsioonidele tulemas. Igaüks kahmas selga, mis ette sattus, ja püssi kätte ja püüdis joosta laskepesasse või kohale liinil, kuhu oli eelmisel päeval määratud. Oli paras hommikune hämarus ja tunnimehed tulistasid, nagu jõudsid, ja kui edasi jooksime, oligi venelane päral ja meie kaitsekraavis sees. Edasi ei saanud joosta, venelane tulistas otse näkku. Esimesena jooksnu sai kohe surma ja tagant

tulijadki tina keresse. Ka kompaniiülem tuli varsti siia ja me hakkasime aru pidama, kui palju venelasi meie kaitsekraavis on ja mis nendega ette võtta.

Kompaniiülem küsis, kuidas tunnimehed venelaste tulemist ei märganud, enne kui need olid juba kaevikus sees, aga tunnimeestest ei olnud vastajaid. Nad ei olnud enam elus. Rühmaülem pani kuulipilduja meie liinide ette laulma, et stepipoegi kaevikuisse enam juurde ei tuleks. Naabrimehed tulistasid piki kaevikut kahele poole ja püüdsid edasi tulla. Võtsime kaeviku taha metsa ahelikku, et välismaalased sinna välja ei jõuaks. Käskjalg läks pataljoni olukorrast ette kandma.

Kompaniiülem ütles, et peame venelase kas kaevikust välja kihutama või sinnasamasse paika maha tapma. Just siis, kui tahtsime venelasi püstolkuulipildujate ja käsigranaatidega kimbutama hakata, panid nad üksteise sabas mööda jooksukraavi punkrite poole tulema. Nad olid kohe kallal. Esimestega läksid poisid käsitsi kokku, nad peksid üksteist püsside ja püssipäradega, tulistada ei saanud ja kellelgi polnud aega hakata tääki püssiraua otsa torkama. Venelased olid ägedad mehed ja neil oli surm silme ees. Nende selja taha kaevikusse heideti käsigranaate ja neid tulistati kaeviku servalt, aga esimestena tulnutega pidid poisid päris käsitsi võitlema. Kuulipildurid ja teiste üksuste poisid hoidsid eikellegimaad tule all, nii et jooksukraavi ei pääsenud Venemaa poegi juurde tulema. Need, kes olid jooksukraavi jõudnud, tapeti kõik. Neid oli umbes rühm. Mõned tõusid kaevikust ja pistsid üle lagendiku oma poolele jooksma, aga palju neid sinna ei jõudnud, nii hästi andsid meie omad avamaastikul Taipale jõe poole tuld. Hommik hakkas alles valgenema. Madin lõppes, kui kõik naabrimehed meie kaitsekraavis olid surnud. Jäi vaikseks ja me tõmbasime hinge. Kohe avas Vene suurtükivägi siiski tule ja tundus, et see tulistas meid kõikidest Taipalesse toodud suurtükkidest ja miinipildujatest. Pidime jalapealt kaeviku põhja pikali viskuma ja saime seal kaua lamada venelaste veel soojade laipade peal ja oma poiste purukslastud kehade peal ja surnutega tõtt vaadata. Kui suurtükituli ja miinipildujate mürtsumine algas, ei olnud aega kohta valida, vaid tuli pikali visata.

Kui lamasime seal ja ootasime surma ja suurtükimürsud lõhkesid kahel pool kaitsekraavi ja miinikillud vingusid õhus, karjus meie kompanii ülem üle sõjakära, et venelane tuleb taas mööda Terenttilä lagendikku, nüüd tankidega, ja et mehi on palju. Mehi paistis neil jätkuvat, ja ehk küll õhk oli täis mürskude vilinat ja rauda, mida mürskudest lendas,

samuti kisa, tuli tõusta ja seista nii, et nägi üle kaeviku serva, panna relv tööle multa ja liiva möllus, mis suurtükkide tulest tõusis, võtta venelased sihikule ja neid tulistada.

Kui Vene jalavägi oli lagendiku keskpaigas, kanti suurtükituli meie pealt ära, aga soomusmasinad tulistasid meid otsesihtimisega ja tulid edasi ja andsid meie positsioonidele pihta, nii et liiv ja mürskude killud lendasid. Jalaväge oli palju ja see tuli pidurdamatult edasi, ehkki me tulistasime kõikidest relvadest, mis tööle oli saadud, ja kuigi pikasinelisi jäi taas pruunide mütsakatena väljale lamama, tulid teised edasi ja karjusid tulles.

Nad tulid positsioonideni välja. Pidime sealt ära minema ja oma positsioonid maha jätma ja kaevikust välja ronima ja metsa jooksma. Rühmaülem moodustas seal juba ahelikku. Jäime puude ja mahalangenud tüvede varju ahelikus lamama ja ootama, kas venelane tõuseb kaevikust ja teeb katset edasi tulla. Nad ei tulnud. Nende tankid olid jäänud okastraattõkete juurde seisma ja tulistasid sealt suurtükkidest ja kuulipildujatest kahte külge ja kaeviku taha, kus meie lamasime.

Kompaniiülem liikus mööda ahelikku ja küsis, kas suudame venelase veel korra kaevikust välja lüüa, aga meid oli seal juba väga vähe järel ja meie rühmaülem ei uskunud samuti, et me tugipunktini jõuame ja naabri sealt minema lööme. Nende oletust mööda oli tugipunktis vähemalt kompanii venelasi, kes tulistasid, nagu jõudsid, ja neil olid tankid okastraattõkke taga toetuseks. Nõnda läks kompaniiülem teistest üksustest meile soomlasi appi nõutama.

Sanitarid kogusid haavatud kokku ja püüdsid neid tule all tagalasse toimetada. Langenud olid meist tugipunkti jäänud. Nii see hommikupoolik seal kulus. Venelane ei proovinud kaevikust edasi tulla. Terenttilä lagendiku tagant püüdis väge juurde tulla, aga oma suurtükivägi andis tuld ja neil jäi üle lagendiku tulemata.

Pärastlõunaks tuli pataljonist kirjalik käsk, et peame oma positsioonidesse tunginud venelase sealt välja ajama. Seda teadsime ilma kirjaliku käsutagi, aga poisse oli vähe. Siis mõtlesime, et katsume venelast vähemalt seal hoida, kuhu ta oli hommikul välja jõudnud. Rühmaülem läks taha olukorda selgitama, määras ühe jaoülemaist meile selleks ajaks ülemuseks. Varsti tuli ta koos kompaniiülemaga tagasi. Nad olid saanud kaasa kaks rühma Lieska pataljoni mehi, kes olid reservis, aga kaevamas tagapool uut kaitseliini. Nemad pidid aitama nüüd meil positsioonid naabreist tühjaks teha.

Õhtu hakkas juba kätte jõudma. Kompaniiülem käskis ette

tuua nii palju käsigranaate, kui kätte saab, ja varsti hakkas käsigranaate tulema. Venelane tulistas meid kogu aja meie oma positsioonilt, aga raskemaid relvi neil ei olnud. Nende laskmine oli rohkem püsside paugutamine ja nende suurtükivägi ei tulistanud meie tugipunkti. Poisid hakkasid meie poolelt venelaste pihta käsigranaate pilduma ja meie ülejäänud sööstsime mõlemast otsast kaitsekraavi. Kui olime kaevikusse jõudnud ja sellest jupi enda kätte saanud, avas Vene suurtükivägi meie tugipunkti pihta marutule ja venelased pidid oma suurtükitule all põgenema pistma. Neid langes seal palju. Terenttilä lagendikul kodu poole punudes tuli paljudele vikatimees vastu.

Lamasime taas oma jooksukraavis ja ootasime, et venelaste suurtükituli niipalju raugeks, et saaks punkrisse sooja. Kui suurtükituli lõppes, hakkasime kaevikust langenuid ja varinguid koristama. Haavatud venelasi ei olnud mitte ühte ka jäänud, kõik olid surnud. Oma poisse langes meil samuti palju. Lieska pataljoni kahe rühma poistest saadi tagasiminekuks kokku vaid üks. Ülejäänud läksid sidumispunkti või laipade äravettu.

Rügemendiülem Laurila tuli õhtul ja andis korraldused kaevamistööde osas, mis eeloleval ööl oli vaja ära teha. Ta käis kõikide kompaniide positsioonid läbi ja lubas, et reservis olevast pataljonist tuleb meile selleks ööks abimehi. Varsti hakkaski neid tulema ja me saime tööd käima.

XIV

Kaevasime kaitsekraave kogu öö. Kaevamisest tuli meil kõva kanakitkumine reservpataljoni meestega. Nood ütlesid, et ei ole mitu ööd sõba silmale saanud, sest on pidanud iga öö eesliinil kaevikuid lahti kaevama, ja et nemadki tahavad magada. Päeviti ei ole nad magada saanud suurtükitule ja miinipildujate mürtsumise tõttu. Ülemused tõid nad meie tugipunkti tööle ja läksid siis oma majutuspaika, ja teise väeosa ohvitseride juttu nad tõsiselt ei võtnud. Nad läksid ükshaaval ja väikeste puntidena ööpimeduses oma teed ja jätsid kaevikute kaevamise meie kaela. Kõik ei läinud, aga suurem osa küll. Meie kompanii ülem ei saanud neile midagi teha; niipea kui ta selja keeras, jooksid mehed juba küürus metsa all, ja ta ei võinud ju neid ometi laskma hakata. Me

ei suutnud neid kinni pidada, ja polnud mahtigi. Me teadsime, et hommiku valgenedes hakkab venelane jälle tulistama, nagu tuleks ta tööle, ja siis peab iga auk aitama meil hinge sees hoida.

Kuuldepostilt tulnud poisid rääkisid meile öösel, et venelane kupatab jälle tankidega Kooli metsatukas ja hoiab oma tankide mootoreid soojana. Kui meie valvekord tuli, viisime Paavoga labidad punkri taha ja läksime mööda kaevikut edasi, ronisime kaevikust välja ja roomasime sinna, kus oli kuuldepost. Mõlemad tunnimehed magasid ja me pidime nad üles ajama. Nad ärkasid külmast päris kangetena ja asusid punkrisse teele. Püüdsime tabada kõike, mis eespool sündis. Kuulsime selgesti kaevamise hääli oma positsioonidel ja venelaste hääli kaugemalt, Terenttilä lagendiku tagant ja koguni Taipale jõe tagant.

Korraga kuuldus eestpoolt jalaväerelvade kõva laskmist, hüüdeid ja kuulipildujate ja kergekuulipildujate raginat. Viskusime pikali ja püüdsime varjuda. Kuulatasime, kuspool lastakse, aga ei saanud aru. Käskisin Paavol minna tugipunkti ette kandma, et naabrimehel mõlgub praegu midagi mõttes ja rühmaülem peaks tulema asja uurima. Paavo läks, aga tuli kohe tagasi koos rühmaülemaga, kes oli talle vastu tulnud. Kuulasime kolmekesi, kuidas kusagil läheda maa taga lõi keegi pimeduses kõva lahingut. Siis jäi vaikseks, ja hommikuni välja. Alles järgmisel päeval saime kuulda, et viienda kompanii poisid olid üritanud Pärssise metsa tervenisti enda kätte saada, aga seal oli nii läinud, et venelane oli nad sealt välja ajanud. Niisugust lahingut olid nad seal löönud.

Seisime Paavoga oma valvekorra lõpuni, meenutasime kõike, mis meiega eelmisel päeval oli juhtunud, ja imestasime, et me mõlemad veel tervetena siin seisame. Paavo meenutas, kuidas Taipale jõele marssides oli terve pataljon seisnud Suurtükiteel ja kustki oli saadud teade, et eelmisel päeval on Ungari ja Türgi astunud Venemaa vastu sõtta, ja kuidas meie pataljon oli ühel häälel hüüdnud hurraa ungarlastele ja türklastele, kes olid nüüd meie relvavennad. Paavo imestas, kuhu need ungarlased ja türklased õige jäävad, sest varsti läheks neid siin Taipale jõel täitsa vaja, kui poisse langeb edaspidi samamoodi, nagu neid on langenud.

Hommiku poole ööd, kui olime valvest pääsenud ja mõne silmatäie maganud, tuli rühmaülem äratama. Ta rääkis, et pataljonist on tulnud käsk teha enne valgeks minemist luurekäik Kooli metsatukka ja vaadata seal ringi ja teha kindlaks, kui palju on naabril seal meie jaoks mehi ja sõjakraami

varutud. Meid võeti kümmekond meest ja rühmaülem ise tuli meid sinna Kooli metsatukka viima. Me hoiatasime poisse, et nad tuld ei avaks, kui tagasi tuleme. Rühmaülem selgitas, et peame minema Kooli metsatukka ja kindlaks tegema vaenlase arvu ja relvade hulga ja tagasi tulles süütama Hiekkala talud, mis olid jäänud detsembri algupoolel terveks, kui piiriväed ja katteüksused olid sunnitud venelastele siinpool Taipale jõge maad loovutama.

Me küsisime temalt, kas venelane ikka laseb meid üle Terenttilä lagendiku Kooli metsatukka jalutada oma vägesid ja kraami üle lugema ja tagasi tulles tulekahjusid süütama. Meie seda ei uskunud, aga meie uskumisega ei olnud midagi peale hakata. Tuli minna.

Püüdsime kaevikust välja ronida nii, et venelane meid kohe ei märkaks. Sadas hõredat lund ja oli veel pime, aga nii nagu talvel on. Kogu aeg arvasid nägevat, kus liigud, aga kukkusid ometi aukudesse, mida suurtükituli oli tekitanud. Pärssinen ja Kooli metsasalu olid meie teada seal kusagil pimeduse taga, Hiekkala paremal pool ja Sikiönniemi majad enne Kooli metsatukka. Kus on naabrimees, seda ei teatud. See tuli selgeks teha.

Kui eestpoolt tulid kuuldavale inimeste hääled, hakkasime roomama. Järsku olid hääled päris kõrval ja meilt küsiti midagi võõramaa keeles. Kui me ei vastanud, hakati meid tulistama ja meiegi andsime tuld ja siis kuulsime, et üks inimene jooksis. Oletasime, et meid on märgatud.

Rühmaülem ütles, et katsume veel kaugemale pääseda, et näha, mis mehed meid ootasid. Ütlesime, et seal kuulas kindlasti vene paarispost meie öiseid tegemisi pealt, nii nagu meilgi oli paarispost liinide ees venelasi kuulamas, aga rühmaülem ütles, et nüüd tuleb teha rünnak ja võtta enda kätte positsioonid, kus venelased olid olnud. Päris tühjade kätega ei tihka nagu oma liinile tagasi minna.

Nõnda siis tõusime ja jooksime ja tulistasime joostes ja jõudsime sinna, kust Venemaa pojad olid äsja varvast visanud. Venelane kukkus Terenttilä lagendiku tagant kuulipildujaga pimedusse põrutama. Neil oli kuulipildujas trasseerivaid kuule ja nende järgi nägime, et naabrimees laseb meist sadakond meetrit mööda, aga seda me talle pahaks ei pannud. Kui tuli meile lähemale keerati, hakkasime varjumiseks miinilehtreid otsima. Olin luurekäigul miskitmoodi etteotsa jõudnud, ja kui lamasin augus, hüppas samasse ka rühmaülem. Ta küsis, kes siin lamab, ja ma ütlesin oma nime. Ta küsis, kas kardan kõvasti. Ütlesin, et loomulikult pole siin midagi mõnusat, aga et ma nii hullupööra ei karda ka. Ta

läks kohe minema ja ma imestasin, mispärast ta minu kart-mise suhtes oli nii erilist huvi ilmutanud. Alles paari tunni pärast, kui oma liinile tagasi jõudsime, sain aru, miks ta minu kartmise kohta oli pärinud, kui poisid hakkasid punk-ris väitma, et ma haisen lausa kohutavalt ja inimese pasa järele. Hakkasin end lähemalt uurima ja jõudsin järeldusele, et olin seal lagendikul hüpanud pimedas auku, mida vene paarispost oli kasutanud kemmerguna. Ma olin ju üleni pasaga koos ja see oli tõesti inimese pask, mis mu riietel oli. Olin kõvasti hädas, sest riiete vahetamist ei saanud korraldada ja pesuvett polnud kusagil. Pidin enese pussiga puhtaks kraapima.

Meie luurekäigust sel ööl ei olnud suurt kasu. Me ei pääsenud Kooli metsatuka lähedalegi ja Pärssisest oli vanka ajanud meie poisid minema, nii et meil polnud sinna miskit minemist. Põletamata jäid ka Hiekkala talud. See-eest saime enne valgenemist tagasi ja punkreisse. Peaaegu kohe pärast seda hakkas venelane taas tankide ja jalaväe ja suurtüki-väega peale rõhuma. See oli neil käkitegu — ajasid kümme-kond tanki Terenttilä lagendiku taha ahelikku ja ikka kolm-kümmend jalameest, täitornid peas, iga tanki taha ja hakka-sid meie positsioonide poole tulema. Tookord detsembri-kuus oli neil väga üksluine komme sõda pidada.

Hommikupooliku sõdisime. Pärastlõunal lõpetasid vene-lased sõjapidamise selleks päevaks juba aegsasti. Kolmsada uut surnukeha lamas jälle meie positsioonide ees, aga mitu poissi tuli ka meil tükkidena kodu poole saata. Kui vene-lased lõpetasid lahingu, hakkasime taas kaevikuid lahti kae-vama ja püsse puhastama. Tuli söök ja me sõime.

XV

Öösel oli toodud kahekümneliitrise plekiga piima ja hobuse-mehed olid jätnud piima punkri kõrvale ootama, et seda jooma hakataks. Hommikul oli piim põhjani külmunud ja me pidime seda nõust täägiga tükkhaaval lõhkuma ja sööma jääkilde ja panema jäätükke tee ja kohvi sisse ja sulatama piima katelokis raudahju peal.

Kui me seal kirusime, et hobusemehed ei viitsinud piima punkrisse tuua, tuldi ja käsutati kiiresti positsioonile ja piima

sulatamine jäi meil pooleli. Jooksime punkrist laskepesadesse ja hakkasime uurima, mis meid Terenttilä lagendikul täna ees ootab; hommik valgenes, aga lagendikul ei olnud näha mingit liikumist.

Hakkasime juba arvama, et järsku võtab venelane täna vaba päeva, sest meil polnud andmeid, kui pika töönädala venelane teeb. Meie kalendri järgi oli praegu kesknädal, aga eelmisel pühapäeval oli vaba aja veetmine napiks jäänud. Ütlesime, et meile kõlbaks ka kolmapäev vabaks päevaks, kui vasakul hakkas meie positsioonidelt mehi lagendikule valguma. Enne seda oli oma suurtükivägi avanud Hiekkala pihta tule, mida nad ise nimetasid tulelöögiks, aga meie kõrvus oli see Vene suurtükiväe marutulega võrreldes kõlanud peene peeruna. Meie poisid hakkasid Hiekkala poole liikuma. Hiljem kuulsime, et nende eesmärgiks olnud Hiekkala talud enda kätte võtta, neile tuli otsa panna ja pärast selle vägivallateo kordasaatmist oma poolele tagasi tulla. Meie ei teadnud nende rünnakust midagi, ehk küll öösel olevat kuulu järgi sõna saadetud. Ilmselt oli see teade kuhugi toppama jäänud.

Need olid üheksanda kompanii poisid. Jälgisime, kuidas nad mööda lagendikku jooksid ja hüpetega Hiekkala poole liikusid. Terenttilä lagendik ei olnud selle töö tegemiseks minu arust miski mõnus paik. Venelased avasid nende pihta juba kaugelt tule, aga visalt liikusid poisid nüüd juba kirkas päikesevalguses edasi, lühikeste sööstudega ja vahetevahel mürsulehtrites lamades, aga Hiekkalani nad siiski välja ei jõudnud. Neil hakkas poisse langema ja haavata saama ja nende rühmaülem nägi, et sel rünnakul ei ole eduvõimalust, ja meie nägime, et selline rünnak kirkas päikesevalguses ei lähe korda, tapetagu seal või mitu rühma maha. Nõnda kamandas rühmaülem poisid positsioonile tagasi. Tagasitulek ei olnud neil kergem kui Hiekkala ründamine, või peaaegu et vastupidi, sest nüüd olid neil haavatud poisid ja langenud kaasas. Kui nad tagasi tulid, oli pool rühma kandmas ja neil ei olnud kerge liikuda. Meie tuli ei ulatunud neid aitama, ja oma suurtükivägi ei tulistanud praegu üldse, Vene suurtükivägi, suurtükid ja miinipildujad, aga andis tuld ka tema eest. Poistel olid seal lagendikul näguripäevad.

Pärastpoole räägiti meile, et selles ettevõtmises oli üle kümne poisi saanud haavata ja langenuid oli kolm, ja see kõik oli tehtud Hiekkala talude pärast, mida taheti hävitada, et venelane ei saaks end öösel neis soojendada. Meie suurtükiväel ei olnud süütemürske, millega oleks kerge olnud talud põlema panna. Nõnda tuli siis süütemürskude asemel

mehi kasutada, aga üheksanda kompanii poistel jäid need talud süütamata, nagu nad olid jäänud eelmisel ööl meilgi.

Kui üheksanda poisid olid ise ja oma haavatud ja langenud venelaste suurtükitule all oma rindejoonele saanud ja venelane nägi, et lagendik on meie meestest tühi, pööras ta suurtükid meie positsioonide poole ja lasi raual tulla täiest torust. Lamasime hommikupooliku tule all ja mitu poissi oli arvamisel, et venelasi ei oleks tohtinud minna ilmaasjata ärritama, vaid nad tuleb seniks rahule jätta, kuni nad oma positsioonil püsivad. Alles siis, kui nad proovivad üle lagendiku meie poolele tulla, tuleb nende pihta tuli avada. Jõudsime seisukohale, et Hiekkala talud saab põlema ainult suurtükkide süütemürskudega või külvates Hiekkala lennukitelt üle süütepommidega.

Panime sedagi imeks, et oma lennukeid ei ole üldse näha. Ainukest oma lennukit olime näinud seitsmendal detsembril, kui Taipale jõe äärde jõudsime, ja sellegi suhtes ei olnud me päris kindlad, kas see ikka oli meie oma, sest too oli erilist värvi hävitaja ja lendas madalal, peaaegu puulatvu riivates suure kiirusega Taipale jõe kohalt minema. Tookord olime ainult oletanud, et lennuki tiibadel olid Soome eraldusmärgid, sest paar päeva varem oli teatatud, et Itaalia on kinkinud meie õhujõududele mitu seda värvi hävitajat. Ei tea.

Me kaevasime kaitsekraavide seintesse mehesuurusi süvendeid, kus olime veidi kaitstud ja vaenlase silma eest peidus, ehk küll säärased kaeviku seina kaevatud koopad ei oleks vastu pidanud lennukipommile ega suurtükimürsu täistabamusele. Täägiga kaevati algus ja labidaga viidi asi lõpuni, nii et ühel kui teisel oli kaitsekraavi seina sees selline mehesuurune koobas nagu kaldapääsukese pesa. Poisid otsisid kõiksugu närusid, telgiriide tükke ja kotinärakaid ja toppisid uru ava nende riideräbalatega või ainult oma sineliga kinni. Neid kaevati uue rünnaku ootel. Muud soojendust seal loodas, ja suitsetamine.

Neis Taipale jõe kaevikutes sain ka mina suitsetamise selgeks, ehk küll enne seda ei olnud suitsu suhu pannud. Hakkasin suitsu tõmbama ajaviiteks, ja seejärel selleks, et soojendada seda kaldapääsukese pesa sarnast koobast, mille olin endale kaitsekraavi seina kaevanud.

Ka vennas hakkas suitsetama. Ta oligi kõige paremas suitsetamise alustamise eas. Tema ei jõudnud seda kaua harrastada, aga minule tuli sellest eluaegne vaev. Ei ole suutnud seda ikka veel maha jätta, ehk küll olen mitu korda

proovinud. Nii et talvesõjast jäi mulle mälestuseks suitsetamine ja siis see alatine peavalu, mille sain vist sellest, et sõja lõpu poole jäin Vuosalmil korra kaevikusse magama ja pea külmus maa külge kinni. Vähemalt ise usun, et ma sealt selle peavalu sain, sest valu algas tookord kohe ega ole pärast seda õigupoolest pikemaks ajaks lakanud, ehk küll olen elu jooksul palju peavalurohtusid võtnud, nii palju, et magugi on nende pärast jukerdama hakanud. See oli õudne ärkamine seal Vuosalmil, kui hüüti, et vankad tungivad peale, ja ma tahtsin tõusta ega saanud pead maast lahti, ei mõistnud ise ka kohe, mis mul viga on, ja ma püüdsin tõusta ja pead lahti kiskuda. Arvasin, et olen magamise ajal vaenlase kuuli või granaadikilluga pihta saanud ja haavatud. Olin maa küljes kinni niikaua, kui poisid tegid venelastele selgeks, et nad peavad tagasi minema, et meie positsioonidele ei ole tulemist, alles siis said poisid tulla ja mu juuksed ja pea maa küljest lahti päästa. Et kuuma vett kusagil ei olnud, siis kavatsesid nad algul mulle juustesse kusta ja jää sel kombel üles sulatada, aga ma keelasin ja nad lõikasid juuksed pussiga läbi, nii et sain lahti ja tõusin püsti. Aga see juhtus tõesti alles Vuosalmil märtsikuu algupoolel.

XVI

Õhtul näugus meie punkri ees kass. Me tõime ta sisse ja poisid andsid talle piima, mida nad sulatasid põhjani külmanud plekist. Kassil oli kõht tühi ja ta sõi, mis talle anti, ja jõi piima, nii et me arvasime, et temast saab meile seal Taipale jõe ääres veel päris kodukass, selline, kes on meile seltsiks ja meenutab meile kogu aeg, et maailmas on muudki kui Terenttilä lagendik ja üle selle tormavad Vene väeüksused ja soomusmasinad, mille pihta me peame surmahädas kogu aja tuld andma, ja Vene suurtükiväe marutuli.

Kass oli terve öö meie punkris ja mõnigi poiss käis teda silitamas ja pani külmast toibuva ja täis kõhuga kassi rahulolevalt nurru lööma; ja me uskusime, et kassil on meie seltsis hea olla ja ta valib meie punkri endale koduks, aga hommikul tahtis kass välja ja sealtpeale pole teda nähtud. Räägitakse, et kass jääb kodukohale truuks; et kui pererahvas kolib mujale, jääb kass paigale. Koer seevastu liigub koos inimestega. Koer on alandlik, kass aga uhke. Meie

punkrisse tulnud kass oli kindlasti pärit neist Hiekkala taludest või kustki kaugemalt ja jäänud Taipalesse, kui talupere oli sõjapakku läinud. Ta ei kiindunud meisse, ehk küll poisid püüdsid anda oma parima.

Hommikul tuli punkrisse kompaniiülem. Ta uuris öösel postil olnute käest, ega nad öösel midagi iseäralikku ei kuulnud. Naaberrühma ülem oli öösel läinud kaitseliini ette langenud venelastelt dokumente otsima ja vaatama, kas liinide ees ei ole naabrimehi liikvel, ega olnud seejärel tagasi tulnud. Teda ei leitud, ehk küll otsiti kogu Taipales oleku aja. Ta oli täiesti kadunud. Meie ülem oli sõtta minnes tema isale lubanud, et kannab poja eest hoolt ja hoiab tal silma peal, vähemalt niipalju kui saab, ja selle lubaduse ja kaotsijäämise tõttu oli meie kompanii ülem kõvasti mures. Ta käis ise positsioonide ees ja otsis kadunud lipniku surnukeha, aga ei leidnud. Lipniku põrm leiti alles teise sõja ajal, kui meie üksused olid Taipale uuesti enda kätte võtnud ja see oli jälle soomlaste maa. Siis leiti naaberüksuse ülema põrm üles. See tunti ära isikliku numbri järgi, mis leiti Taipale jõe kaldalt. Venelased olid ta vist vangi võtnud ja seejärel jõekaldal ära tapnud. Ei tea.

Kompaniiülem rääkis ka, et täna on Stalini sünnipäev ja võib-olla tahab venelane isakesele Stalinile sünnipäevakingituseks meie kaitsest läbi tulla ja meie positsioonid maatasa teha. Midagi iseäralikku siiski kostma ei hakanud.

Me ootasime hommikupooliku kaitsekraavides, millal venelane hakkab Stalinile sünnipäevakinki tegema, aga ainult suurtükid materdasid meid ja lennukid pommitasid ja mõni poiss läks meil sealgi Stalini sünnipäeva auks, langes või sai haavata.

Alles pärastlõunal alustas venelane oma kombe kohaselt. Nad kogusid kümmekond tanki Terenttilä lagendiku serva ja rühma jalaväge iga tanki taha, lasid suurtükiväel meie pihta tuld anda ja hakkasid siis üle lagendiku meie positsioonide poole tulema. Selle töö tegemine oli meil siiski selgeks õpitud nagu vaja ja meil olid jalaväelased maha notitud, enne kui nad meie positsioonide lähedalegi jõudsid, ja kui vene jalaväemehed lamasid pruunide kägaratena Terenttilä lagendikel, kihutasid tankid meie positsioonide ette tõketele ja tulistasid meid otsekui südametäiega. Me lasime neil oma viha välja valada, istusime kaitsekraavide seintesse kaevatud pesades ja lasime venelastel sel tujul üle minna. Tankide vastu ei hakanud me midagi ette võtma. Mõne aja tulistanud ja prööganud, pöörasid tankid ringi ja sõitsid lagendikult minema ja me saime silmapilgu hinge

tõmmata. Varsti hakkas venelane meie pihta jälle suurtükkidest tuld andma. See oleks olnud üpris üksluine sõjapidamine, kui me ei oleks kogu aeg kõvasti kartnud ja kui poisse ei oleks kogu aeg langenud. Kartsime ka seda, et venelane võtab ette midagi uut, sellist, mida ta varem ei ole proovinud, ja millele me ei oska siis kohe vastata ja anname õppides käest positsioonid ja kaotame palju poisse.

Õhtupoolikul, kui rünnak oli läbi, tuli meie positsioonile rügemendiülem Laurila, kontrollis koos kompaniiülemaga meie kaitsekraavide seisukorda ja andis käsu, et ööseks tuleb jälle reservpataljonist mehi võtta meile appi kaevikuid lahti kaevama, sest tankide ja suurtükiväe tuli oli need päeva jooksul hullumoodi kinni ajanud.

Laurila uuris ka Terenttilä lagendikku ja nad arutasid meie kompanii ülemaga, kui kaua püüavad venelased ühel ja selsamal moel üle lagendiku tulla: ajavad tankid ahelikku ja sõdurid käsutatakse tankide järel paksus lumes jooksma. Laurila ütles, et võib veel kaua minna, enne kui venelane hakkab uusi abinõusid proovima, sest Vene armee on suur ja mehi jätkub seal tõesti, aga lahingumäärustiku muutmine võtab niisuguses armees kaua aega, ja vene ohvitseridel ei ole julgust hakata omapäi paremaid võitlusviise välja mõtlema, kui määrustik ette näeb, ja see määrustik on ette nähtud tankilahingute tarvis steppides ja muudel lagendikel, palju-palju suurematel kui Terenttilä omad. Laurila ütles, et praegu ei jää meil muud üle kui seista ja tulistada neid hangedes jooksjaid ja loota, et kuul või granaadikild meid ei taba.

Ta tundis sõjapidamist ja suurte armeede kombeid, Saksa sõjaväes sõdinud mees. Meie kompaniiülemaga olid nad head tuttavad, sest mõlemad olid kolmekümnendail aastail Kaitseliidus tööl ja tegelesid Pohjanmaa meeste sõjalise väljaõppega. Laurila kohe Kaitseliidu rajamisest peale koguni piirkonna ülem. Sel ajal kutsusid kõik teda Piirkonna-Mattiks, kui temast juttu tuli.

Kui nad seal meie kaitsekraavis arutasid, kuidas korraldada kaevamistöid, paigutada positsioonide ette tankitõkkeid ja harkjalgu purukslastute ja tankide poolt katki sõidetute asemele ning hävitada venelasi Terenttilä lagendikul, samuti seda, kust tankitõrjekahureil oleks kõige parem tankide pihta põrutada, siis jätsid nad meile asjaliku ja selge mulje, et need mehed teavad, mis tööd siin tehakse. Meil teistel kippus südamesse ikka argus ja ebakindlus, aga nende kahe rahulikkus vaigistas tõesti meeli. Me nägime, et nad tunnevad oma tööd, ja teadsime, et asjatundjatega on alati

hea ühes pundis olla, olgu siis töö milline tahes. Jokutajad rikuvad kõigi tuju. Ka neid sain päris piisavalt näha, eriti teise sõja ajal, mil ohvitseride hulgas oli rohkem kannaklõpsutamine moodi läinud ja Saksa eeskuju najal üritati olla midagi sellist, milleks soome koduvillastest asja ei olnud, püüti siis kuidas tahes. Aga talvesõjas oli meeleolu veel teistsugune ja eriti Kaitseliidu vanemad ohvitserid tegid nüüd ainult seda tööd, milleks nad kogu sõdadevahelise aja olid valmistunud ja rahvast õpetanud, tegid seda nii hästi, kui oskasid, ja rahulikul meelel.

Kompaniiülem rääkis Laurilale öösel kadumaläinud lipnikust ja sellest, et surnukeha ei ole leitud. Oli näha, et see kurvastas Laurilat. Ta tundis kõiki oma ohvitsere ja peaaegu kõiki mehigi. Me nägime, et ta leinas tõemeeli iga langenud pohjanmaalast. Venelasi ta taga ei nutnud või vähemalt ei näidanud seda välja. Ei tea.

Sõjamehelikud olid nad seal sõdurite ees küll ja teietasid teineteist meeste kuuldes, üks ikkagi kolonelleitnant ja teine ainult leitnant, ehkki me teadsime, et nad on omavahel head tuttavad ja sõbrad, peaaegu samaealised mehed. Laurila oli siis veidi üle neljakümne ja meie kompanii ülem temast paar aastat noorem. Jäägrid tõusid ju noorte meestena Soomes kõrgetele kohtadele, sest neist moodustati vabadussõja ajal ja pärast sõda, kui sõjavägi muudeti regulaararmeeks, armee ohvitserkond. Rohkem ohvitsere ei olnud kui jäägrid ja siis vanast Vene sõjaväest tulnud.

Kohe, kui Laurila oli läinud komandopunkti, või kuhu ta teel oli, teiste kompaniide positsioone üle vaatama, toodi meile teade, et venelane on Terenttilä soos läbi tulnud ja meil tuleb minna ja nad sealt ära ajada, et naabrimehed ei saaks meie rinde taha minna ja sealt rünnata ja meile nuga selga lüüa.

Meie kompanii ülem, kellele see teade toodi, hakkas rühmaülemaga nõu pidama, kuidas venelased minema kihutada. Me olime pidanud nii mitu korda valehäirete pärast jooksma, et nad arutasid koguni seda, kas Terenttilä soos on üldse midagi erilist lahti. Tagajärg oli see, et rühmaülem võttis pool rühma ja läks vaatama, kas Terenttilä soos on vaenlast. Pool rühma jäi positsioonile, et hoida silm peal venelaste tegemistel Terenttilä lagendikul ja selle taga.

Läksime rinde tagant kaarega soo poole. Soos oli rügementide külgnemiskoht ja venelane oli tulnud just sinna ja poisid ei olnud vastastikku üksmeelele jõudnud, kelle ülesanne on venelane minema kihutada, ja nii oli see jäänud mõlema rügemendi meestel tegemata. Külgnemiskoht oli

vist ikka halvasti valvatud ka. Soos kasvas harvu männitukki ja venelased olid juba keset sood, kui me sooserva jõudsime. Neil oli tank ees ja jalaväelased tulid kuulipildujaid vedades tanki järel. Kuulipildujad olid neil väikestel reetaolistel jalaskelkudel ja venelaste liikumisest oli näha, et nad teadsid ja ootasid kogu aeg, et soomlased nende pihta tule avavad, said aru, et praegu ei liigu nad omal maal.

Rühmaülem andis meile käega märku, et võtaksime ahelikku, ja mehelt mehele öeldi edasi, et tema tulistab esimesena ja siis meie kõikidest relvadest kohe, kui rühmaülem on tulistanud. Tal oli oma, Kaitseliidust saadud püss, täpsuspüss, ja ta oli hea laskur, Kaitseliidu piirkonnameister. Ta tulistas meeleldi oma püssist, sest teadis sellega tabavat sinna, kuhu oli sihtinud.

Kohe, kui ta esimese paugu tulistas, kukkusime ka meie soo peale kõmmutama, ehk küll mina mõtlesin, et tankiga võib meil elu kibedaks minna, sest maastik oli lage ja tanki meeskond näeb kohe, kuhu meie ahelik on veetud, ja me lamasime ainult lumme kaevatud laskepesades ja lumehang tankimürsu eest suurt ei kaitse.

See oli Inglise kergetank, millele oleks saanud ehk tulegi otsa pista, kui talle piisavalt lähedale oleks jõutud, aga lagedal sool ei tulnud see kõne alla. Tank avas meie pihta kohe tule ja meie püüdsime tabada mehi tanki taga ja tanki ennastki, aga püssikuulid rikošeteerisid tema külgedelt ja lendasid vilinal soo peale.

Jalavägi tanki taga heitis tulistamise puhkedes kohe lumme ja tulistas meid, nagu jõudis, ja tank klähvis suurtükist. Peagi jõudsid tankimehed arusaamisele, et meil ei ole tankitõrjerelvi kaasas, ja nad hakkasid tuld andes edasi liikuma ja jalavägi järgnes tankile järkjooksudega. Asi kippus kibedaks minema ja igamees vaatas, millise raokese taha järgmiseks peitu pugeda ja kuidas siit eluga kodu-Soome poole pääseda, kui tanki luuk avanes ja paar meest sealt välja hüppas ja mööda sood liduma pistis. Tank jäi neist sinnapaika ja suri välja.

Kui tank jäi vait ja mehed sealt minema jooksid, tõusid jalaväelasedki ja pistsid mööda sood põgenema ja me lasksime neid soole hulga maha. Jäi vaikseks, tõusime hangest ja vaatasime ja imestasime, mis oli juhtunud, et naaber minekut tegi, ehk küll oleks olnud meie kord ees joosta ja nende kord meid mööda sood tanki ja jalaväega taga ajada ja maha kõmmutada.

Läksime tanki juurde. See oli täiesti terve ja selle sees lamas üks mees, kellel oli kuuliauk silmade vahel. See oli

ohvitser, tankikomandör, ja meie rühmaülem võttis tal paberid taskust ja tanki dokumendid. Ta rääkis, et kui tank seisis paigal ja tulistas meid, oli ta näinud tanki esiseinas pilu, kust tema arust olid paistnud kaks silma ja lapike inimese otsmikku, ja tema oli täpsuspüssiga põrutanud pilusse ja sellele inimesele silmade vahele, nii et toss väljas. Ta oli tõesti hea laskur.

Pöördusime tagasi oma positsioonidele ja saatsime Kesk-Soome rügemendile teate, et Terenttilä soos ei ole enam vaenlase väge. Oma rügemendile kandsime ette, et keegi võiks minna ja tanki soo pealt meie poolele tuua ja Soome sõjaväe kasutusse võtta, sest tank on terve ja kasutamiskõlblik riist, kui ainult tanki juht ei unustaks end liiga pikaks ajaks vaatepilust vastase täpsuslaskurite püssitorusse vahtima.

Oma positsioonil oli kõik rahulik. Mingit suuremat rünnakut venelased Stalini sünnipäeva puhul siiski ette ei võtnud. Lootsime, et nad tähistavad sünnipäeva kuidagi rahumeelsemalt, ja õhtul hakkaski nende positsioonidelt kostma kõva kära ja laulujoru.

Vahetevahel kärtsutasid nad jõekaldal püsse ja õhkisid Kooli metsatuka taga heitelaenguid. Arvasime, et neile on viina jagatud ja selle mõjul võivad nad õhtul veel mõne tormijooksu ette võtta, aga sel päeval nad rünnakule enam ei tulnud. Hüüdeid ja kära ja laulujorutamist jatkus üle kesköö. Poisid kinnitasid, et kuulevad sealt ka naiste hääli, laulu ja kilkeid, aga me ei saanud aru, tulid need väljuhääldajatest või pidas Venemaa poeg seal naisi. Valgesoomlaste peksmist seal sel õhtul igatahes ei plaanitsetud.

Lasime venelastel pidutseda. Õhtul kaheksa paiku tuli pataljoni pastor ja pidas meie rühma punkris õhtupalve. Laulsime ja õpetaja pidas meile jutluse ja andis armulauda, mida me kõik võtsime, paljud põlvili. Kõik mehed ei mahtunud punkri põrandale põlvili laskuma, nii et mõnigi pidi armulauda seistes võtma. Laulsime nii, et punker kõmises, meeleolu oli harras ja igaühel jumal meeles, kohas, kus keegi ei võinud teada, millal surmatund käes.

XVII

Öösel andsid tunnimehed häire, aga kui jooksime positsioonil oma kohtadele ja hakkasime eikellegimaad uurima, ei näinud me seal mitte ühtki verivaenlast. Kuulsime nende laulujorutamist lagendiku tagant jõekaldalt; nad pidasid seal veel pidu. Või vähemalt selline mulje meile jäi. Läksime magama.

Teine häire tuli hommiku poole ööd nelja paiku, üks tunnimeestest tuli punkrisse, enesest suisa väljas, ja kinnitas, et vähemalt kompanii venelasi ründab tugipunkti, aga kui me positsioonile jooksime, ei näinud me lagendikul sellest kompaniist mitte ühtegi meest. Paarisaja meetri kauguselt kostis kõrvaltugipunkti suunast laskmise raginat, aga mitte kaua. Arvasime siis, et venelane on saatnud piilkonna kontrollima, kas tugipunktide tunnimehed on meie poolel ärkvel. Meil kippusid mõned poisid vedelaks lööma, sest magada sai vähe ja surmahirm oli igal mehel kogu aeg südames, nii et mitu poissi oli tulnud närvide pärast juba liinilt ära saata.

Nende häirete pärast ei saanud sel ööl üldse magada. Olime vennasega valvekorras kella kuuest ja läksime valvepostí ja püüdsime end soojana hoida ja jälgida, mis eesliini ees sünnib. Kõik tundus olevat vaikne, suurtükivägi tulistas aeg-ajalt kuhugi mujale, Kirvesmäe positsioonide pihta. Siis kinnitas vennas, et eest kostab mingeid hääli ja et need kostavad väga lähedalt, ja ka mina püüdsin neid tabada. Kuulsingi üht-teist, millest ma ei saanud aru, ja me imestasime, mis hääled võivad nii lähedalt, mõnekümne meetri kauguselt meie positsioonide eest kosta, ja me püüdsime sinna kiigata ja vaatamagi minna, aga nende häälte suhtes me selgusele ei jõudnud.

Hommik hakkas valgenema. Kooli metsatukast tuli lagendikule tank, järel regi, milles istus paarkümmend vankat. Nad istusid reel, tagusid käsi kokku ja räuskasid laulda, nagu läheksid laadale. Arutasime, mis mehed need on. Vennas ütles, et võtame kuulipilduja, mis oli valvepostil, ja laseme vankad maha, sest nad sõidavad kuulipilduja laskekaugusel, aga mina ütlesin, et laskmisest ei ole meil miskit tulu, venelane ei ole teel meie positsioonidele, vaid lustisõidul, ja meie peame laskma neil seda teha niikaua, kui süda igatseb. Ütlesin, et avame tule kohe, kui venelane teeb tankiga pöörde ja hakkab rege meie positsioonide poole vedama. Nad olid juba keset lagendikku ja pidu oli neil

4*

pilvini. Samas tuli meie juurde rühmaülem. Ta ütles kohe, et peame vankad reelt maha laskma. Mina ütlesin, et venelane vastab meile suurtükkidega, kui läheme neid kuulipildujaga ärritama, aga rühmaülem ütles, et kas tulistame või mitte, venelased avavad tule kohe, kui on pohmelusest toibunud, ta võttis kuulipilduja ja hakkas tulistama rees istuvaid venelasi. Ta laskis nad kõik maha. Venelasi pudenes reelt, nagu oleks kotte teeveerde loobitud, aga tank ei vähendanud kiirust ega muutnud suunda. Enne kui tank lagendiku serva jõudis, ei olnud reel enam ühtegi meest.

Kohe hakkas suurtükivägi meie positsioone jahvatama ja me pidime pesades varjuma ja seal oma elu pärast paar tundi kartma. Pesast polnud marutule all kuhugi minna, rühmaülem pressis enese minu pesasse. Vaidlesime selle üle, kas venelane tulistab meid praegu suurtükkidest seepärast, et ta oli vankad reelt maha lasknud. Rühmaülem kinnitas, et marutuli oleks tulnud igal juhul, sest naaber on seda igal hommikul alustanud. Mina ei olnud selles kindel.

Vennas hüüdis teisest pesast üle mürskude lõhkemise meile, et tema arust on suurtükimürskude seas käsigranaate. Hakkasime samuti uurima, mis rauda taevast õige sajab, ja nägime, et kaitsekraavi lendab käsigranaate.

Rühmaülem tõusis marutule all ja lendavate käsigranaatide seas püsti ja vaatas üle kaeviku serva. Ta hüüdis, et venelane on kaevanud end sedavõrd meie positsioonide lähedale, et ulatub kaevikust meie pihta käsigranaate loopima. Me ei suutnud mõista, millal nad olid end sinna sisse kaevanud ja kuidas keegi ei olnud nende kaevumist märganud. Rühmaülem ütles, et venelane oli seda kaevikut ilmselt juba mitu ööd kaevanud ja et viimasel ööl olid nad seepärast mürgeldanud, et kaevamistöö oli jõudnud juba nii meie positsioonide lähedale. Rääkisin, et olime kuulnud imelikke hääli, aga ei olnud aru saanud, kust need on pärit. Jõudsime järeldusele, et need olid kostnud venelaste kaevamistöödelt.

Rühmaülem muutus väga murelikuks, et kuidas ta saab venelased välja löödud. Ei olnud teada, kui palju venelasi seal paarikümne meetri kaugusel ootab suurtükitule lõppemist, et meie kaevikuisse söösta. Jäime vennasega sinna valvama ja rühmaülem jooksis suurtükitule all ja keset lõhkevaid granaate poisse punkreis jalule lööma ja tõi nad sealt positsioonile. Leidsime, et me ei saa venelast oma suurtükitulega ära ajada, sest nende kaevik on liiga meie positsioonide lähedal, ja poisid hakkasid venelaste poolele käsigranaate ja raskemaid lõhkelaenguid heitma. Terve

hommikupooliku loopisime üksteisele lõhkekehasid kaela. Siis ei lennanud naabri poolelt enam käsigranaate meie kaevikusse. Alles öösel saime vaatama minna, mis me olime korda saatnud, ja nägime, et kaevik on surnud naabrimehi täis. Poisid lugesid kokku, et seal lamas külmade meestena vähemalt sada Venemaa poega.

Õhtul tuli meie positsioonile kompaniiülem ja rääkis, et venelase taktika on nüüd kaevates meie positsioonidele läheneda, ja kui nad on piisavalt lähedale jõudnud, siis äkkrünnakuga tugipunkt enda kätte haarata. Ka teiste kompaniide ees oli kaevatud, aga positsioonideni välja ei olnud naabrimees veel kusagil jõudnud.

Kompaniiülem käskis tunnimeestel silmad-kõrvad lahti hoida; kui jälle hakkab kaevamise hääli kostma, siis anda sellest varakult teada, et ta saaks meie suurtükiväelt naabrimeestele terviseid tellida. Ta oli tükk aega meie positsioonil ja rääkis, et homme on jõululaupäev ja et meile kõigile on kodust pakke saadetud, mis ta laseb homme kätte jagada. Ta käskis meil homseni viksid poisid olla, et jõuluvana meid meeles peaks. Siis ta läks. See oli viimane kord, kus paljud teda elusana nägid.

XVIII

Vennas äratas mind hommiku eel, ütles, et peame jälle minema isamaa randa valvama. Ma olen alati olnud kehv ärkaja, hommikul läheb mitu tundi, enne kui tunnen, et saan maailmale ja selle asjadele pihta. Nagu magaksin veel ja siis olen jälle mõne aja ärkvel ja tukastan taas, aga mõikan küll kogu aja, et olen juba maa peal ja ärkvel.

See on sihuke kahe maailma vahel olemine ja eriti raske on ärkamine veel siis, kui pean kohe pärast ülesärkamist liikvele minema, käima hakkama. Käies tundub, et võin magama jääda, ja mõnikord ei mäleta ma, kas üldse olen mõne teejupi läbi käinud. Ja alles kohal olles mõtlen, kuidas ma õigupoolest tulin ja mis kaudu; täna, jõululaupäeva hommikul ärkasin siiski kohe, kui punkrist välja astusime, sest venelaste suurtükituli oli väga võimas ja kogu maailm tundus täis olevat nende miinipildujate ja suurtükkide kõminat.

Läksime vennasega mööda jooksukraavi vaatlusposti poole küürakil ja vahetevahel päris kõhuli maas roomates. Öösel

oli sadanud lund ja maa jooksukraavis ja selle servadel oli veel kaetud puhta lumega ja me roomasime puhtas värskes lumes alandlikult vaatlusposti poole. Vennas läks ees ja mina püüdsin talle tagant hüüda, et ta hoiaks end küürus ja maa ligidal. Ta tahtis ikka meelsamini tõusta ja püstijalu edasi minna, sest roomamine oli tema arust ebamugav ja alandav ja tal oli häbi roomata vaatluspostini, sest seal olid tuttavad oma küla mehed, ja vennas kartis, et nad hakkavad teda roomamise pärast narrima, ja ta ei tahtnud, et teda argpüksiks peetaks. Ta oli veel sedavõrd noor poiss. Minul polnud ses suhtes midagi häbeneda. Roomasin.

Enne vaatlusposti jõudmist pööras vennas minu ees käänaku taha varju, saapad kadusid käänaku taha ja samal hetkel kostis sealt kõva raksakas. Hüppasin püsti ja jooksin sinna. Jooksukraavi oli tulnud miinipilduja täistabamus, miin oli kukkunud kaeviku põhjas kõhuli roomavale vennale selga ja lõhkenud. Vennas oli silmapilkselt surma saanud. Ta keha keskkoht oli täiesti kadunud ja lennanud laiali mööda jooksukraavi põhja ja seinu. Jalad ja alakeha olid terved, samuti ülakeha rinnast kõrgemal. Ei osanud esimese valuga midagi ette võtta. Oli tahtmine hakata tema tükke kokku sobitama, aga sain aru küll, et vahepealt puudub nii suur osa, et allesjäänud osad ei saa omavahel kokku sobida. Et tervet siit ei saa. Vedasin vennase üla- ja alakeha ükshaaval vaatlusposti poole. Üks tunnimees tuli postilt ja aitas mul vennast tassida.

Teinegi tunnimees tuli postilt, nägi, mis me teeme, ja pistis tule all punkri poole jooksma. Ta käskis meil sel ajal Terenttilät silmas pidada. Punkrist tulid kohe sanitar ja rühmaülem ja teisigi poisse. Sanitar ei hakanud vennast üldse sidumagi. Mina katsusin tema keskkeha tükke jooksukraavi seintelt kokku korjata, suuremaid, et need oleksid kaasas, kui surnukeha koduvalla mulda saadetakse. Et Paavo liha ei jääks siia Taipale jõe äärde mädanema. Kõiki tükke ma mõistagi kokku ei saanud ja kõik kohad olid ju verd täis, teada ju, kui inimene saab miinipilduja täistabamuse selga.

Keerasime vennase telgiriidetükkidesse. Rühmaülem ütles mulle, et olen valvekorrast vaba, ja käskis mõnel teisel minu valvekorra üle võtta. Ei mäleta, kes see oli. Kandsin vennase punkri ette ja jätsin sinna, või selle rulli, milles olid vennase keha tükid.

Läksin punkrisse. Keegi poistest ei mõistnud mulle midagi öelda ja ma istusin nari servale, vennase narile, ja mõtlesin, et minu suhted vankaga on nüüd nii sassis, et kergesti neid sirgeks ei saa, püütagu neid klaarida kuidas tahes. Nii-

suguse kärna panid nad minu meelest, kui lasksid mul vennase miinipildujaga keskelt pooleks.

Ja kaua läkski aega, enne kui suutsin vene inimese peale rahulikult mõelda, ilma et samal hetkel ei oleks kohe meelde tulnud meie Paavo ja tema ülakeha ja alakeha eraldi tükkidena ja hakklihaks lastud keskkoht Taipale jõe ääres Terenttilä lagendiku servas kolmekümne üheksanda aasta jõululaupäeval. Selline löök oli see minule. Paavo oli alles kakskümmend täis saanud, ja ehkki Jussi oli veel noorem, kui ta neljakümne neljandal Kannasel kuuli pähe sai, oli Jussi surma puhul siiski see asi, et tema lasksid tookord maha oma jäägrid taganemise ajal, kui lidusime Rajajoelt kodumaa poole ja meil olid kõik üksused segamini, nii et meidki kamandati ründama kõrgendikku, kus pidid positsioonil olema venelaste üksused, aga seal olid hoopis omad jäägrid ja need pidasid meid naabrimeesteks ja andsid meie pihta samuti tuld, nagu jõudsid, kui me sinna kõrgendikule tormasime, ja tabasid seal meie Jussit, kes oli tookord õigupoolest päris laps, saanud alles kaheksateist ja toodud viimasel hetkel, just enne venelaste suurrünnaku algust Rajajoele, ja kaua ei jõudnudki ta selles madinas kaasa lüüa, ehk küll püüdsin kaitsta teda selle aja, mis ta jõudis Rajajoel olla, ja siis ummisjalujooksul läbi Kannase ja Kuuterseljäs ja teistes ränkades kohtades. Ema pärast oleksin valmis olnud peaaegu et ise Jussit tabanud kuuli ette astuma, kui oleksin seda näinud ja kui oleksin selle ette jõudnud, ja kui üldse teisele inimesele mõeldud kuuli ette saab keegi minna, sest Jussi oli emal kõige noorem ja seepärast talle nii armas, aga mina ei suutnud teda elus hoida. Paavo tundis Taipale jõel sõda läbi ja lõhki nagu minagi ja miini otsetabamuse vastu ei saa parata keegi muu kui ainult taevaisa, kui see on tema tahtmine.

Seal Paavo nari serval istudes mõtlesin kummatigi, et nüüd on sõda muutunud minu jaoks vähe nagu isiklikuks asjaks ega ole enam riikide ja rahvaste vaheline, sest vanka oli tapnud mul hulga tuttavaid poisse ja leerivendi ja häid sõpru oma külast ja nüüd takkapihta vennase, kellel oleks pidanud maailmas ees olema veel palju eluaastaid ja palju rõõmu ja loomulikult ka kurbust. Nüüd jäid need tal kõik nägemata. Nõnda ma tookord mõtlesin.

Korjasin Paavo asju kojusaatmiseks kokku. Palju neid ei olnud. Riietest võtsin mõnda endale, sokke ja kampsuni, mis olid kodunt toodud ja läksid mullegi selga, sest olime Paavoga üldjoontes üht kasvu mehed, ehk küll temas oli veel säilinud poisikeselikku kõhetust.

Kui ma seal Paavo asju kokku korjasin ja poisid tummadena punkris istusid ja pealt vaatasid, jooksis rühmaülem sisse ja hüüdis, et venelane tuleb suure sahkamiga üle lagendiku ja kõik peavad kiiresti positsioonile minema. Rühmaülem ütles, et mina võin punkrisse jääda, kui vennase hukkumine veel väga raskesti tunda annab, aga ma lubasin kaevikusse tulla kohe, kui olen asjad kokku saanud. Tundus kuidagi väga tähtis, et ta asjad oleksid alles ja ilusasti korras. Nägin, et ta oli alal hoidnud kõik kirjad, mis ta oli sõda oodates ja sõja ajal saanud kodunt ema käest ja siis sellelt tüdrukult, kes oli sõtta minnes jaamas tema najale nõjatunud, ja veel kelleltki kolmandalt. Võtsin kirjad asjade hulgast ära, et nad mitte kunagi võõraste ja asjasse mittepuutuvate inimeste kätte ei satuks, ja panin oma ranitsasse teiste asjade hulka. Leidsin need sealt alles nädala pärast, kui olime juba Putkinotkos puhkusel, ja põletasin nad siis ühel ööl punkri ahjus ära, kui oli minu kord tulevalvur olla. Tookord mõtlesin esmalt, et ei loe kirju, sest need ei kuulu mulle, aga ei raatsinud neid siiski lugemata jätta. Midagi iseäralikku neis ei olnud.

Kolmas kirjutaja oli keegi tüdruk Konnitsast, kus me olime novembris sõda oodanud, ja Paavo oli temaga kirjavahetuse suhtes kokku leppinud ja neis kirjades räägiti ainult ilmadest ja mulle tundmata inimestest. Pärastpoole olen mõelnud, et ma ei oleks tohtinud kirju Putkinotkos ära põletada, vaid oleksin pidanud need pärast sõja lõppu koju tooma. Neid olnuks pärast sõda huvitav lugeda.

Kui ma seal istusin ja Paavo asju uurisin, jooksis rühmaülem uuesti punkrisse ja püüdis kompanii komandopunkti helistada, aga ükski telefoniliin ei olnud vastu pidanud suurtükitules, millega venelane meid sel hommikul jõulude puhul tervitas. Siis ütles rühmaülem mulle, et katsuksin kompanii komandopunkti jõuda ja seal kompaniiülemale ütelda, et venelasi tuleb praegu üle Terenttilä lagendiku ülearu palju, et kõik nad on tulemas otseteed meie tugipunkti ja neil on ees palju tanke, nii et kui kompaniist või kust tahes mujalt on meile mehi anda, siis tuleks need mehed meile appi saata, sest temal on praegu niisugune olukord, et oma jõududega me sellele venelaste tormijooksule vastu ei suuda panna, vaid peame positsioonid käest ära andma. Lubasin minna.

Astusin punkrist välja ja nägin, kuidas venelane sõitis tankidega teispool Terenttilä lagendikku edasi-tagasi ja jalaväge oli tankide taga palju. Suurtükid tulistasid veel meie positsioone ja positsioonide taha, nii et pidin hoolega

vaatama, kustkaudu minna, et nad mulle suurte püssidega pihta ei saaks. Jooksin mööda ühenduskraavi ja siis metsa all, mis siin veel säilinud oli. Kompaniiülem oli komandopunktis ja ma kandsin ette, mida rühmaülem oli käskinud talle edasi anda: et vanka kaabib kohe siiapoole Terenttilä lagendikku ja et sealt ei ole tulemas mitte rühm või kaks, vaid lagendiku tagant on liikvele asumas vähemalt tuhat meest.

Kompaniiülem oli rahulik. Ta ütles, et on seda juba teistelt allüksustelt kuulnud ega usu, et kõik naabrid on teel just meie tugipunkti. Ta arvas, et küllap nad üritavad taas üheaegselt mitme tugipunkti vastu, nagu see venelaste komme on olnud ja vastab nende määrustikule.

Kompaniiülem lubas tulla kohe ise vaatama, mis poliitikat venelane täna hakkab ajama. Minul käskis ta rühmaülemale edasi öelda, et tuleb kohe ise sinna ja et sinnamaani peame vastu pidama, ja kui siis paistab, et me oma pundiga vastu ei pea, antakse mehi juurde teistest rühmadest ja pataljoni reservist, kui meil sihuke veel olemas on. Suurtükiväe tulejuhtija oli samuti kompanii komandopunktis ja kompaniiülem käskis tal anda suurtükiväele tulistamiskäsk ja ohvitser saigi telefoniga ühenduse oma patareiga ja käskis neil anda tuld Terenttilä lagendiku taha väljaarvutatud sihikandmete järgi.

Pöördusin oma tugipunkti tagasi. Suurtükituli kattis meie positsioone nagu mingi raske vaip. Vene lennukid lendasid ja puistasid pommikoormaid positsioonidele ja hävitajaid sõelus edasi-tagasi ja tulistas kaevikuid kuulipildujaist. Ei olnud midagi, mis oleks neid takistanud. Pidin metsas kaua lamama, enne kui jõudsin jooksukraavideni ja nägin metsaservalt, kuidas oma suurtükivägi andis Terenttilä lagendiku taha tulelöögi, rünnakuks valmistuvate venelaste ja tankide keskele. Nad kaotasid pea ja pistsid pagema, aga neil polnud pääsu kuhugi, tankid hakkasid lagendikul ja lagendiku servas ratasringi laskma ja jalavägi jooksis tankide järel nagu tuulelohe saba, ja mulle tundus, et jalaväge langes suurtükitules palju ja litsuti oma tankide roomikute alla, sest tankid kihutasid põgenemist üritades väga räpakalt, tegemata jalaväelastest välja. Kolm tanki said pihta ja süttisid põlema ja põledes tõusis neist õlist suitsu helesinise külma talvetaeva poole.

Lõpuks jõudsin oma positsioonile ja kandsin rühmaülemale ette, mis kompaniiülem oli käskinud mul rääkida. Ta küsis, kas olen juba võimeline minema oma laskepesasse ja asuma oma kohale liinil ja kandma selle eest vastutust. Ütlesin, et olen küll. Rühmaülem rääkis, et veel kaks poissi on suur-

tükitules langenud ja kuus on tulnud sidumispunkti sidumisele saata. Kõik nad olid kiilud keresse saanud ja meie read on praeguseks nii hõredaks jäänud, et meil saab venelase tagasitõrjumisega tegu olema, kui ta ajab oma väe kokku ja hakkab tõemeeli üle lagendiku tulema.

Õige pea nad seda tegidki. Nad ajasid terved tankid ahelikku ja jalavägi oli tankide taga ja jalaväel olid kaasas kuulipildujad, millel toru ulatas läbi paksu metallist kaitsekilbi, ja nad lükkasid enda ees ka kiirlaskesuurtükki, mis oli jalaste peal ja samuti kaitsekilbiga varustatud, ja venelasi oli veel väga palju, ehk küll suur hulk lamas juba elutult lahinguväljal. Nad olid vist jõe äärest rünnaku tarvis väge juurde toonud.

Pärastpoole räägiti, et rindelõigus Taipale jõesuudmest Terenttiläni üritas venelastel läbimurret kaks diviisi, ja diviisis oli neil peaaegu alati kakskümmend tuhat meest, nii et täienduseks, mitme tuhande langenugi asendamiseks neil mehi jätkus.

Venelased hakkasid siis üle lagendiku tulema. Me lootsime, et oma suurtükivägi annab veel korra tuld lagendiku keskele, kui kogu see mass meie poole veeres, aga oma suurtükituld enam ei tulnud ja me pidime hakkama venelasi tulistama kuulipildujaist ja püssidest ja kõikidest meil olevaist relvadest — kergekuulipildujaist ja püstolkuulipildujaist.

Tankitõrjemehed panid kahele tankile päris positsioonide ees tule otsa ja sellest lõid teised tankid kartma ja tagurdasid veidi ja tulistasid meid sealt suurtükkidest. Meie tulistasime jalaväelasi, kui nad tulid tankide tagant ja karjusid tulles seda värisemapanevat rünnakuhüüdu, mis ei tundunud tähendavat mitte midagi, aga tulevat nii sügavalt, et ei uskunud inimeses nii sügavat kohta olevatki, kust selline hääl võiks tulla. Venelane seadis ka kiirlaskesuurtüki üles ja andis sellest tuld, meie kaevikute servad tuiskasid ja poisse läks meil kogu aeg, aga mitte sel määral kui naabril, sest meie olime positsioonil lamades miskitmoodi kaitstud ja nemad lagedal tule all, kaitseks ainult lumi ja miinide lehtrid.

Keskpäeval ei jäänud neil muud üle kui katsuda Taipale kaldale tagasi pääseda. Paistis nii, et ohvitserid ja politrukid ei tahtnud lubada neil tagasi joosta ja et seal lasti oma mehi. Sellise meestehulga peatajaid ohvitseridest siiski ei olnud. Mehed läksid, kui olid selle kord nõuks võtnud, ja tagasi joostes ei paistnud neil enam meeleski olevat, et ka meie oleme veel olemas, vaid nad keerasid meile selja ja lidusid, nagu jalad võtsid, ja seal lõi surmakell paljudele.

Tankid keerasid samuti ringi ja kihutasid suure kiiruse ja paukumisega üle lagendiku ja litsusid minnes jalaväelasi roomikute alla, ja ohvitserid ja politrukid lasksid oma mehi ja meie tulistasime neid, nii et paljude stepipoegade elutee sai sel jõululaupäeval Terenttiläs otsa. Hiljem arutasime, kas naaber ei olnud rünnates mitte purjus, ja meile hakkas tunduma, et neid oli enne rünnakut viinaga turgutatud, sest nad tulid nii hulljulgelt ja püsti joostes, oma hulga peale lootes, aga hulga peale ei tasunud loota, kui vastaspool on kaevikutes ja võib rahulikult ja täpselt sihtides positsioonile kippujaid kõikidest relvadest tulistada. See venelaste rünnak jõululaupäeva hommikupoolikul Terenttiläs oli lihunikutöö oma inimeste kallal.

Alles siis, kui venelased olid põgenenud ja meie istusime kaeviku põhjas ja püüdsime oma relvi puhastada, võtsime kastidest padruneid juurde ja seadsime kaeviku seintele uusi käsigranaate käeulatusse, hakkas rühmaülem imestama, et kompaniiülem ei olegi meie tugipunkti tulnud, ehkki oli nõnda lubanud ja teadis, et meil on rängad ajad ees. Jätsime poisse positsioonidele valvesse ja läksime põlast võtma ehk sööma, kuigi teadsime, et niisuguses suurtükitule möllus ei ole sooja toitu ette toodud; lõunaks pidime kõige sagedamini sajakilosest emmentali juustust kirvega jäätunud tükke raiuma ja juustu näkileivaga sööma.

Kui punkri juurde jõudsime, siis nägime punkri taga, seal, kus ühenduskraav liitus meie jooksukraaviga, mingit imelikku liikumist, ja kui sinna läksime, vaarus seal ringi kompaniiülema üleni verine käskjalg. Kompaniiülem oli sealsamas ja tema oli surnud mees, samuti nagu teine käskjalg. Nad olid teel meie positsioonile, kui kiirlaskesuurtüki mürsk tabas kompaniiülemat otse rindu ja lõi mehe hullupööra sodiks. Pea oli tal imelikul kombel terve ja nägu terve ja rahulik, nii et teda ei oleks üldse surnuks pidanud, kui ei oleks näinud, et pea jätkuks on tal ainult üks õlg ja jupp käsivart. Alakeha oli samuti ühes tükis, aga rind ja teine käsivars puudusid täiesti. Teine käskjalg oli tervem, ent eluvaimu ei olnud temaski. Me jäime päris keeletuks ja keegi ei osanud hetkel midagi teha. Sanitaarteenistuse nooremseersant hakkas elus olevat käskjalga siduma ja teda mindi sidumispunkti viima. Temagi elas ainult järgmise päevani.

Kogusime kompaniiülema tükid kokku ja viisime need ja teise käskjala surnukeha kojusaatmiseks komandopunkti juurde. Ohvitserid leppisid omavahel kokku, kes hakkab meie kompanii ülema kohusetäitjaks, ja nad leppisid kokku, et teise rühma ülem hakkab meie kompanii ülemaks, ja tea-

tasid sellest pataljoni. Sealt tuli pärastlõunal adjutant o korraga tutvuma. Ta nägi, et kompaniiülema langemise tõ polnud meie meeleolu suurem asi. Too oli sõjas olnud me otsekui isa eest ja juba enne sõda Kaitseliidus, kus ta olnud meie piirkonna ülem ja meist paljudest vanem me Tema peale olime tõesti sajaprotsendiliselt kindlad olnud.

Pataljoniülema adjutant Potila küsis, kas suudame ven lase oma positsioonidelt eemal hoida või peab ta me keset päeva vahetuse korraldama, sest meil on olnud suur kaotused ja tuju on räbal ja venelane võib õhtupoolik uuesti tulla meie positsioonide ette tramburaid tegem Olime pundiga siiski seda meelt, et venelasel pole pär kõike seda tapatööd, mis ta oli sel päeval meie kallal kor saatnud, meie positsioonidele mingit asja, tuttavaid pois oli palju langenud, vankad olid tapnud meil kompaniiülem ja lasknud ta hullumoodi tükkideks. Leppisime omavah kokku, et keegi ei räägi kodus iial, kuidas kompaniiüle täistabamusest tükkideks lendas, sest niisugune asi ei o sõjaga harjumatutel inimestel sobiv kuulata, eriti naistel j lastel või kompaniiülema omastel. Minul oli venelane hom mikul tapnud veel vennase, keda olin lubanud sõjas kaits ja tal silma peal hoida. Nõnda ütlesime Potilale, et posi sioone me käest ei anna.

Pärastlõunal võttis venelane lahingu uuesti üles -ja sõd meiega õhtu saabumiseni, aga nendes õhtupooliku rünna kutes ei olnud enam hoogu ega jõudu. Nad ei jõudnu meie positsioonide lähedalegi. Tundus nii, nagu olnuks ne kaineks saamise aeg. Ei tea. Aga nende suurtüki- ja miin pildujatuli oli väga tugev ja nende lennukid kiusasid mei kogu aeg, ja me panime mitu korda imeks, kus Soome õhu jõud end varjavad, ehk küll nad enne sõda olid nii suure sangarid ja esitasid lennuväekoolis vigurlennu demonstra siooni aegu kõiksugu immelmanne ja summisid kuulipildujai suved läbi soid lahingupadrunitega. Siin neid näha ei olnu ja venelane võis volilt lennata ja meile pomme kaela kü vata ja meie positsioone kuulipildujaist niipalju tulistada, k süda kutsus. Alles siis, kui õhtul pimedaks läks, saime Ven jalaväe ja tankide käest jõulurahu pidama, aga suurtük vägi klähvis jatkuvalt öö läbi.

Jõulupakkideks kutsusid poisid tookord neid Vene rask suurtükiväe mürske, mida öö läbi tuli positsioonide lähedal lahinguväljale, positsioonide ette ja taha, ja seal need lõh kesid või jäid lõhkemata. Lõhkematuid oli nende hulgas ikk veel palju. Aga miks nii palju mürske tulistamisel ei lõhke nud, seda mina ei tea.

XIX

Jõululaupäeva õhtul toodi meie punkrisse kodunt saadetud kirjad ja pakid, millest kompaniiülem oli eelmisel õhtul rääkinud, aga nii mõnegi saadetise vastuvõtjat ei olnud enam meie positsioonil; palju poisse oli saadetud kodu poole haavatute transpordiga või puusärkides. Nende pakid kogusime tühjadele naridele ja saatsime järgmisel hommikul hobusemeestega tagasi, kui hobusemehed tulid langenute surnukehi ära viima. Meil oli seal seaduseks, et kaaslaste eest tuleb lõpuni hoolt kanda, näiteks surnukehad püüti alati ära tuua ka rinnete vahelt, kui poisse seal vasturünnakutes või luurekäikudel langes; ja haavatuid oma liinile tassides ja sidumispunktidesse toimetades langes ka palju sanitare.

Esimese püha hommikul ütlesid poisid, et Kesk-Soome rügemendis on pastor, lipnik, kes on tavalise sõjarüü selga tõmmanud ja sõdib seal rühmaülemana, ja nad otsustasid, et ka meie punkris tuleb jõulujumalateenistus pidada, sest paljud meist ei mäletanud oma elust selliseid jõule, et ei oleks jõulukirikus käidud, ja ka need, kes kodus jõulukirikust ei hoolinud, ei pannud siin vastu, kui poisid läksid hommikuhämaruses kesksoomlaste majutuspaika pastorit otsima.

Lipnik oli algul vastu punninud ja öelnud, et on sõdimas ja jätnud pastoriameti koju, aga poisid ei jätnud teda nii kergesti rahule, kui olid ta viimaks üles leidnud, ja tõid ta hommikupoolikul, üheksa paiku meie punkrisse.

Me jätsime liinile ainult tunnimehed ja katsusime endid ühte punkrisse pressida. Pastor pidas meile jumalateenistuse. Vene suurtükivägi lahmis mürske punkri ümber ja kaevikutele ja kaevikute taha metsa, nii et vahetevahel pidi pastor jutlustades karjuma, sest muidu oleksid tema sõnad mürsuplahvatustesse kadunud. Kui laulsime lõpulaulu, läks Erkkilä ja lükkas punkriukse lahti. Kui ta oma kohale tagasi tuli, ütles ta: «Laseme nüüd vankalgi kuulata, kuidas siin koraali lauldakse.»

Hiljem, pärast Lapua piiskopkonna asutamist ja Lapua muutmist piiskopi residentsiks, sai sellest pastorist piiskop. See oli piiskop Lehtinen, kes seal Taipales Kesk-Soome rügemendis lipnik oli. Räägiti, et ta olnud kartmatu mees, sest tema sotid jumalaga olid selged ja ausad ja pärast Lapuale tulekut meenutanud ta mitu korda jõuluhommiku jumalateenistust Taipale jõe ääres ja seda, kuidas Erkkilä käis punkriust lahti lükkamas, et ka venelane kuuleks Taipale jõe kaldale, kuidas pohjanmaalased jõululaule laulavad.

Kui lipnik oli lõpetanud jumalateenistuse ja jõulukiri
pidamise ja läinud tagasi omade juurde, saime veel tun
või paar punkris istuda, enne kui tuli esimene häire
pidime jooksma kaevikuisse vaatama, mis kava on naab
meile esimeseks pühaks välja mõelnud. Saime kaeviku
kaua seista, pärastlõunani välja. Venelane tuli nüüd Koo
metsatukast puude varjust lagendikule, aga pööras ikk
metsatukka tagasi ja oli mõne aja peidus. Siis tulid ne
uuesti lagendikule ja rühmitusid, nagu kavatseksid rünna
aga ei rünnanud, vaid läksid metsa alla tagasi. Neid oli jäll
mitusada meest ja neil olid tankid toetuseks, aga me ei sa
nud sodi, millise kompanii tugipunkti nad kavatsevad rü
nata. Nad tulid lagendikule viis-kuus korda, aga pöördus
alati tagasi. Nõnda hakkasime arvama, et neil on üksust
mässumeelt, et jalaväelane ei taha seal praegu Terenttil
lagendikule tapale minna, sest hingeraasuke on kindlas
neilgi inimesele armas, oma hingeraasuke nimelt. Meie suu
tükivägi andis Kooli metsatukka tulelöögi, aga me ei nä
nud, kas nad sellega midagi korda saatsid, sest venelane o
sügaval metsa sees peidus. Oli väga külm, ja sel ajal ku
venelane oli Kooli metsatukas varjus, tundsin külma ja pid
kõiksugu vigureid tegema, et mitte ära külmuda, aga ku
venelane hakkas lagendiku serva rünnakuks tanke ja jala
väge koguma, sain alati imelikul kombel sooja ega mäle
tanud, et olin üldse külma tundnud. See jäi meelde.
Pärastlõunal tuli venelane siis tankidega lagendikule j
jalavägi rühmitus joostes tankide taha ja enam nad lagen
diku serval ei peatunud, vaid hakkasid ühe valuga mei
positsioonide poole tulema. Nad jaotasid tankid ja jalavä
jälle mitme tugipunkti ette, nii et raskuspunkti ei olnud ne
üheski suunas. Sel kombel püüdsid nad Terenttilä kaitsejoo
nel nõrgimat kohta leida ja seal kaitsest läbi tulla, aga nõrk
kohta ei olnud seal ju kusagil, vähemalt niikaua, kui mei
rügement selle rindeosa eest vastutas. Meie read olid kül
kõvasti hõrenenud, sest poisse oli neil päevil palju läinud
aga me olime reservist täiendust saanud, ja ehkki reserv
pataljonist tulnud mehed ei olnud meile tuttavad poisid eg
harjunud sõdima selles kohas, olid nad eesliini madistamis
juba nii palju kõrvalt näinud, et õppisid sõdimise siin, ku
surm oli neile õpetajaks, väga kiiresti selgeks, ja me nägime
et võime nende peale täiesti kindlad olla.
Kui tankid ja jalavägi tulid rünnakule üle lagendiku, muu
tus Vene suurtükiväe tuli lausa pööraseks ja sõnul kirjel
damatuks ja selles põrgutules me püüdsime piiluda üle
kaeviku serva, millal Vene jalavägi on jõudnud niisuguse

kaugusele, et võime tule avada, ja kui nad seal olid, tõusime kaeviku servale ja andsime neile tuld vastu.

Läbi ei tulnud nad nüüdki. Nad jäid lamama tule alla ja tulistasid hanges lamades meid kõikidest jalaväerelvadest ja nende tankide suurtükid põrutasid meie pihta nii, et jooksukraavi servad tuiskasid, ja tankid sõitsid positsioonide ees edasi-tagasi ja püüdsid tankitõkkeid puruks ajada ja harkjalgu maatasa litsuda.

Ka meil läks seal palju poisse, aga venelasele oli see päev küll jälle õudne surmapäev. Jalavägi oli jäänud nii lähedale lamama, et ulatusime juba käsigranaate nende sekka loopima, ja meie relvad niitsid venelasi hirmsasti.

Kui kaks tanki olid miinile sõitnud ja positsioonide ette kärssama jäänud ja tankitõrjekahuri mehed veel ühe tanki rivist välja viisid, sõitsid ülejäänud tankid kaugemale, eemale sealt, kus nad arvasid meie miinivälja olevat, ehk küll meie pioneerid ei olnudki sinna rohkem pannud kui ainult mõne tankimiini, mille nad nüüd tankidega üles leidsid. Kui tankid taganesid ja tulistasid meid kaugemalt lagendikult, jäi nende jalavägi lamama tulle meie meelevalla alla. Sõdisime kogu pärastlõuna ja õhtu. Meil toodi langenute ja haavatute asemele reservist uut väge juurde, aga venelane ei saanud tuua mingit täiendust oma üksustele, kes lamasid positsioonide ees meie tule all. Selle eest kandsid hoolt meie suurtükid ja miinipildujad.

Pärastlõuna kulus siis niimoodi. Relvade hirmsas paukumises ja suurtükimürskude ja lennukipommide mürinas tundusid olevat just nagu purjus ja ei olnud mingit aega, mis kestis, tuli kustki ja jäi minevikku; mingit tulevikku ei tundunud olevat, vaid kõik oli siin ja praegu, ja oli ainult see töö, mida tehti: tulistamine, relva laadimine, käsigranaatide loopimine. Ja kogu aeg oli ka see kõrvulukustav mürin, mida tekitas kõikidest relvadest tulistamine mõlemalt poolt rindejoont.

Õhtu eel jäi venelane siis uskuma, et ka tänasel päeval ei lasta tal Taipale jõe äärest üle Terenttilä lagendiku Soome suunas läbi marssida. Ellujäänud hakkasid tagasi tõmbuma, aga täna ei pistnud nad kabuhirmus liduma. Nad läksid alandlikult maas roomates ja andsid kogu aeg tuld.

Kui venelane oli läinud, lugesid poisid kokku, et meie positsioonide ette jäi kaks ja poolsada naabripoissi surnuna lamama ja ootama sissepääsu kommunistide paradiisi, nagu tavatseti öelda, ehkki me ei teadnud, millisena nad oma paradiisi ette kujutasid ja kui palju see meie paradiisist erines. Meil endil langes sel päeval kuus poissi ja üle kahe-

kümne sai haavata, nii et päris niisama ei möödunud e
mene jõulupüha Taipale Terenttiläs kolmekümne üheksan
aastal ka meile. Siis meie kompanii jaoks.

Teatati, et eeloleval ööl toimub vahetus ja reservis ol
kesksoomlaste rügement võtab rinde selles lõigus üle, k
Laurila Pohjanmaa rügement oli võidelnud detsembrik
keskpaigast peale, ja see teade rõõmustas meid kõ
kõvasti, sest olime väga väsinud ja masendatud paljude t
tavate langemisest viimase kolme päeva kestel. Minul
tapetud vennas miini täistabamusega, ja kompaniiülema la
gemine oli meid kõiki valusasti puudutanud, ja kogu ee
liini aja olime olnud napi une ja söögiga.

Kuulipildujakompanii ülem tuli hiljem õhtul meie tu
punkti ja küsis, kas jaksame oodata ööd positsioonil, se
vahetus on ohutu sooritada alles pärast pimeduse tulek
Ta käis meie uue kompaniiülemaga positsioone üle va
tamas, sest pataljoniülem oli käskinud tal meie kompa
lõiku tulla ja kompanii juhtimine üle võtta, juhul kui me
uus kompaniiülem ei jaksa üleval olla ja venelase vas
sõdida ja meeste eest hoolt kanda, sest ta oli rühmaülema
enne vana kompaniiülema langemist juba mitu ööpäeva
nüüd siis jõululaupäevast saadik kogu aja üleval olnud
liikunud ringi iga rühma positsioonil ja hoolitsenud se
eest, et meil oleks ikka soomlane sinna ette lükata, ku
vanka katsub liinidest läbi tulla.

Ütlesime kõik, et ühe õhtu peame vastu küll, kui team
et vahetus tuleb öösel. Me ei uskunud, et venelane alusta
õhtuhämaruses uut lahingut, aga nii see siiski läks, et ven
lane ei andnud meile vahetuse sooritamiseks mingit rah
vaid tulistas meid kogu aeg suurtükkidest ja saatis öö lä
suuri jalaväeosi meie positsioonide ette ja need üritas
tõsimeeli läbi tulla. Nendega tuli vahetevahel päris käs
kähmlust pidada, enne kui nad jäid uskuma, et siitkaud
tulemist ei ole.

Venelane jätkas sõdimist öö läbi tabanipäeva hommiku
välja ega lasknud meil kogu öö jooksul silma kinni pann
ja vahetuse peale ei võinud mõeldagi, enne kui venelas
surve meie positsioonide vastu nõrgenes. Teised kompa
niid saadi juba varem välja vahetatud, aga meie pääsesim
eesliinilt minema alles teise jõulupüha hilisõhtul. Õigupoo
lest oli see juba öö.

XX

Eesliinil sooritati vahetus mees-mehelt, sest venelane oli lähedal, hoidis meeli kogu aeg pingul ja sundis ettevaatusele: pidi kaevikus lamama ja ootama, kuni vahetava üksuse mees tuli kõrvale, talle laskesektori kätte näitama, samuti kohad, kust venelane oli viimati meie pihta tulistanud, ja pisut seletama, kuidas suurtükitule ajal oli neis kaeviku seina kaevatud pesades lamatud, hirmu tuntud ja endale sooja tehtud.

Kesksoomlaste hulgas oli juba palju sõjakarastuseta täiendusmehi, kes olid tulnud nende rügementi sel ajal, kui nad olid puhkusel, aga paljud olid ka juba sõja algusest peale kaasa teinud ja võidelnud venelaste vastu juba sessamas paigas, nii et nad juba teadsid, mida sõjatöö endast kujutab. Mees, kes tuli minu asemele, ütles küll oma nime, aga ma olen selle unustanud. Tal oli mingi tavaline nimi, ja kui hakkasin talle sõjatööd seletama, kuulas ta asjalikult ja tõsiselt, ehk küll ütles seejärel, et oli juba jõulukuu algul siin olnud ja vankat kartnud.

Kui olin kaaslasele olukorra ära rääkinud, hakkasin jooksukraavi mööda kompanii komandopunkti poole astuma. Kompanii võeti seal kokku ja meid hakati ööpimeduses liinide taha viima, ja me jätsime maha Terenttilä lagendiku ja tugipunktid, mida olime kümme päeva kaitsnud, või üle kümne päeva. Olime neisse niivõrd kinni kasvanud ja nii palju tuttavaid poisse siit puusärgis koduvalda saatnud, et olime pidanud kesksoomlastele paar sõna ütlema selle kohta, mis nad peavad tegema, kui naabrimees üritab taas läbi tulla ja positsioonid enda kätte võtta. Et neid positsioone ei tohi venelastele anda.

Me hakkasime tahapoole marssima ja marssisime eesliinist viis-kuus kilomeetrit eemale. Seal oli koht, mida kutsuti Putkinotkoks, jõe või oja säng, mille nõlvadesse pioneerid olid kaevanud punkriküla. Terve meie pataljon mahtus sellesse punkrikülasse ära.

Oli tunne, et magasin mitu päeva, aga tagantjärele mõeldes olin teinud kõiksugu asju, selliseid, millele ma ses uneuimas tähelepanu ei pööranud; käisin saunas ja vahetasin selga puhtad riided. Kompaniisse tuli täiendust, nii et see oli peaaegu täiearvuline, paarsada meest, kuna Terenttilast puhkusele minnes oli kompaniiülem komandopunkri taga järjest loe kamandades saanud arvuks kuuskümmend seitse meest. Täiendusmehed olid enamasti kodukandi poisid, aga

oli nende hulka eksinud juba ka mõni teise maakonna mees.

Mäletan, et sain sinna Putkinotkosse kodunt kirju, ja olen sealt igal juhul koju kirjutanud, sest need kirjad on mul kodus naisel alles. Tal on alles kõik mu talvesõjast ja teisestki sõjast saadetud kirjad. Muid kirju ei ole ma iial koju kirjutanudki. Olen neid pärast sõdasid mõnikord lugenud.

Meil lasti Putkinotkos mõned päevad magada ja puhata. Õhtuti ja öiti käisime saunas ja päeval magasime punkreis. Poisid olid nii väsinud ja lahinguist uimatud, et juttki hakkas õigupoolest sujuma alles vana-aastaõhtul. Mõnes punkris tähistasid poisid siis jõule ja uut aastat ühekorraga, sest Taipale jõe lahingute ajal ei olnud neil mahti jõulude pidamise peale mõeldagi.

Pärast uut aastat pandi meid öösiti jälle kindlustustöödele, sest päeval polnud neid vaenlase lennukite tõttu võimalik teha. Nõnda said meie öised saunaskäigud otsa.

Me rajasime tagumist kaitseliini seks puhuks, kui vanka peaks Taipales kaitsest läbi pääsema ja kesksoomlased peaksid Terenttiläst ja Taipale jõesuust tagasi tõmbuma. Me tegime ka harkjalgu, mida viidi sadade kaupa Terenttilä soo peale, sest seal kasvas puid nii hõredalt, et nende najale ei saanud okastraattõkkeid rajada. Oli juttu sellestki, et ehitada tagumistele kaitseliinidele tankitõkkeid, aga meie pidasime neid ülearusteks. Olime juba näinud, et Vene tankidest ei ole suuremat tüli, et nende väljanägemine on kohutavam kui see, mis nendega korda saadetakse; poisid olid ju neid süütepudelitega, Molotovi kokteilidega, põlema pannud, ja neid oli tankitõrjekahuritega ja suurtükkidega Terenttilä lagendikule puruks lastud ja ühe tanki oli meie rühmaülem võitlusvõimetuks teinud, tulistades püssist tankijuhile silmade vahele. Nõnda jõudsime otsusele, et ei hakka tankitõkete ehitamise peale jõudu raiskama, sest tanke saab teiste vahenditegagi peatada. Tankid ju ei olnudki õigupoolest üritanud meie liinidest läbi tulla, vaid piirdunud meie rookimisega tankisuurtükkidest, ja sel puhul ei aidanud mingid tõkked. Nõnda rajasime tagumiste kaitseliinide ette ainult tankitõrjekraave, millest tankidel on võimatu üle sõita, sügavaid kraave, kuhu tankid sisse kukuvad, kui teevad katset läbi tulla.

Juba enne aastavahetust ehmatati meid häirega. Tuli teade, et venelane valmistab Koukunniemis ette suurrünnakut Kirvesmäe vastu. Sealgi olid kesksoomlased isamaa eest väljas ja nüüd kardeti, et kesksoomlased ei suuda tagasi tõrjuda venelaste tohutut hulka, mida luure oli märganud suurrünnakuks valmistuvat ja millest vangilangenud olid rääkinud.

Jõulukuu kolmekümnenda päeva pärastlõunal anti meile käsk valmisolekuks.

Me panime relvad valmis ja istusime punkreis, tundsime hirmu ja ootasime käsku liikuma hakkamiseks, mis oleks tulnud rügemendi komandopunktist pataljoni ja pataljonist meile otsekohe, kui kesksoomlased oleksid sunnitud olnud venelastele järele andma. Aeg-ajalt käisime punkrist väljas ja kuulasime Kirvesmäe poolt kostvat lahingumüra, ja nende häälte järgi otsustasime, et Kirvesmäel on seis ränk.

Nad ei lasknud venelast läbi. Kui me seal istusime ja ootasime, et peame sööstma vasturünnakule ja Kirvesmäe vallutatud tugipunktid tagasi võtma, tuli sinna lektor Kalle Väänänen, kirjanik, kes püüdis meid lustitada, rääkides kõiksugu mõnusaid lugusid Savo murdes, milles ta oli kuulu järgi kirjutanud mitu raamatutki, aga meie olime naerutamiseks liiga tõsised poisid. Me ei olnud miski hea publik ja tal võis jääda mulje, et pohjanmaalased on huumorita ja tõsine rahvas, ja Savo murdes juttudest ei saa nad samuti aru. Kirjanik käis kohusetundlikult läbi kõik pataljoni punkrid, kandis oma kava ette ja püüdis meeleolu tõsta.

Pärastlõunal viie paiku tühistati häire ja me saime teate, et kesksoomlased on ise venelaste suurrünnaku tagasi löönud ja venelased Taipale äärde kihutanud ja positsioonid Kirvesmäel on soomlaste käes. Pärastpoole räägiti, et venelane oli suurrünnaku ajal kesksoomlaste positsioonidele tulnud, aga positsioonid olid vasturünnakutega tagasi võetud. Neis oli langenud palju poisse. Kesksoomlaste rügemendis olid Soini ja Lehtimäe poisid, territoriaalne jaotus oli tookord niisugune, ja soinilaste ja lehtimäelaste kaotused olid väga suured. Venelaste poolel oli mehi nii palju langenud, et kui meie omad õhtu eel vasturünnakuga oma positsioonidele tagasi jõudsid, oli jooksukraavides verdki nii palju, et see ulatus poolde saapasäärde ja selles ujusid nii oma kui ka naabripoiste surnukehad. Kaevikuid puhastades oli mõnigi mees, kellele miski südamele ei hakanud, pidanud välja öökima selle, mis ta oli tol päeval kõhtu saanud. Nõnda meile räägiti.

Meie puhkus kujunes pärast uut aastat siis selliseks, et õhtul ja öösel käisime kaevikuid kaevamas ja päeval magasime punkreis. Öieti, kui tulime kaevamast, käisime saunas. Ajaviide oli meil napp. Raadioreporter Pekka Tiilikainen ja toimetaja Sulo Kolkka käisid meie pataljoni poisse raadio tarvis Taipale ime kohta usutlemas, aga mina küsitletavate hulka ei sattunud. Tiilikaist nägin küll päris lähedalt, ta oli tookord märksa saledam poiss kui vanemas eas raadio

spordireporterina. Nad käisid eesliini üksustes ringi ja võtsid poistelt intervjuusid, kus rindel võidelnud rääkisid oma tunnetest ja kangelastegudest, et tagalas kindlamini usutaks, et vastane meid siin ei nüpelda. Olime Taipale lagendikel juba niikaua eemal olnud, et poiste arvamusavaldused olid üpris iseteadlikud ja soome sõduri oskustesse ja Soome armee võimalustesse uskuvad.

Ehk küll tagalaski oli usk soome sõdurisse sellal kõva, üks meie rühma poiss tuli Putkinotkosse kodukandist, kus ta oli olnud kosumispuhkusel, sest ta oli saanud kohe detsembris, kui Taipale äärde tulime, granaadikillud selga ja jalgadesse ja lastud koju haavu ravima, ja tema rääkis, et kodukandis oli täitsa kindlasti teatud, et meie rühmaülem oli kohe esimesel päeval tapnud Taipale jõel pussiga kolmkümmend vankat. Kui ta oli katsunud vastu vaielda ja öelda, et tema küll ei ole mingist sellisest tapmisest kuulnud, olid külamehed hirmsasti vihastanud ja kinnitanud, et neil on selle kohta täitsa kindel teade. Nõnda et kodukandis oli usk rindeväeosadesse tõesti kõva.

Iga päev ootasime tagasiminekut Taipale jõe äärde. Kartsime, et me ei saagi lubatud kümmet päeva puhkusel olla, vaid kesksoomlaste read jõuavad seevõrra hõreneda, et meid paisatakse tulle, enne kui kokkulepitud kümme päeva on läbi.

Jõudis kätte tõeline talv, kõvad külmad ja lund nii palju, et hobusemehed võtsid hobustest viimasegi. Mõnel päeval oli pataljon häireseisukorras ja me istusime punkreis minekuvalmis, aga kordagi ei tarvitsenud meil selle aja jooksul vasturünnakule minna. Kesksoomlased suutsid kaitseliini enda käes hoida.

Alles näärikuu kuuenda päeva õhtul asusime teele ja siis olime olnud kümme päeva eesliini taga. Selle aja jooksul oli aastagi jõudnud vahetuda. Teele asudes saime teada, et vahetame nüüd kesksoomlased Taipale jõe ääres välja, ja kui Taipalesse jõudsime, siis nägime, et meie pataljon satub nüüd Joensuu lõiku, mis ulatus Taipale jõe suust Laadoga kaldalt Kaarnajoe suhu Terenttilä lagendiku serval. Siin olid kaitsel olnud 19. jalaväerügemendi poisid, nende kolmas pataljon. Liinid kulgesid seal algul, Laadogalt alates, päris Taipale jõe kallast mööda ja vaenlane oli teisel kaldal, jõe taga. Vastas oli koht, mida kutsuti Kalatoaks. Meie tugipunktist nägi kaugele Terenttilä poole ja Pärssise metsa ja Kooli metsatukka. Need olid meile tuttavad kohad, aga armsaiks ei saanud neid nimetada.

Maastik oli seal võrreldes sellega, mis see oli tookord

tabanipäeva õhtul, kui me sealt lahkusime, kõvasti muutunud. Esimese valuga ei tundnud neid kohti äragi. Suurtükituli oli maa mustaks pööranud ja mets oli maha niidetud, metsast olid seal püsti ainult kõrged kännud. Seda kõike vaatasime näärikuu seitsmenda päeva hommikul, kui päev hakkas valgenema. Nägime, et kesksoomlastel olid siin olnud tõsised ja rängad päevad.

XXI

Esimesed päevad Joensuu lõigus olid meie jaoks väga rahulikud, esimene päev oli väga rahulik tervel Taipale rindeosal. Õhtupoolikul nägime tulekahjusid teisel pool Taipale jõge kusagil Neosaare taga, seal, kus oli vanka, aga me ei saanud aru, mida naaber põletab ja kas ta põletab sihilikult või ettekavatsematult. Meil endil oli segadust pioneeride tehtud miiniväljade kaartidega, mis ei tundunud paika pidavat, sest olid pimedas tehtud, ja oli oht, et mõni meist satub oma miiniväljale. Hiljem õhtu poole tuli miiniväljade rajamist juhtinud pioneeriohvitser ja tegi kalkale uued skeemid, kust võis nüüd näha, kuhu miinid ja püünismiinid on peidetud.

Õhtu eel hakati koguma mehi luurele mineku tarvis. Mina piilkonda ei sattunud, vaid sain selle õhtu ja öö tugipunktis olla. Vahikord oli mul alles hommikul. Siis tulid poisid juba luurelt tagasi ja rääkisid, et läinud mööda Laadoga jääd kaugele venelaste poolele, aga ei näinud seal vaenlase positsioone ega leidnud ühtegi vanjat. Nii ei saanud nad vangi võtta, mis oli olnud üks piilkonna ülesandeid. Nõnda et nad tulid tühjade kätega tagasi.

Kahtlen, kas nad üldse teisel pool Taipale jõge käisidki. Kõik nad kinnitasid, et läksid üle jõe, minnes lahtisest jõesuust ringi järve poolt, kus jää oli juba tugev ja kandis, ja liikusid siis Laadoga kallast mööda lõunasse, mitu kilomeetrit Leningradi poole, aga Venemaa poegi ja nende sõjariistu seal näha ei olnud. Meie pundis kaheldi küll nende jutus, arvati, et nad kükitasid kogu öö kusagil väljaspool oma liine, sest see oli nüüd igatahes kindel, et naabrimees pidas veel meie vastu sõda. Et ta ei ole veel koju läinud ja oma sõjavarustust kaasa viinud.

Meie oma tunnimehed olid märganud venelaste piilkonda öösel Kaarnajoe suus liikumas, ja see läinud seal meie pio-

neeride rajatud miiniväljale ja arvati, et venelased kaotasid miinide lõhkemisel mitu meest. Päev läbi uuriti, kes läheb eeloleval ööl miiniväljale ja katsub välja selgitada, mida venelased olid Kaarnajoe suus teinud. Jõesuu oli eikellegimaa, sügav jõesäng, kus Kaarnajoki suubus Taipale jõkke.

Teinegi päev oli meil väga rahulik. Hommikupoolikul nägime küll venelast taas millekski valmistuvat, sest neid liikus Kooli metsatuka ja Pärssise metsa vahel palju, ja suurtükiväe tulejuhtija, kes oli meie positsioonil, arvutas välja sealsed laskeandmed, mille järgi on hea suurest püssist põrutada, kui naaber seal metsade vahel hakkab tõemeeli koosolekut pidama.

Pärastlõunal hakkas kostma, kuidas Kalatoa taga teispool jõge haukus venelase poolel koer. Poisid ütlesid, et see on vankal alati olnud märguanne, et sel kombel annavad nad üksteisele teateid edasi, sidepidamisviis, mida nad peavad seepärast kasutama, et nende telefoniaparaadid ja muud sidevahendid on kehvad. Et nad ei saa neid sellise pakasega tööle. Külma oli ju tookord meil juba alla neljakümne kraadi. Madalaim külmakraad, mida mina Taipales kuulsin, oli nelikümmend üheksa kraadi, aga ma ei tea, kui õige see oli.

Püüdsime koera haukumise järgi selgeks teha, mida venelane teistele teada annab. Lugesime, mitu korda koer alati haukus ja kui pikk oli alati paus haukumiste vahel. Teatasime ka pataljoni, et Kalatoa juures on Taipale jõe taga märgatud vaenlase niisugust tegevust, aga me ei ole suutnud kindlaks teha, mida need haukumisega edasiantud teated sisaldavad, sest me ei tunne venelaste kasutatavat salakeelt. Palusime, et mõni salakeele dešifreerija kõrgemal pool selle ära lahendaks.

Hiljem õhtul tuli meile pataljoni komandopunktist küll seejärel teade, et viienda kompanii poisid on kuulnud Kalatoa tagant sama koera haukumist, ja nende positsioonilt võis paremini üle jõe näha ja viienda kompanii poisid olid pidanud tõdema, et seekord haukus venelaste poolel päris ehtne koer. Nad olid koera koguni näinud.

Õhtul tuli kompaniiülem meie punkrisse ja hakkas endale kambalisi otsima, sest ta tahtis minna Kaarnajoe suhu uurima, mida Venemaa poeg oli katsunud seal eelmisel ööl ette võtta ja kas langenuile on jäänud pabereid, millest staabid võiksid saada andmeid venelaste kavatsuste ja plaanide kohta.

Läksime siis viie mehega talle seltsilisteks. Oli kirgas kuupaiste ja käia nägi hästi. Kompaniiülem liikus ise ees, tal oli selline komme. Ta langes jätkusõjas, otsesihtimiskahuri mürsk

purustas tal reie ja teda ei saadud kohe põetusele, sest meie üksus kippus kotti jääma — venelane oli ees ja meie taga oli suur põllulaam, mida venelane võis kõikidest relvadest tule all hoida. See oli sihuke metsane laid või maanina ja me saime kompaniiülema sealt alles siis ära, kui ta oli liiga palju verd kaotanud. Ta päris seal metsaneemikul sanitaridelt, kui kaua tema haava paranemine aega võtab, ja kui sanitaarteenistuse nooremseersant talle ütles, et mõni kuu läheb kindlasti ära, enne kui nii suur luumurd paraneb ja veri taastub, ei tahtnud kompaniiülem seda uskuda. Ta ütles, et tal pole aega nii kaua lamada, kui sõda on alles alustatud. Ta ei tahtnud sõjast kaht kuud eemal olla. Õhtul oli ta kadunuke.

Kaarnajoe suhu läks ta meie ees; valge öö tõttu oli meil kaitsetu ja kartlik tunne, sest vaenlane võis meie tulemist kusagil jõesuus jälgida, liikumatult lamada ja seejärel meid kõiki maha lasta. Pärast jõesängi jõudmist muutus olemine turvalisemaks, nagu oleks seinte varju jõutud.

Kompaniiülemal oli miiniväljade skeem kaasas ja me läksime väljadest kaarega mööda ja olime muidu ka miinide suhtes ettevaatlikud, sest me ei teadnud, kas naabrimeeski ei käinud mitte jõesängi miinivälju rajamas. Mingit venelaste miinivälja me sealt siiski ei leidnud. Jõesuus nägime, et meie miiniväljal olid mõned miinid lõhkenud, aga venelaste laipu me seal ei näinud. Võib-olla olid nad surnukehad omale poolele viinud või ei olnud seal mingit piilkonda käinudki. Ei tea. Tagasi tulime samu jälgi mööda, nagu olime jõesuhu ka läinud. Punkrisse jõudnud, heitsime magama.

Kolmaski päev oli meil väga rahulik, näärikuu üheksas päev. Pataljon oli ka eelmisel ööl saatnud piilkonna Taipale jõesuu juurest liinide taha ja see oli avastanud teispool jõge vaenlase. Pärastlõunal saadi sellest meiegi tugipunktis teada, kui poisid olid teiste kompaniide positsioonidel ära käinud. Uus luuregrupp oli tormanud Laadoga kaldal venelaste otsa ja astunud nendega tulevahetusse, aga vangi ei saanud ka nemad võetud. Pärast seda, kui piilkonna ülem oli vene luurepundi pihta püstolkuulipildujast tule avanud ja venelaste punkreist oli hakanud naabrimehi positsioonile valguma, olid nad pidanud oma poolele jooksuga tagasi tulema. Me imestasime, kumma piilkonna teated on nüüd õiged ja tõelevastavad, kas selle, kes ei olnud Laadoga kaldalt vaenlast leidnud, või selle teise omad, kes kinnitust mööda vaenlasega koguni tulevahetusse astus. Poisid uskusid üldiselt viimase piilkonna juttu.

Õhtu poole ööd kuulsime Terenttiläst lahingumüra, aga me ei näinud, mis seal toimub. Kuulsime ainult, et poisid pidasid seal naabrimehega kõva lahingut. Seal kaitses positsioone meie rügemendi esimene pataljon.

Meilgi löödi kõik mehed häirega jalule ja me ootasime üle kesköö, et venelane hakkab ka meie positsioonide ees liikuma, aga meie positsioonide vastu venelane rünnakut ette ei võtnud.

Neil ei olnud siiapoole, Linnankanga suunas üldse mitte kerge rünnata, sest meie vahel oli Kaarnajoe säng ja selle taga avamaastik, ja avamaastik ja kaks kasematti oli ka meie positsioonide ees, Metsakasematt ja Niidukasematt, kust ründajaid oli samuti hea kuulipildujatulega särutada.

XXII

Kümnenda hommikupoolikul hakkas venelane meid siis jälle miinipildujate ja suurtükkidega materdama. Nad avasid marutule kasemattide pihta ja need ei olnud ju ehitatud niisugusele tulele vastu pidama. Kuulipildujakompaniil pidas poolrühm Niidukasematis venelastel silma peal ja oli valmis vastu võtma nende rünnakut, kui nad ründama hakkavad. See poolrühm pidi Niidukasematist lahkuma; raskerelvade tuli tahtis kasemati ukseava täielikult kinni matta ja poisid olid lõksu jäämas. Nad tulid ära, jooksid suurtükitule all mööda niitu ja metsi Pihkahovisse ja teatasid alles sealt, et on nüüd Niidukasematist minekut teinud.

Nad said käsu pärast pimeduse tulekut kasematti tagasi minna, seda enda käes hoida ja liivakottidega tugevdada, et see Vene suurtükiväe materdamisele paremini vastu peaks. Ehkki Niidukasematt oli betoonist valatud ja küllap seal oli raudagi betooni sees, ei olnud selle ehitamisel silmas peetud vastavust moodsa sõjapidamise nõuetele. Ta ei oleks raskesuurtüki mürsu täistabamusele vastu pidanud, ja poisid kartsid punkris istudes, et raskesuurtüki mürsk sajab neile veel kaela, samal ajal kui katusel lõhkesid kergemiinipildujate miinid ja kergemate suurtükkide mürsud. Säärases betoonhauas kajab õudselt, kui mürsk katusel pea kohal lõhkeb, ja kõik me olime näinud, missuguse jälje jätab lõhkemisel näiteks lennukipomm, kümnemeetrise läbimõõduga augu, mis mitu meetrit sügav. Jõulukuu algupoolel, oodates

minekut Taipalesse eesliinile, olime niisugusesse lennukipommi lehtrisse ehitanud punkri poolrühma jaoks. Niidukasematt ei oleks sellist täistabamust välja kannatanud.

Ka sel päeval ei võtnud venelane muud ette, kui hoidis meie meeli suurtükitulega virgena. Peale ei üritanud nad tulla. Hiljem saime teada, et neil päevil tõi venelane Taipale jõe rindele täiesti uued, värsked diviisid, ja need paiknesid jaanuarikuu alguspäevil ringi ja neil polnud aega meile kallale tungida.

Meil hakkas poiste seas juba selline meeleolu maad võtma, et vankal on praeguseks läbimurde üritamisest juba kõrini, ja rasked kaotused, mida teadsime venelastel siin meie rindelõigus olevat, samuti Lääne-Kannasel, Summa ja Lähde rindelõigus, kus oli hävitatud sadu Vene tanke ja mehi oli langenud kümneid tuhandeid, ja need suured kotid, mis meie omad olid kõrgemal, Raate teel ja Suomussalmis likvideerinud, panid mõne poisi uskuma, et venelasel hakkavad mehed ja sõjakraam otsa lõppema. Mina ei suutnud seda uskuda ja kahtlesid selles paljud teisedki kompaniis. Kummaliselt rahulikud olid need päevad meile küll, eriti kui meil oli veel väga hästi meeles, millise jõu ja visadusega naaber oli püüdnud jõulu aegu Terenttiläs positsioonidest läbi tulla ja kuidas nad olid kesksoomlasi Koukunniemis ja Kirvesmäel ja Suvanto kaldal Keljas ahistanud.

Meie positsioonidelt nägi hästi, kust Vene miinipildujad meie positsioonide ja Niidukasemati ja Metsakasemati pihta tulistasid, ja me tegime venelaste positsioonide koordinaadid teatavaks oma suurtükiväele, kes venelasi kümnenda pärastlõunal tublisti rooskas. Nad sundisid venelaste miinipildujad Neosaares vaikima ja õhtupoolikul oli meil venelaste tule osas rahu majas. Venelane tulistas ka suurtest torudest, aga mujale, Terenttilä poole ja Kirvesmäele.

Meil oli aega stepipoja toimetamisi jälgida ja me nägime, et Neosaare kandis liikus rohkesti rahvast. Venelane vedas keset päeva minema autosid, mis meie suurtükivägi oli kunagi varem Taipale praami üleveokoha juurde puruks lasknud. Oli näha, kuidas venelased kinnitasid autovrakkide külge köied ja vaierid ja lohistasid metsa varjust vrakid lagendikult minema, nii et me ei näinud üldse tirijaid, nägime ainult, kuidas autovrakid aeglaselt ühekaupa lagendikult metsa alla libisesid. Palusime, et meie suurtükivägi annaks tuld autovrakkide ja nende lohistajate pihta, sest need on hea ja selge sihtmärk, aga suurtükivägi ei hakanud neid tulistama. Nad teatasid, et mürske on nii vähe, et neid ei või raisata kord juba sodiks lastud autovrakkide ja paari

vanja peale, et nende poolest pidagu venelane pealegi o autovrakid ja purukslastud sõjakraam endale. Ka see näit et venelane vahetas vägesid, sest need võtsid lahkudes o kraami kaasa.

Terve õhtu oli Neosaarest ja kohe Taipale kaldalt Kala tagant kuulda ka kõva mula ja hõikeid, mootorsõiduk sõitmist ja tankiroomikute lõginat. Ka see hoidis meil me led virged, sest olime sunnitud neid hääli kogu aeg ku lama, aga keegi meist ei teadnud, mida venelane kavats ette võtta. Diviiside vahetamisest ei teadnud me siis ve midagi.

Mõned väitsid, et venelane tõmbab vägesid tagasi va piiri taha, sest tal oleks ausam hakata rahu tegema si kui väed seisavad vana piiri taga ja teda ei saa rahulä rääkimistel nimetada röövliks ja teiste inimeste maade an tajaks. Paljud meist uskusid juba tookord, et venelane loobu naljalt vallutatud maa-aladest, sest tema kaotused o olnud suured ja siin on küsimuse all ka suure riigi au. N et paljude arvates tõmbas venelane ainult hinge ja alust varsti uuesti. Nõnda see hiljem läkski.

Pioneerid läksid õhtul läbi meie positsioonide Kaarnajo suhu, kus oli nende püünismiinidele satutud, ja seadsid om miinivälja uuesti üles. Tagasi tulnud, jäid nad meie punkris istuma, Kortesjärve mehed. Vaidlesime nendega, kas õhtu poolikul Neosaares kõlanud võimas plahvatus on seletata meie suurtükiväe täistabamusega venelase laskemoona- või lõhkeainelattu. Pioneerid ei olnud plahvatust kuulnud, ag arvasid, et Vene tank oli nende pandud tankimiinile sõi nud. Nad olid Neosaarde miine pannud jõulukuu algul. Läk vaidluseks. Kortesjärvelased kinnitasid meile, et teava kõike, mis puudutab lõhkeaineid ja tankimiini plahvatuse häält. Ka meie poisid kinnitasid neist juba üht-teist teadva

Öösel hakkas naaber Neosaarde teed sahkama. Nad e proovinudki meie eest oma tööd varjata, vaid kupatasid autolaternate särades mööda teed edasi-tagasi, ja sahkasid enesele kustki Rautu ja Metsäpirtti poolt laia tee Neosaard ja sealt koguni üle jää päris eesliinideni välja.

Olin koos Erkkiläga kuuldepostil. Erkkilä oli tahtnud päe val uskuda, et venelane tõmbab vägesid vana piiri taha, aga seda tee sahkamist nähes lõi tema usk kõikuma. Ta püüdis veel kinnitada, et venelasel on lahtiaetud teed mööda kergem mehi ja varustust Metsäpirtti taha uutele liinidele toimetada, aga ei suutnud seda ka ise enam uskuda. Meis süvenes veendumus, et nende naabrimeestega ootab meid siin Taipale jõe ääres ees veel palju ränki katsumusi.

Järgmisel päeval hakkas meid tulistama kiirlaskesuurtükk, aga oma suurtükivägi surus selle maha. Õhtul tulid mehed jälle Niidukasematist ja nüüd rääkisid nad, et põrandale on tulnud umbes kolmkümmend sentimeetrit vett ja et nende viltsaapad ei taha hästi vett pidada, ehkki kõrguse poolest käiksid veel küll. Rügemendist saadeti pioneerid kasematte uurima, nad tulid vastu ööd ja läksid meie positsioonide kaudu Niidukasematti ja viibisid seal mõne aja.

Kui nad tagasi tulid, ütlesid nad, et kasematti ei tohi külle, vaid selle peab jätma jäätuma, ja kui vesi on põrandal piisavalt külmunud, tuleb kasutada jääd põrandana. Midagi muud ei olnud nad välja mõelnud. Pumpamisega ei saavat kasematti nende arust kuivana hoida.

Kuulipildujakompanii pidi oma mehed kasematist ära tooma ja meie kompaniile pandi ülesanne korraldada ööseks kuuldepost, et venelased ei saaks tulla ja Niidukasematti enda kätte võtta, sest see öeldi olevat meie kaitsesüsteemi tähtis osa.

XXIII

Öösel tuli vanka mööda Kaarnajoe sängi ja ründas Niidukasematti. Meie kompanii kuuldepost, kolm meest, pistis putku, kui venelane kasematti ründas; nad olid arvanud, et venelasi on tulemas suur punt.

Venelasi oli siiski ainult kümmekond meest ja nad läksid kasematti ja võtsid selle enda kätte. Sellest tuli meile suur murekoorem ja kõva pähkel, sest naaber püüdis nüüd Kaarnajoe sängist mehi kasematti juurde tuua, ja kasematti jõudnud mehed hakkasid kohe kaevama käiku Kaarnajoe sängi poole ja teist Metsakasemati poole, et ka see meie omade käest ära võtta ja sealt meie positsioonide pihta vabalt tuld anda.

Meie kuuldepost oli öösel esimese pataljoni positsioonile jooksnud, sest nad ei julgenud hakata Niidukasemati ja meie positsiooni vahelist lagendikku ületama. Nad tulid esimese pataljoni poolt alles järgmisel hommikupoolikul, soode kaudu ringi, ja olid ikka veel üpris hirmu täis, rääkisid, et olid ka liinide taga soo peal venelaste luuregrupi otsa komanud. Ei teatud õieti, kas nende juttu uskuda või mitte. Saadeti piilkond uurima, kas venelane on soos, ja neid

sealt ära ajama. Vene suurtükivägi avas meie pihta ko hommikust peale tule.

Meie luure ei leidnud soost vaenlast, ja kui kuuldepo mehed päeval tagasi tulid, võeti nad kõvemini letti. N kuulati rügemendini välja üle ja nad olid sunnitud tun tama, et põgenesid Niidukasematist, sest vanka oli öö tulles nii kõvasti karjunud ja tulistanud, et nende arva oli suur üksus ründamas, ja neid julgestuses ainult ko meest. Nad ei olnud ühtki pauku lasknud, vaid pime naaberpataljoni jooksnud.

Ka meie teine kuuldepost, kes öösel Kaarnajoe suus l nide vahel venelaste liikumist jälgis, oli selle karjumi ja laskmise peale ehmatanud, aga neil oli siiski oidu oln oma kompanii positsioonile joosta.

Terve Kaarnajoe kallas ja Niidukasematt olid niisiis ven lase käes ja venelane kaevamas positsioone Niidukasem ümber ja käike Kaarnajoe kaldale ja Metsakasemati poo Olukord muutus selliseks, et kasemattide pärast hakka muret tundma juba ka pataljoni staap ja rügemendiülem.

Rügemendist tuli meile käsk Niidukasematt venelastelt ä võtta, ja kuuenda kompanii poisid läksidki seda vallutam Neil jäi see siiski vallutamata. Venelane läks kasematti, kui poisid püüdsid otse üle lagendiku kasemati peale minn tõmbasid venelased neile tule peale. Nad pidid tag tulema ja hakkama kasemati tagasivallutamiseks parema abinõusid nuputama.

Kõik hakkasid juba sellest närvi minema, et venelane o kasematis, ja kartma, et neid tuleb Kaarnajoe põhjapoole juurde millal tahes ja nad võtavad meil kõik positsioon käest. Meile tuli käsk, et suurtükivägi annab tulelöögi, meie peame kohe pärast seda ründama kogu kompanii jõ dudega ja kihutama juba põhja pool Kaarnajoke oleva venelased üle jõe, aga me ei näinud seal mingeid naabr mehi, ehk küll nähtavus meie positsioonidelt Kaarnajoel oli hea. Teatasime, et vaenlast meie positsioonide ees ei ol aga pataljonil olid teised andmed. Nad tulid suisa ise va tama, enne kui uskuma jäid.

Jõudsime arvamisele, et päeva ajal ei tasu Niidukasemat kippuda, ja meile tuli käsk ainult selle eest hoolt kand et vankasid ei pääseks Niidukasematti juurde.

Juba hommikupoolikul püüdis venelane Niidukasemati olevatele seltsilistele appi tulla. Nad tulid Pärssise metsa lagedale ja hakkasid esimese pataljoni positsioonide pool tungima, ja Taipale jõe kaldast ronis mehi paksult üles j hakkas Kaarnajoe sängi ja sealt kasemati poole kippuma.

Metsakasematt ei saanud neid üldse tulistada, aga meie oma positsioonidelt küll, ja meie suurtükivägi andis samuti nende pihta tuld, nii et Kaarnajoe sängi nad ei jõudnud, vaid pidid otsa ümber keerama ja katsuma Taipale kaldale tagasi jõuda. Neid sai seal palju surma. Hiljem kuulsin, et miiniplahvatus oli ummistanud Metsakasemati kuulipilduja laskeava ja seepärast ei saanud sealt tuld anda. Pärastlõunal sai Metsakasematt raskesuurtüki täistabamuse ja lendas päris laiali. Poisse langes meil seal samuti palju.

Õhtul ründasid viienda kompanii poisid Niidukasematti kohe, kui hämaraks läks, ja püüdsid kasematti jälle meie kätte saada. Suurtükivägi sahistas neile kerge toetustule ja siis püüti teha rünnak, mis kuulu järgi ebaõnnestus seepärast, et siis, kui pidi tõusma ja üle lagendiku jooksma ja Niidukasemati ära võtma, ei saanud täiendusmehed üldse jalgu maast lahti. Nad jäid metsaservale lamama. Viiendas kompanii oli palju tuleristseteta täiendusmehi.

Nõnda ei saanud poisid Niidukasematti enda kätte, vaid pidid oma positsioonile tagasi pöörduma. Ka venelane laskis seal kõvasti vastu ja nende miinipildujad hoidsid Niidukasemati ümbrust kogu aeg tule all. Venelased vist teadsid, et omad mehed on kasematis varjul.

Me pidime selle öö positsioonil seisma ja maastikku positsioonide eest Kaarnajoeni silmas pidama ja julgestama, et venelasi ei tuleks öö ajal Niidukasematti juurde. Eikellegimaad valgustasime rakettidega. Sel ööl ei teinud venelane siiski katset Niidukasematti mehi juurde viia, nii et olime öö otsa tegelikult ilmaasjata üleval. Niisugust asja on siiski võimatu ette teada.

Venelased tulid alles järgmisel päeval. Juba hommikul hakkas Neosaare poolt kostma hääli, mis andsid tunnistust, et seal koondati vägesid, ja palju. Nad tulid üle Taipale kusagil kaugemal, Kooli metsatuka kohal või veelgi kõrgemal ja liikusid jõe kaldavalli varjus Kaarnajoe suuni välja. Me ei näinud neid enne, kui nad olid juba Kaarnajoe sängis ja jooksid sängi mööda Niidukasematini välja. Meie omadel oli niisugune plaan, et Niidukasematti püütakse uuesti vallutada kohe, kui hakkab hämarduma, viie-kuue paiku õhtul. Sellal olid seal juba siiski need vanjad, kes olid pärastlõunal Kaarnajoe sängi mööda Niidukasematti oma seltsilistele appi hiilinud. Meie ja venelaste plaanid ei sobinud tegelikult omavahel kokku, vaid läksid hullumoodi ristakuti.

Poisid ründasid Niidukasematti siiski kohe pärast viit ja said kasemati ümbruse enda kätte, aga selle taga ja jõe kaldanõlva ja kasemati vahel oli venelasi nüüd juba palju

ja poisid pidid jätkama rünnakut kasematist edasi. Venel
jäi kasematti ja nad jäeti sinna ja viienda kompanii poi
ajasid venelasi enda ees Kaarnajoe sängi suunas Taipale j
poole. Jõekaldal jõudis naaber meie tankitõkete taha va
ja andis sealt poistele tugevasti tuld vastu. Viiendas ko
paniis sai palju poisse surma, kompaniiülemgi. Nad ol
venelastega päris käsitsi koos, tulid siis tagasi ja loopis
seejärel mitu tundi käsigranaate, ja venelased tulistas
tõkete tagant ja nende miinipildujad materdasid Kaarnajo
sängi ja nõlvu. Vanka hakkas tagasi tõmbuma alles õht
ja jooksis üle lagendiku Kooli metsatukka, või need jook
sid, kellest veel jooksjaid oli.

Kasematti jäänud naabrimehed olid ise kasemati laskeav
seestpoolt kinni ajanud ja kasematti istuma ja ootama jää
nud, et neid tullakse sealt ära tooma. Me panime poisi
kasemati suu juurde valvama, kaevikuisse, mis venelase
olid päeval jõudnud kasemati ümber kaevata.

Päeval oli meie positsioonile toodud harkjalgu, mis reser
vis olev pataljon oli valmis ehitanud, ja me tõkestasim
nendega kogu Kaarnajoe sängi, et venelane ei saaks ena
sängi varjus minna Niidukasematti kaaslastele appi. Mei
pioneerid mineerisid sängi püünismiinidega. Kogu öö sa
jälle ringi askeldatud, nii et uneaeg jäi napiks.

XXIV

Hommiku poolt ööd püüdis venelane Niidukasematti tulla
Kuulsime, kuidas poisid kasemati juures nendega paar tund
vastastikku paugutasid, samuti esimese pataljoni poisid, ke
olid Terenttiläs positsioonil.

Venelane tegi katset Pärssise metsatukast üle lagendike
tulla, aga sealtkaudu oli ööselgi sant tulla, sest maastikku
sai rakettidega valgustada. Naabril jäi Niidukasematti tule-
mata.

Hommikupoolikul saadeti meid kasematile appi. Kui sinna
jõudsime, nägime, et venelane on endist viisi kasemati
sees ja meie viienda kompanii poisid selle ümber positsioo-
nil, kaevikuis, mis venelased olid eelmisel päeval kaevanud.
Asusime neid nüüd kohendama ja süvendama. Vene suur-
tükivägi tulistas lakkamatult, nii et kaevamine oli raske ja
vaevaline, sest pidime end kogu aja suurtükitule eest var-

jama. Süvendasime kuidagimoodi veidi kaevikuid ja kindlustasime nende nõlvu liivakottidega.

Viienda kompanii poisid olid väga väsinud. Nad olid juba teist ööpäeva magamata, olles esmalt rünnanud Niidukasemati ümbrust ja siit edasi Kaarnajoe sängi ja passinud nüüd siis öö ja päeva kasematis olevaid venelasi ja võtnud hommiku poolt ööd vastu venelaste rünnaku Pärssise metsatukast. Neil oli tuju sant ja olemine nukker. Püüdsime neile korralikud kaevikud teha.

Keskpäeval läksime oma positsioonile tagasi pruukosti võtma. Vene suurtükivägi jahvatas kogu aeg meie positsioone ja me istusime punkris ja püüdsime seal midagi kõhtu saada. Sinna tuli meie kompaniiülem ja päris Niidukasemati asju, millest terve rügement oli huvitatud ja mille kohta pataljon tahtis pidevalt viimaseid uudiseid teada. Kompaniiülem ütles mulle, et viienda kompanii ülemale tuleks Niidukasemati juurde jalamaid üks teade viia ja et mina pean minema seda kohe viima. Imestasin, mis teade see nüüd nii tähtis on, et inimene peab sellise marutule alla minema. Ütlesin, et ootame, kuni venelane suurtükitulega veidi järele annab, aga kompaniiülem käskis kohe minna. Küsisin, mida viiendale kompaniile tuleb siis kah ütlema minna, aga selle peale kompaniiülem vihastas ja ütles, et see pole minu asi, minu asi on minna, kui kästakse. Küsisin, mida ta siis käsib, mis teade nii kiire on. Ta ütles, et läheksin Niidukasematti ja ütleksin viienda kompanii rühmaülemale kas või ainult «Tere!». Küsisin, kas on veel midagi. Kui muud teadet ei olnud, tegin minekut. Kõigil hakkasid selle Niidukasemati pärast juba närvid krussi minema ja ma väljusin vihasena punkrist, näkileiva tükk peos.

Kui punkrist välja astusin, nägin, et venelaste marutuli oli suisa meie positsiooni peal, aga iseloom ei lubanud punkrisse tagasi pöörduda. Läksin positsioonide tagant metsa ja hakkasin mööda metsi Niidukasemati poole minema. Jõudsin tule alt välja ja liikusin metsa all edasi. Kuulatasin, kui rängalt Venemaa poja suurtükid Niidukasematti tampisid, ja meenutasin, kustkaudu oleks sinna kõige parem minna.

Jõudsin väikesele lagendikule, kus oli jagu meie poisse, kes olid süüdanud keset päeva lagendikul suure lõkke ja soojendasid end selle ümber. Minu käest küsisid nad parooli, ütlesin neile, et õigem oleks lõke kiiresti kustutada, sest venelane on seda lennukilt juba kindlasti märganud ja annab nende pihta kohe suurtükkidest tuld. Nad ütlesid, et inimene ei suuda ilma tuleta nendes metsades elus püsida, et

ilma tuleta nad ei targe. Nad olid õhutõrjemehed ja n oli kaasas väike õhutõrjesuurtükk, millega nad pidid Ve lennukeid tulistama. Ei jaksanud nendega vaielda, arvas ainult, et küll nad kohe targema hakkavad, kui Vene le nukid on nende asukoha suurtükiväele teatavaks teinu Jätkasin teed Niidukasemati juurde. Kui pärastlõunal si kaudu tagasi tulin, nägin, et venelane oli andnud siia tule löögi ja lõkkejäänused vedelesid ümber kõveraks väänd nud õhutõrjesuurtüki. Mehed olid seal samuti kõik surnu viis meest ja jaoülem. Kandsin sellest ette, et teataks la genud ära tuua. Mind jäi veidi vaevama, et kas ma ei olek pidanud neil tule surnuks tampima ja nad lagendiku keske ära ajama. Ei tea.

Kui jõudsin Niidukasematti, ütlesin seal olevale rühma ülemale edasi meie kompaniiülema tervitused. Ta imesta veidi, aga samas avas Vene suurtükivägi ränga tule Niidu kasemati pihta ja lõi kasemati seina augu. Sealt tulid välja kolm venelast ja pistsid punuma Kaarnajoe sängi suunas oma liinide poole. Viienda kompanii poisid kukkusid neid püssidest laskma ja rühmaülemal polnud enam aega minu toodud tervituste üle imestada. Poisid said kahele venela sele pihta, aga kolmandal oli lidumine nii käpas ja` õnn oli temaga, nõnda et ta läks Pärssise metsatukani välja ja pääses, ehk küll üle kahekümne mehe teda kõiksugu relva dest tulistas. Kui venelane oli metsa alla kadunud, arvasid viienda kompanii poisid, et mees oli pääsemist väärt.

Kõndisin tagasi oma kompanii tugipunkti, nägin langenud õhutõrjemehi ja kandsin neist ette. Varsti saadeti meid Niidukasemati juurde tagasi ja me kaevasime terve pärast-lõuna seal venelaste suurtükitule all kaevikuid. Viie paiku tuli kompaniiülema käskjalg ja tõi korralduse oma tugi-punkti tagasi tulla ja kasemati valvamine viienda kompanii poiste hooleks jätta. Nad ei oleks tahtnud meid ära lasta. Nende lipnik päris keelas meid lahkumast, aga meil oli asja kohta oma kompaniiülema selge käsk, nõnda et läksime küll.

Kui saabusime oma tugipunkti, oli seal jooksukraavis meie kompaniiülem ja pataljoniülema adjutant ja muud rahvast, keda ma ei tundnud. Kõik vahtisid hoolega Kaarnajoe sängi poole. Räägiti, et pärast seda, kui me olime Niidukasematist juba lahkunud, oli sealt helistatud, et vanka on praegu Kaarnajoe põhjakaldal ja alustamas sealt rünnakut Niidukasemati vastu, ja et vankasid on palju.

Meil oli Kaarnajoe suhu selleks ööks kuuldepost juba paika pandud ja teisigi tunnimehi vankasid passimas. Pataljoniülem arvas, et Niidukasemati vahimehed näevad praegu kummitusi ja peavad oma mehi vaenlasteks.

Meie rühmaülem käis Kaarnajoe suus ära ja ütles tagasi jõudes, et kõik on rahulik ja kuuldepost seal paigal ja nemad ei ole naabrimehi näinud. Nõnda jõudis pataljoniülem järeldusele, et Niidukasemati juures olev allüksus on juba nii väsinud, et kõikjal nähakse vaenlasi, ja käskis meie kompaniil saata ööseks Niidukasematti paarkümmend meest viienda kompanii poistele tugevduseks.

Kompaniiülem valis ise välja mehed, kes pidid ööseks Niidukasematti minema. Päris paarikümmend meest tegelikult kokku ei saadud, nii et lõppude lõpuks asus meid tugipunktist õhtul kümne paiku metsade kaudu ringiga Niidukasemati juurde teele ainult neliteist meest.

Oli väga pime öö, pilvine ja pehmem ja külma öeldi olevat ainult kümmekond kraadi. Kui jõudsime kasemati lähedale, hakati meid sealt püssidest ja püstolkuulipildujatest tulistama. Meie pundi juht hüüdis parooli esimest poolt. Parool oli «Pagana bolševik», aga kuidas ta ka ei hõiganud, tulistati meid kogu aeg, ja meil said kaks poissi selle laskmisega pihta, aga hing jäi kõigil sisse. Püüdsime hüüda ja küsida, kas kasemati juures enam soomlasi üldse on, aga saime püssituld vastu. Nõnda arvasime, et vanka on Niidukasemati ümbruse uuesti enda kätte haaranud ja meie omad on sealt sääred teinud.

Tulime oma tugipunkti tagasi ja olime päris nõutud, mis Niidukasematiga peaks ette võtma. Pataljoni teatati, et Niidukasematist antakse tuld, kui meie omad püüavad sinna minna.

Pataljonist saadeti kasemati juurde luurajad selgitama, kas see on täielikult vaenlase kätte langenud. Nad tulid varsti tagasi ja seletasid, et kasemati territoorium on meie omade käes, aga kuna sinna ei olnud teatatud, et meie punt neile appi tuleb, olid nad pidanud meid välismaalasteks ja avanud tule. Nad olid nõnda väsinud ja närvis, et olid parooligi välismaalaste parooliks pidanud. Ei tea. Kaks poissi oli meil haavata saanud ja ega see tule all lamamine meile kellelegi eriti mõnus olnud. Meie kompaniiülem esitas hiljem pataljoniülemale kirjaliku ettekande ja sellest nägi igaüks, et see õnnetu omade meeste laskmine johtus viienda kompanii poiste jahmerdamisest, sest me olime lähenenud Niidukasematile rada mööda, mida kaudu oli alati Niidukasematti mindud ja mis oli turvaline ja tõi lühimat teed pidi positsioonilt kasemati juurde. Viienda kompanii poiste seletuse kohaselt olime lähenenud kasematile suunast, kust vanka oli

veidi aega tagasi rünnanud ja kust alati oli tulnud ainult vankasid.

Meie härrad otsustasid siis juba öösel, et vaidlus lõpetatakse ja vankat hakatakse tõemeeli kasematist välja ajama. Meie läksime punkrisse magama, sest meid ei olnud vahikorda määratud. Me oleksime pidanud ju kogu selle öö Niidukasemati juures kaevikuis olema ja külmetama.

Hommikul siis kuulsime, et pataljoni eriallüksuse mehed olid katsunud venelast suitsugranaatidega kasematist välja suitsutada, aga granaadid olid kustunud põrandal olevas vees ja väga kaugele ei ulatunud neid heitma, sest suuavalt minev käik oli käänuline ja ehitatud just seda silmas pidades, et keegi ei saaks käsigranaate või lõhkelaenguid või siis neidsamu suitsugranaate sisse heita.

Siis oli öösel otsustatud, et kuskilt tuleb leida vene keelt oskav mees, kes on võimeline hüüdma kasematis olevaile naabreile, et nad peavad alla andma, või muidu lasevad meie omad kasemati õhku. Tervest Laurila rügemendist ei leitud siiski meest, kes oleks vene keelt osanud, ja sellist meest ei olevat leitud ühestki Taipale jõe lõigus võitlevast rügemendist. Kusagil Suvanto kaldal oli 6. eripataljon, mis oli Metsäpirtti meestest komplekteeritud Karjala pataljon, ja neilt oli küsitud, kas seal on vene keelt oskavaid Karjala mehi, aga sihukest meest ei leitud sellestki pataljonist. Sealt oli teatatud, et neil oli üks vene keele oskaja, aga see sai juba detsembris surma.

Hommikupooliku saime olla rahus. Paljud olid sandis tujus, et viienda kompanii poisid olid õhtul meie pihta tule avanud, ja kõigil hakkasid närvid krussi minema. Rühmaülemad pidasid kompaniiülemaga nõu. Meie rühmaülem rääkis tagasi tulles, et pataljonis ollakse juba kindlad, et oma meeste laskmine eelmisel ööl oli viienda kompanii meeste prohmakas ja et meie maine on puhas.

Pataljonist oli palutud, et korpuse staabis seataks kokku venekeelne paber, millelt meie omad oskaksid kasematis olevatele vanjadele allaandmisettepaneku ette lugeda, sest selleks ajaks ei olnud kustki leitud soomlast, kes oleks osanud kapituleerumisettepaneku vene keeles välja hüüda.

Pärastlõunal, kui seisime oma kaevikutes ja vahtisime Kaarnajoe ja Kooli metsatuka poole, oodates, et venelane hakkab taas midagi ette võtma, ja kuulatasime Terenttiläst ja Kirvesmäelt kostvat lahingumüra, ronis Kaarnajoe sängist välja üle saja vanka ja hakkas jumala rahus Pärssise metsatuka poole astuma. Me ei suutnud mõista, kust venelane

Kaarnajoe sängi oli pääsenud, nad jalutasid, nagu oleks rahuaeg käes, ja vedasid endi järel kuulipildujaid.

Kukkusime neid kõikidest relvadest laskma ja teatasime nende asukoha suurtükiväelastele ja miinipildujatele. Venelastel tuli sada paari jalgu alla, kui sajad relvad nende pihta tule avasid, ja nad jooksid lagendikul igas suunas laiali. Neid sai seal palju otsa. Osa pääses siiski Pärssise metsatukka, ja kui lagendik oli elusatest venelastest tühi, hakkasime arutama, kust nad küll võisid sinna ilmuda. Tulime järeldusele, et nad olid eksinud ja arvasid end hoopis mujal olevat, kui meie poolelt tuli avati.

Veidi aega oli rahulik ja me kiirustasime sööma toitu, mida meile oli toodud. Siis tulid tunnimehed jälle hüüdega, et venelane on Kaarnajoe suus meie tankitõkete juures. Pidime söömise sinnapaika jätma ja positsioonile jooksma. Meie miinipildujad püüdsid Kaarnajoe suud juba tule all hoida, aga nüüd ei jäänud venelased tule alla lamama, vaid hakkasid Niidukasemati poole tungima. Neid oli paarsada meest ja neil oli tõsine tahtmine Niidukasematt enda kätte võtta, aga nad ei jõudnud mööda lagendikku kaugele joosta, kui meie suurtükivägi avas nende ette tõkketule ja meie miinipildujad tulistasid nende sekka. Tanke ei olnud naabril üldse kaasas. Nad pidid otsa kodumaa poole pöörama ja meie tulistasime neid küljelt, nagu jõudsime, ja Niidukasemati juures olevad poisid tulistasid neid samuti.

Kui nad ümber pöörasid ja Pärssise metsatuka poole jooksma pistsid, andsid venelaste oma miinipildujad nende ette ja sekka tuld, nii et neil ei olnud tagasiteed ka kodumaale. Nüüd pöörasid nad uuesti juba päris pöörastena ringi ja püüdsid meie positsioonidele tulla, aga ei olnud neil siiagi tulemist. Meie poolt tulistati neid püssidest ja kuulipildujatest ja venelased hakkasid Kaarnajoe ja Pärssise metsatuka vahelisel lagendikul edasi-tagasi jooksma ja seal ei olnud neil mingit kaitset. Neid materdasid omad miinipildujad ja meie tuli ja neid langes seal väga palju. Mõni üksik mees jõudis neist omade poolele.

Selles lahingumöllus põgenes Niidukasematist taas neli vankat. Meie poisid lasksid kaks neist maha. Venelane tulistas Niidukasemati ümbrust terve pärastlõuna kõvasti ja tekitas ränki kaotusi meie omadele, kes olid kasemati ümber positsioonil, sest kiiruga kaevatud kaevikud ei pidanud sääraselt tulele vastu. Meie omi langes ja sai haavata paarkümmend meest, nii et Niidukasematt läks meile väga kalliks maksma, nagu naabrilegi.

Marutule vaheajal püüdis pataljoniülema adjutant visata

venelastele kasematti venekeelse kirja, milles neile tehti ettepanek alla anda, ja hüüdis ka vene keeles, mis paberil kirjas, aga kasematist ei vastanud keegi ja ühtegi vanjat sealt välja ei tulnud. Kas seal enam üldse vankasid on, seda õieti ei teatud, aga valvet oli otsustatud jätkata.

Kasematti püüti vastu ööd rünnata, aga ei jõutud mitte lähedalegi, sest Vene suurtükivägi tulistas kasematti vahetpidamata ja pidi ootama järgmist päeva, kui tuli võib-olla seevõrra vaibub, et saab kasematis olevad venelased sealt välja kupatada. Kas seal vankasid on, seda ei osanud kindla peale keegi öelda.

Suurtükituli ei vaibunud siiski ka veel järgmisel päeval ja kasematti ei saanud rünnata. Õhtupoolikul hakkas venelane siis nii suurest torust põrutama, et Niidukasematt varises täielikult kokku ja sellest jäi järele ainult lasu betoonikamakaid ja kõverdunud rauajurakaid.

Me olime sel hetkel kasemati juures ja ootasime suurtükitules nii pikukest vahet, et saaksime rünnata ja võtta veel kasematis olevad venelased vangi, aga kasemati kokkuvarisemine muutis selle võimatuks. Nõnda ei saanud me kunagi teada, kas kasematis veel ülepea naabrimehi oli. Meie kompaniiülem läkitas pataljoni teate, et Niidukasematt on kokku varisenud ja nii hullusti, et sinna pääsevad ainult arheoloogid.

Tulime oma positsioonidele tagasi. Tänasin õnne, et ei olnud meie kord üritada kasematti tungimist; sellisesse kohta olnuks sant minna, eriti kui seal oleks naabrimees vastas olnud, püss õieti peos.

Sel ööl vahetati meid Joensuu lõigust puhkusele ja oli jälle kesksoomlaste kord tulla sinna isamaad kaitsma. Meie positsiooni võttis üle Lieska pataljon.

XXV

Puhkusele viidi meid nüüd Koveroja tugipunkti, kus juba sõja algusest peale oli puhkusel olevaid üksusi hoitud. Majutuskohad olid seal viletsad. Me jõudsime sinna seitsmeteistkümnenda jaanuari öösel: pakane oli sellal kõva, kolmkümmend viis kraadi, ja me olime väga väsinud ja näljased ja täidest piinatud, räpastes ja räbaldunud vattides. Kümme päeva olime pidanud olema pesemata, niipalju kui ainult

püüdsime käsi ja nägu lumega hõõruda. Liiga puhtaks inimene end sellise pesemisega ei saa.

Koverojal oli punkreid meie jaoks liiga vähe, nii et esimestel öödel pidime end tuupima punkritesse, mis seal olid, ja telkidesse. Päeviti ei võinud punkreid ja telke kütta, sest Vene lennukid olid kogu aeg pea kohal ja õhust oleksid nad päevaajal kergesti märganud ahjude suitsu ja hakanud seejärel majutuspaika pommitama. Nõnda pidime esimestel päevadel kütmata ruumides tihedalt nagu silgud pütis koos olema ja külmetama.

Hakkasime kohe punkreid juurde ehitama ja pataljonile täitaplat, et pääseks mõnusama elujärje peale ja priiks üleliigsetest koduloomadest, kes siginevad sõjas inimese man kiiresti, kui peab pesemata ja räpastes riietes olema. Imestasin mitut puhku, kust need täid ja lutikad meie külge tulid, sest tsiviilis ei olnud neid peaaegu mitte kellelgi, aga sõjas läks ainult nädal, kui kõik lausa kubisesid neist, ja me olime nii rängas vaevas, et teinekord märkasid end koguni keset rünnakut soovivat, et naaber kallale kippudes nii palju aega annaks, et saaks mahti end kratsida; nagu oleksid lutikad ja täid bakterite või miskisuguste seemnetena inimese sees ootamas sõja puhkemist ja hakkaksid alles siis õieti kasvama ja paljunema. Teise sõja puhkedes märkasin sedasama.

Ehitasime niisiis täitapla, kõrvetasime seal ülearused asukad riietest välja ja käisime muidu ka öiti saunas ja püüdsime endilt maha nühkida Joensuu lõigus kogunenud mustuse. Hakkasime ka punkreid ehitama, aga palju me valmis ei jõudnud, enne tuli taas minek Taipale jõe äärde. Kümme päeva möödus Koverojal kiiresti, neistki mitu päeva algul uneuimas. Punkritesse, mis me valmis saime, ei jõudnud keegi meist sisse kolida. Me jätsime nad puutumatutena kesksoomlastele, kes tulid Taipale jõe äärest puhkusele.

Meie kompanii korraldada jäi Koverojal ka õhuvaatlus ja me saime päeviti kükitada ja venelaste lennukeid kokku lugeda. Rehkendamist siin jätkus, sest taevas võis korraga olla viis-kuuskümmend pommituslennukit vedamas koormaid Terenttilässe ja Kirvesmäele kesksoomlastele ja kogu Taipale lõigule kaela. Vene lennukeid lendas iga päev suurte gruppidena üle Viiburit ja Sise-Soome objekte pommitama. Lennukitest sai meile suur vaev ja me hakkasime igatsema oma lennukeid sellesse rindelõiku, et meie meestelgi oleks venelaste lennukitele midagi vastu panna. Vintpüss oli nende vastu üsna tõhutu relv, ehk küll nendest kõmmutati, ja sageli kuulsin ma lugusid, et rindel oli kusagil ka püssiga lennukeid alla tulistatud. Mina ei näinud sellist asja kunagi

juhtuvat, aga räägitavat kuulsin mitu korda. Räägiti, et kusagil lääne pool, Summa kandis oli püssimees koguni pommituslennuki alla tulistanud. Ta oli tabanud juhti püssist keset otsmikku. Nii räägiti.

Veebruaris sai siis esimese pataljoni meestel Vene lennukite ülevõimust küllalt, nõnda et nad tegid otsuse osta oma lennuk Taipale lõiku kaitsma ja palgata oma lendur selle peale lendama. Nad otsustasid, et lennuk peab tulema iga päev Taipale jõe kohale, võitlema venelaste vastu ja kaitsma jalaväge. Esimeses pataljonis hakati lennuki tarvis raha korjama ja nad saidki kokku nelikümmend tuhat selleaegset marka. Ma ei tea, mis hävituslennuk sel ajal maksis, aga Matti Laurilagi võttis sellest korjandusest tuld ja teatas kõikidesse teistesse pataljonidesse, et neil tasuks oma lennuki muretsemiseks hakata raha korjama. Ka meie pataljon hakkas siis lennukikassasse raha korjama ja me annetasime sinna kõik. Raha korjati veel veebruari lõpu poole, kui olime jälle puhkusel ja ootasime rinde taga, et meid paisatakse Taipale lahinguisse, aga seejärel tuli hoopis minek Vuosalmile ja lennuk jäi meil ostmata. Mis kassast sai, sellest ei kuulnud ma iial midagi; tagasi meile seda raha kunagi ei jagatud ja paljusid poisse, kes olid omal ajal raha pannud, ei olekski enam olnud seda välja võtmas.

Kahekümne kolmanda jaanuari hommikul tuli meile teade, et on saadud vene vang, kelle jutu järgi Suvantol on algamas venelaste suurrünnak, ja meie rügement seati otsekohe lahinguvalmis vasturünnaku sooritamiseks, kui venelane peaks Suvantol liinidest läbi tulema. Me sõitsime Koverojalt rajad sisse kohtadesse, kuhu meie kompanii pidi läbimurde korral vasturünnaku sooritama, ja nägime, et siin Kirvesmäe lõigus, kus kesksoomlased olid võidelnud kogu talvesõja aja, on neil olnud rängad päevad ja sandid kohad kaitsta. Suurtükituli oli nende positsioonid täitsa segi pööranud, terve Kirvesmäe lõik nagu kuumaastik, ja nad rääkisid, et poisse oli neil väga palju langenud. Punkrid olid neil täitsa laiali lastud ja suurtükituli metsa maatasa niitnud. Kesksoomlased teadsid samuti, et venelane plaanitseb suurrünnakut ja püüab suure sakiga läbi tulla, aga seal usuti kindlalt, et venelane läbi ei tule. Hiljem sain kuulda, et üks kompaniiülemaid oli seal leitnant Yrjö Jylhä, kes oli luuletaja ja kirjutas neist Kirvesmäe maastikest ja kesksoomlaste sõdimisest seal luuletuskogu «Puhastustuli».

Me suusatasime oma radu mööda Koverojale tagasi ja jäime lahinguvalmiduses istuma ja ootama käsku vasturünnakule minemise kohta. Niisugune ootamine on närvesööv

ja ebameeldiv, sest ei või teada, kas käsk üldse tuleb, ja kui käsk tuleb ja peame Kirvesmäele vasturünnakule minema, kes sealt elusana või tervena tagasi suusatab.

Alles vastu hommikut kuulsime, et nüüd on venelane Suvantol pealetungi alustanud. Käisime punkrist väljas kuulamas, kui kaua lahing kestab, ja ootasime, et iga hetk tullakse meid sinna kutsuma. Ootasime terve hommiku ja päeva, aga käsku vasturünnakuks ei tulnud, ja sellest järeldasime, et kesksoomlased ei ole ka nüüd venelast Taipales läbi lasknud, ja küllap paljud meist neid endamisi mõttes vaikselt õnnistasid.

Õhtul kamandati meid siis kaevikuid lahti kaevama. Meie kompaniist pidi minema kaks rühma ja üks oli meie rühm. Suusatasime Kirvesmäele ja hakkasime tööle. Kesksoomlased vajasid meie abi, sest neile olid kaevikud elu seeshoidmise seisukohalt tähtsad, ja nad rääkisid venelase päevasest rünnakust ja kui palju oli venelasi langenud ja kui palju oma poisse otsa saanud.

Tassisime laibad ja inimeste tükid kaevikutest välja ja kaevasime terve öö kaevikuid lahti, ja kaevates leidsime laipu ja inimese tükke kogu aeg juurde ja toimetasime need kõrvale. Toestasime kaitsekraave ja kindlustasime neid liivakottidega. Hommiku poolt ööd läksid kesksoomlased punkreisse magama, sest nad ootasid ka homseks kõva tööpäeva ja puhkasid selle tarvis mõne tunni, välja arvatud ohvitserid, kes olid kogu aeg üleval. Tunnimehed valvasid pesades ja pidasid eikellegimaad silmas. Venelane oli hakanud siin juba detsembris soomlaste positsioonide poole kaevama: nad kaevasid siksakkäiku, kuhu meie poolelt ei saanud tulistada, ja oma kaevikuid lahti kaevates kuulsime kogu aeg, kuidas venelane meie lähedal öõpimeduses tööd tegi.

Meie pataljoni ja kogu rügemendi järelejäänud puhkuseaeg kulus siis vasturünnakute ootamisele ja kaevikute öisele korrastamisele Terenttiläs ja Kirvesmäel. Päeviti püüdsime külmades ja kitsastes punkrites ja telkides sõba silmale saada. Oma punkreid oli aega ehitada ainult neil üksustel, kes jäeti Koverojale julgestuseks. Meil oli niisugune käsk, et kui venelane ründab öösel, kui oleme eesliinil kaevamas, hakkab rünnataval alal olev punt koos kesksoomlastega venelase vastu sõdima, ülejäänud aga panevad oma klamotid kohe kokku ja suusatavad Koverojale, sest läbi murda võidakse kus tahes, ja sinna peab olema kohe meie mehi stepipojale ette paisata.

Mõned korrad pidimegi kaevamistööde ajal sõjariistade järele haarama, aga üldiselt ei teinud venelane siin ka jaa-

nuaris katset öösel rünnata. Nad koondasid suuri ründeüksusi hommikuks, öösel tuli positsioonide ette ainult luuregruppe, kelle ülesandeks oli välja uurida, mis Soome poeg positsioonil toimetab, kas tal on juba sõjast villand ja on ta rahuks küps. Piilkonnad pidasid tulevahetusi ja hoidsid meeli virgena, aga positsioonidele ei üritanud nad tulla. Kuulsin, et nad olid tunnimehi krabanud, aga ise ma sellisesse kohta kunagi ei sattunud.

Nõnda jäi oma punkrite tegemine meil jaanuari lõpu poole päris kõrvaltööks. Julgestusüksused ei jõudnud öö jooksul palju ehitada ja päeviti ei saanud neid töid venelase lennukite pärast üldse teha.

Öösel, kui tulime positsioonidelt Koverojale majutuskohta, katsime lumega kõik liikumisjäljed ja teerajad, mis Koveroja punkrite alale olid öö jooksul tekkinud, ja punkreid ehitavad pundid maskeerisid oma töömaa päeva ajaks alati lumega, et venelane ka neid jälgi lennukilt ei näeks. Kui vahetus tuli, pääsesid kesksoomlased uutesse, täivabadesse punkritesse, sest osa neist sai valmis. Ka meie olime jõudnud end Koverojal puhkusel oldud ajaga puhtaks pesta ja täid ja muud elukad täitaplas maha tappa, aga eesliinil läks jälle ainult mõni päev, kui kõik pidid end vahetevahel kahe käega kratsima.

XXVI

Kahekümne kuuenda jaanuari õhtul saime taas käsu eesliinile marssida ja välja vahetada kesksoomlaste rügement, kes oli seal kümme päeva venelast tagasi tõrjunud.

Meie pataljon jäi nüüd eesliini taha reservi. Meid majutati Terenttilässe eesliini taha telkidesse ja öeldi, et meie ülesandeks jääb lahti kaevata kaevikuid, mida venelane suurtükitulega ja lennukitega kogu aeg kinni tambib, ning rünnata seal, kus venelane peaks meie rügemendi piirkonnas ja rindelõigus läbi murdma. Nõnda olid plaanid tehtud. Laurila pataljonid olid siiski kokku sulanud, sest poisse oli läinud kogu aeg ja täiendusmehi ei saadud kaugeltki samas rütmis, kui poisse oli venelaste tules kaotatud, ja meie pataljonist oli mõni rühm kogu aeg allutatud esimesele ja kolmandale pataljonile, niisiis võitlemas venelase vastu.

Meie esimesed tööpäevad olid veel rahulikud, sest venelane ei rünnanud tollal veel jalaväega meie positsioone, aga

nende suurtükituli oli juba siis kohutav, pööras maa mustale mudale ja niitis Terenttilä lagendike tagant viimasedki metsad maha. Seal tuli kolonel Laurila käest meile käsk, et puude otsa tuleb panna püssimehed, head laskurid, ja nemad peavad puude otsast tulistama venelasi, kui need meie positsioonide poole käike kaevavad või liiga julgelt positsioonidel liiguvad. Matti Laurila oli selle välja mõelnud kindlasti koos Antti Isotaloga, jäägripäevade härmälasest kaaslasega, kes teda rügemendi staabis abistas, mitu sõda ja hõimuvõitlust läbi teinud mehega, aga meil tuli neile jäägrisõdureile vastata, et Terenttilä lagendiku ääres ei ole püsti enam ühtki puud, mille otsa täpsuslaskurid võiksid ronida vankasid jahtima. Nõnda see käsk siis tühistati. Meil Terenttiläs olid tingimused veidi teistsugused kui Saksa idarindel Esimese maailmasõja ajal, mil Laurila ja Isotalo olid vist näinud, kuidas täpsuslaskurid puude otsas tegutsevad.

Eesliinilt teatati meile, et venelane veab autodega vägesid Koukunniemisse ja et liiklus on Taipale jõe taga üldse vilgas. Nõnda jõudsime arusaamisele, et rahulikku aega ei jätku kaua, vaid venelane paiskab mehed kohe edasi, ja et kõva suurtükituli tähendab taas valmistumist millekski, mis ei saa meile meeltmööda olla. Suurtükituli oli nii kõva, et eesliini kaevikuid tuli pidevalt lahti loopida, et need täielikult ei ummistuks. Kaevamistöödel sai poisse kogu aeg miinikildudest haavata, aga minu mäletamist mööda ei langenud neil päevil kedagi.

Kahekümne üheksanda õhtul läksidki venelased siis oma suurtükiväe rängas tules liikvele ja tulid üle lagendiku, haarasid Mustoja tugipunkti enda kätte ja nottisid seal olnud meie mehed maha. Vene suurtükivägi tulistas Terenttilä ümbrust ja Mustoja tugipunkti õhtu läbi nii tugevasti, et esimese pataljoni poisid ei pääsenud üldse vasturünnakule ja neil ei olnud isegi mitte kindlaid teateid selle kohta, kelle käes Mustoja tugipunkt on.

Rügemendi ülemaks oli tookord major Lilius, sest Matti Laurila oli ajutiselt määratud kogu Taipale lõigu ülemaks, ja selle Liliusega ei klappinud pohjanmaalastest ohvitseridel mitte üks raas. Mustoja tugipunktigi pärast vusserdas Lilius igal pool. Ta kuulutas reservpataljonis välja häire ja me istusime terve õhtu telkides lahingurakmeis ja ootasime, et meile tuuakse rünnakukäsk. Siis tuli major Liliuse käsk minna eesliinile kaevikuid kaevama, sest Mustoja tugipunkt on kenasti meie meeste käes, ja just siis, kui hakkasime telkidest minema eesliinile kaevama, jälle uus käsk, nüüd patal-

joniülemalt, et tuleb uuesti valmis olla vasturünnakuks Mustojale, sest tugipunktis ei olegi meie mehi, vaid seal istub hoopis vanka.

Meie kompanii määrati siis vasturünnakut tegema. Läksime liikvele öö hakul, kohe, kui kompaniiülem oli tagasi tulnud Mustojalt, kus ta käis rünnakusuunda uurimas. Meil olid kõigil suusad ja me sõitsime osa teed valmis radu mööda, jätsime siis suusad maha ja hakkasime jalgsi Mustoja tugipunkti minema. Kui liikusime tugipunkti poole, avas venelane miinipildujatest marutule just meie keskele ja olime, et meil sai haavata ainult üks poiss. Kui jõudsime Mustoja tugipunkti number üks, oligi see juba meie meeste käes ja venelased olid sealt oma positsioonile aetud. Esimese pataljoni ülem leppis siis meie kompaniiülemaga kokku, et meilt jäetakse üks rühm Mustoja tugipunkti esimese pataljoni poistele abiks, sest nad olid tugipunkti tagasivallutamisel raskeid kaotusi kandnud, ja ülejäänud meie kompanii rühmad võivad pataljoni majutuskohta tagasi pöörduda. Nõnda et see oli veidi ilmaasjata käik, aga pahaks me seda ei pannud.

Eesliinil hakkas olukord venelaste jätkuva suurtükitule, õhurünnakute ja jalaväe pealekäimise tõttu raskeks muutuma, eesliini pataljonide read hakkasid kokku sulama ja täiendust ei saadud mitte kusagilt. Nõnda tuli rügemendist käsk, et meie pataljon peab andma terve kompanii esimese pataljoni kasutusse, sest seal on mehi nii vähe järele jäänud ja muud täiendust ei ole võtta kui oma rügemendi reservpataljonist, ehkki seda oleks pidanud kasutama vasturünnakuteks ja vaenlase tagasilöömiseks läbimurdekohtades. Meie kompanii selle töö peale ei sattunud, vaid meie pataljoni viies kompanii. Need olid Ylihärmä poisid.

Ylihärmälastel läks elu siiski raskeks, sest nad sattusid Mustoja tugipunkti kaitsele ja meie pidime vahetama neile mehed kolmandasse tugipunkti jaanuarikuu 31. päeva hommiku poolt ööd. Venelaste kõva suurtükitule ja jalaväe jätkuva pealekippumise pärast ei olnud viienda kompanii poisid saanud paar ööpäeva magada ega iva hamba alla. Nõnda saadeti meilt üks rühm Mustojale, et lasta ylihärmälased puhkusele.

Järgmisel päeval püüdsid venelased Mustojal tungida sellesse tugipunkti, kus olid meie kompanii poisid, aga rünnak oli loiuvõitu ja venelane pani seal ainult mehi magama. Venelasi langes neljakümne ringis ja neilt sai dokumente ja sõjasaaki, sest nad tulid joostes ja langesid meie positsioonide lähedal. Nõnda rääkisid meie kompanii poisid õhtul, kui

tulime nende kaevikuid lahti kaevama. Oma poisse ei olnud neil sel päeval üldse langenud, ehk küll venelane oli päev läbi suurtükkidest tuld andnud. Kaevasime terve öö kaevikuid lahti. See oli väga rahulik, aga külm öö.

Eesliinil oleku lõpupool kulus meil seekord kaevamistöödel: kaevasime lahti ummistunud kaevikuid, tegime uusi ja olime ylihärmälastega vaheldumisi Mustoja tugipunktis number kolm. Veebruarikuu esimesed päevad olid Taipale lõigus rahulikud. Ehk küll venelane tulistaski kogu aeg suurtükkidest ja miinipildujatest ja lennukid käisid lõiku pommitamas, aga jalaväega ta tõsiselt positsioonidele ei üritanud tulla. «Taipale jõel tavapärane suurtükituli,» teatasid kogu aja ka peakorteri operatiivteated.

Neil päevil räägiti meile ka, et rinde taga, Pyhäjärvi jääl oli tabatud viis Vene langevarjurit. Üks oli olnud naine. Või õieti olid nad sinna Pyhäjärvi jääle maha lastud, sest nad ei teadnud parooli ja olid teinud katset meie omi tulistada. Neil olid Soome Kaitseliidu riided seljas ja kõigil Soome paberid taskus. Relvad olid olnud Vene omad. Meie omad olid algul, kui nad olid läinud laipade juurde ja näinud Soome vormiriietust ja vaadanud nende pabereid, kõvasti ehmatanud, et on oma inimesed maha lasknud; alles siis, kui nad olid märganud, et relvad on kõigil Vene toodang, olid nad rahunenud, ja eriti siis, kui oli märgatud, et naabri mahalastud langevarjureil on rind Kaitseliidu laskurimärke ja Soome ordeneid täis. Meie omadel polnud ju selliseid kellelgi, ainult üksikuil korralikud riided seljas, saati siis aurahad rinnas.

Ka meil oli niisugune juhtum, et õhtuhämaruses Mustoja tugipunktist tulles sattusime vastakuti üksildase mehega, kes ei teadnud parooli, ehk küll me seda temalt küsisime. Inimest ei lasta sellepärast ju kohe maha, et ta parooli ei mäleta, aga too pistis põgenema ja pakku ta pääseski, ehk küll talle järele tulistasime. Kindlasti oli temagi mõni välismaalane.

Kuuendal veebruaril hommiku poolt ööd võeti rindelõik taas meie õlult ja meid toodi puhkusele Marutulelaagri punkrikülla, mis oli saanud oma nime sellest, et vaenlase suurtükivägi oli terve sõja aja andnud sinna ränki tulelööke. Seal ei olnud püsti ainsatki tervet puud ja maa oli mürskudest segi pööratud nagu halvasti küntud põld. Punkrid olid seal vastupidavad ja terved.

XXVII

Taga reservis olemine algas meil nii, et kui olime öösel Marutulelaagrisse jõudnud ja veidi maganud, viidi meid juba hommikupoolikul Terenttilä lagendiku põhjaküljel asuvasse punkrikülasse reservile uusi punkreid ehitama. Olime seal terve päeva. Oli väga külm ja Vene suurtükivägi tulistas päev läbi tööplatsi, punkrite kaevamine külmunud maasse ja suurtükiväe marutule all ei edenenud, nii et valmis ei saanud seal õieti midagi. Ka järgmisel päeval käisime punkreid ehitamas.

Kaheksandal veebruaril läksime varahommikul jälle punkreid ehitama, aga me ei jõudnud veel tööd alustada, kui tuli käsk Marutulelaagrisse tagasi pöörduda ja lahinguvalmis olla. Venelane oli hakanud Terenttiläs uuesti ründama ja nende rünnak oli väga tugev. Nad tulid vägisi kesksoomlaste positsioonidele, vallutasid Mustojal kaks tugipunkti täielikult ja tulid sealtki edasi, kaugele Terenttilä soo peale välja. Lagerlöfi pataljoni mehed, kesksoomlased, tegid katse venelast tugipunktidest välja lüüa ja sundida neid taanduma Terenttilä soolt, mis oli kaugel meie meeste liinide taga, aga neil ei olnud selle tarvis enam piisavalt mehi.

Nõnda tuli õhtu hakul, kuue paiku, meie pataljoni käsk Terenttilässe minna, ja me suusatasime Virstahovi joonele ja jäime sinna. Ootasime seal kaua ja külmetasime ja kuulatasime lahingukära Terenttilä suunast, ja midagi meeldivat sealt kuulda polnud, sest seal rääkisid nüüd paljud relvad, ja suure häälega, suurtükivägi ja paljud jalaväerelvad. Mul tuli selline tunne, et ei hoolinud enam millestki, püüdsin ainult soe seista, aga mul oli kogu aeg külm. Ei tahtnud mõelda, et varsti tullakse ja käsutatakse liikvele. Ka poisid olid sõnakehvad.

Siis tuli pataljoniülem Järvinen ja selgitas ohvitseridele olukorda. Läksime liikvele ja ümber Terenttilä soo puukroonide järgi sinna, kuhu kesksoomlased olid pidanud tulema pärast seda, kui naaber oli võtnud neilt tugipunktid ja tükk Mustoja nõost. Meile anti käsk Mustoja nõkku tungida ja venelane sealt välja lüüa.

Me olime Mustojal terve öö ja järgmise päeva keskpäevani. Me ei saanud venelasi tugipunktidest ja ka Mustoja nõost välja, ehk küll meiegi pataljonist korjati vasturünnaku tarvis kokku viimane kui üks mees, kes jalul püsis, kokad ja sidemehed ja varustusrühma mehed, kõik, kel püss käes seisis, sest läbimurre Mustojal oli nii suur ja venelane oleks võinud sealtkaudu tervest Taipale lõigust läbi tulla.

Me tungisime Mustoja nõkku ja surusime venelasi enda ees Taipale jõe poole, aga väga kaugele me ei jõudnud, sest osast seltskonnast ei olnud miskit abi, vaid see jäi kõvasti maha: Lieska pataljoni mehed ei läinud enam üldse liikvele ja need tulelöögid, mis meie suurtükivägi andis, olid küll peaaegu et olematud. Tõsi, tervest Lieska pataljonist oli sellal järel ainult ehk kaheksakümmend meest. Viies kompanii pidi venelastelt vallutama Mustoja tugipunkti number üks, aga neil jäi see vallutamata. Meil lõppesid Mustoja vasturünnakul padrunid ja me pidime nõost ära tulema, Terenttilä soo peale, ja keset sood terve öö sookraavis külmetama. Vastu hommikut kukkus venelane kuulipildujast piki kraavi põrutama, nii et see oli inimesel tõesti viimane koht olla ja püüda ellu jääda. Katsusime seevõrra kraavikaldasse kaevuda, et meil oleks mingigi võimalus ellu jääda, kui venelane kuulipildujaist piki kraavi põrutas.

Pakane oli kohutav. Meie pataljoniülem külmetas soos oma jalad ära ja paljudel teistelgi võttis külm seal käsi-jalgu ära. Selle ühe öö ja hommikupoolikuga kaotas meie pataljon langenute, haavatute ja külmavõetutena sadakond meest. Pataljoniülem käis ringi härraste jalanõudes, kitsasäärelistes kroomnahast säärikutes ja neljakümnekraadises pakases on need kehv kaitse külma vastu. Külm võttis tal jalad kõvasti ära ja ta tuli sealt lohistil ära vedada. Kuulsin, et lohistit oli vedanud üks Ylistaro poiss, kellel endal olid jalad veel hullemini külmavõetud kui kapten Järvisel. Meile tuli uueks pataljoniülemaks algul Valtonen, seejärel kohe Pitkänen ja hiljem Sihvo, kes langes Vuosalmil.

Keskpäeva paiku vahetati meid Terenttilä soo äravoolukraavist välja ja vahetust oli raske teha, sest venelane peremehetses kraavi üle. Ta oli meie eesmistest meestest paarikümne meetri kaugusel, aga kogu kompanii pääses sealt terve nahaga tulema ja me pöördusime tagasi Marutulelaagrisse.

Järgmisel päeval ehitasime harkjalgu, mis viidi nüüd uuele kaitsepositsioonile, tagumise tugiliini ette Terenttilässe. Harkjalgu ehitasime mitu päeva, kogu selle aja, mis me veel tagapool reservis olime. Me tegime neid mitusada tükki. See jäi millegipärast meelde. Venelane tungis neil päevil Taipales ägedalt peale ja meie pataljon oli mitu korda lahinguvalmiduses ja ootas käsku eesliinile minekuks, aga mitte kordagi ei läinud meid enam Taipale jõe eesliinil vaja. Saime hirmu tunda ja marutule ajal punkris istuda. Punkrid olid Marutulelaagris head. Poisid ehitasid

majutuspaika ka sauna ja me pääsesime öiti vihtlema. Mehi ei langenud meil üldse.

Viieteistkümnendal veebruaril saime siis päriselt puhkusele. Hakkasime õhtul Saapru kaudu Yläjärvi külla marssima ja öösel jõudsime sinna. Siis olime Taipale jõe eesliinil või selle reservis olnud ühtejärge detsembri algupoolest peale, üle kahe kuu. See oli tõsiste ja vaiksete meeste marss Taipalest Yläjärvile, sest meie pataljoni read olid kõvasti hõrenenud ja meiegi kompaniis oli vähe järel poisse, kes detsembri keskpaiku olid Suurtükiteed mööda Taipalesse eesliinile marssinud. Minulgi oli langenud veli ja mitu tuttavat poissi ja lähedast sõpra. Imestasin, et aeg oli nii kiiresti kulunud. Yläjärvil pidin koguni kalendrist vaatama, enne kui uskusin, et elust on kaks kuud seljataha jäänud. Taipale jõel polnud mahti aja kulumisele mõelda, sest seal oli kogu aeg midagi kiiret teha, ja siis ikka see surmaoht hingepõhjas.

Yläjärvil olime majutatud taludesse ja me saime seal olla peaaegu kaks nädalat. Meile hakati puhkusi andma ja mitmed poisid saidki koju puhkusele, enne kui venelaste viimane suurrünnak Kannasel algas. Siis pidid kõik puhkusel olijad tagasi tulema ja neil jäid puhkused pooleli või hoopis kätte saamata. Ka mina palusin puhkust, aga mulle sèda ei antud, sest mul polnud kodus mingit häda.

Nõnda pidin Yläjärvil kaks nädalat tegevuseta olema. Kuulasime raadiost uudiseid sõja edasise käigu kohta, ja suurtükikõminat Taipalest kuulsime samuti, ehkki sinna oli tükk maad.

Taipale jõe ääres läks sõda edasi nõnda, et meie asemele toodi sinna värske, aga tuleristseteta rügement, ja need mehed ei pidanud Taipale jõe lahinguile vastu, vaid venelane lõi kogu rügemendi laiali esimesel päeval, mil nad püüdsid eesliinil olla. Seda rügementi hakati kutsuma portselanpataljoniks, sest mehed olid üleni valgesse riietatud, uued moondamisülikonnad seljas ja relvadki valgeks värvitud. Võib-olla kutsuti neid portselanpoisteks ka mõnel muul põhjusel. Me pidime pataljonist andma neile kõik kiivrid, sest sellele pataljonile ei olnud minekul kiivreid jagunud, ja kiivrid värviti samuti valgeks, et need portselanpoiste tualetiga paremini ühte sobiksid. Kiivrite loovutamise tõttu oletasime, et saame kaua puhkusel olla, sest ilma nendeta meid eesliinile kindlasti ei saadeta. Selles me eksisime.

Veebruarikuu lõpu poole hakkas sõda ülepea käest minema. Venelane tuli Lääne-Kannasel, Summas ja Leipäsuol ja Lähde lõigus meie meeste liinist läbi. Räägiti, et Lähde lõigus oli üks rannarootslaste rügement täies koosseisus

plehku pannud ja sellest august oli venelane läbi liinide pääsenud. Ei tea. Hiljem, teise sõja ajal lükati teade rannarootslaste pakkujooksust talvesõjas küll ametlikult ümber.

Nõnda kavatses venelane terve Kannase läbi lõigata ja Taipales võitlevad rügemendid sügavasse kotti jätta. Ka meie pidime keset puhkust Yläjärvi külast lahkuma ja sõja lõpuni venelase vastu sõdima. Siis oleksid kiivrid meile marjaks ära kulunud, aga need olid portselanpoiste peas.

Meie arvates ei oleks tarvitsenud neid valgesse riietada, sest Taipale jõe lõigus olid suurtükituli ja õhurünnakud maa päris mustale mudale pööranud. Valgetes riietes inimene oli seal hea märklaud, nagu kevadine rabakana valges talvesulestikus lumeta maal. Meil uudishimutsesid poisid, et kas portselanpoistele korjatakse hobusteks veel kõik maa valged hobused, aga neid korjama ei hakatud.

Me saime Yläjärvil olla siiski kahekümne kaheksanda veebruarini, enne kui minek jälle kätte jõudis.

XXVIII

Niipalju meile öeldi, et rügement siirdub nüüd rindele Vuosalmile ja et Vuosalmis on viimaks ometi see Mannerheimiliin, millest olime kuulnud nii palju räägitavat. Seal võetakse positsioonid sisse ja hakatakse venelasele vastu panema.

Õhtul alustasime rännakut, jätsime maha Yläjärvi ja ühinesime rügemendi riviga. Oli kirgas kuupaiste. Olime suurema osa kraamist saanud vooriregedele ja autodele, nii et tassida oli vaja ainult oma asju ja relvi. Marssisime külast metsa, esimene pataljon läks meie ees. Ehkki Yläjärvilt oli Taipalesse neljakümne kilomeetri ringis, kostis venelase suurtükitule kõmin ühtlase lakkamatu mühinana, nagu oleks kusagil põlenud suur lõke. Üksikuid laske selles ei eraldanud. Kergemate relvade lasud siia enam ei kostnud, ja kui neist häältest eemale marssisime, kippusid mõtted Terenttilä lagendikele, Pärssisesse, Hiekkalasse ja Joensuu lõiku. Et kuidas poisid seal küll toime tulevad. Mets siin Yläjärvi taga oli terve ja lume peidus ja neelas hääled, ja suure meestehulga marssimine mattis vähehaaval ka suurtükkide kõmina.

Jõudsime järve kaldale. Mis järv see on, seda me ei teadnud. Mõtlesin, et kas ikka on mõistlik nii kirkas kuupaistes

üle järve marssida, sest Vene lennukid lendasid niisuguste ilmadega ka öösiti. Esimene pataljon läks juba siiski kaugel järveseljal, ja kui seisime kaldal puude all ja puhkasime jalgu, paistsid nad kaldale kätte nagu päise päeva ajal. Tuli käsk, et me ei tohi minna järve enne ületama, kui esimene pataljon on teisel pool järve, ja me ootasime niikaua kaldal. Seejärel hakkasime üle järve marssima.

Kui olime päris keset järve ja mõlemas suunas oli kaldani kilomeetri ringis, hakkas ees mehi kahele poole rada kõhuli hange vajuma. Tuli hange pikali visata, ehkki ei teadnud mispärast. Lamasin hanges, ja siis kuulsin lennukite mürinat, ja see tuli lähemale. Ootasin lamades kogu aeg, millal lennukipommid hakkavad jääl lõhkema ja kuulipildujad laulma, ülespoole ei söandanud vaadata. Yläjärvil olid meile jagatud uued moondamisülikonnad, aga kiivreid meil ei olnud, ainult karvamütsid ja suvemütsid. Tuli õige jõuetu tunne, teades, et vaenlase vastu pole midagi parata. Äkki hämardus, kuu ette vajus paks pilvelaam ja lennukid lendasid üle. Poisid lugesid neid kokku seitsekümmend kaks tükki, pommituslennukid ja hävitajad, ja nad lendasid väga madalalt üle meie, aga ei hakanud pommilaadungit järveseljale meie pataljoni kaela heitma. Nad ei märganud meid. Pilv, mis oli kuu ette tulnud, hakkas varsti lund helvetama, ja peagi tuli seda nõnda palju, et me enda ette ei näinud. Hiljem kuulsime läbi lumesaju, kuidas lennukid tulid tagasi ja lendasid Venemaa poole. Sellal olime järveseljalt juba kaugel metsa varjus.

Jõudsime välja teele. Seal olid bussid rivis ja meid käsutati autodesse. Püüdsime ära mahtuda, mehed ja kraam. Meie rühmaülem ütles, et Soome armee hoolitseb hästi poiste eest, kui muretseb meile marsitreti lõpuks koguni autoküüdi. Minu mäletamist mööda oli see Erkkilä, kes teadis juba tookord, et autosõitu pakuti sõjamehele ainult siis, kui kuhugi oli kõva kiire ja sõjamehi vajati santi kohta tropiks ette. Sõdurid pidid autosõidu eest alati kallist hinda maksma.

Kui olime peale saanud, läksid bussid kohe liikvele, ilma tuledeta, ja me istusime pimedas autos ja ootasime, mida tulevik toob. Autodes oli väga külm. Marsil läbihigistatud riided muutusid jahtudes külmaks ja niiskeks. Püüdsin salaja suitsu teha, päris põranda ligi, ja teisedki suitsumehed koperdasid seal, suits suus. See oli aeglane minek läbi öö. Magamisest ei olnud juttugi, kui vajusidki poolunne, siis ärkasid varsti külmast lõdisedes, katsusid kitsas autos liikuda ja end sooja saamiseks hõõruda, aga sooja ei saanud terve tee jooksul. Proovisime külmunud leiba süüa ja külmetasime.

Mul hakkas sellest reisimisest ja sõdimisest päris ära viskama, tuli viha natuke kõige vastu.

Hommikul kuue paiku olime kohal. Autod peatusid ja meid kamandati välja ja me astusime teele ja püüdsime autosõidust kangestunud liikmeis verd käima saada, hüplesime teel ja tee servas. Olime Vuosalmil, jõe kaldal ja teisel pool jõge oli Äyräpää kirikuküla. Nägime, kuidas Äyräpää poolt tuli mehi joostes üle jää, paljud ilma relvadeta, paljapäi ja napis riietuses. Nad olid paanikas. Tulles hüüdsid nad meile, et Salmenkaitas on läbi murtud ja et vanka vastu ei saa nüüd keegi.

«Alati on suadud,» püüdsime neile hüüda, aga nad ei uskunud. Mehi jooksis sadade viisi üle jõe ja kadus Vuosalmi küla taha metsadesse. Ohvitserid püüdsid neid peatada, aga nad ei teinud ohvitseride käskudest välja. Nad läksid, kui olid selle kord nõuks võtnud.

Meile räägiti, et venelane on Salmenkaitas läbi tulnud ja ajab nüüd meie mehi enda ees, ja kui venelane tuleb Vuosalmil läbi, lõikab ta läbi terve Kannase, ja kogu see punt, kes Taipale jõel võitleb ja seal vastu peab, jääks sügavale kotisoppi. Me olime seda meelt, et venelane ei tule Vuosalmil läbi, vähemalt siis mitte, kui seal on juba valmis Mannerheimi-liin, hästi ehitatud kaitsepositsioon, kus me tõesti kaua vastu paneme.

Marssisime üle Vuoksi Äyräpää poolele. Kogu aeg jooksis meile vastu kabuhirmus olevaid Salmenkaita kaitsjaid. Tõusime Äyräpää-poolsele rinnakule. Meid viidi positsioonile Äyräpää raudteejaama kanti. Mingit Mannerheimi-liini seal näha ei olnud.

Asusime lumme auke kaevama, otsima puid ja risu koobaste ette mingisuguseks kaitseks. Maa sisse oli võimatu tungida, sest kaevamistööks meil riistu ei olnud. Salmenkaitast tuli kogu aeg väeosi ja üksikuid mehi ja seejärel juba sõidukeid ja katteväeosi. Nad olid kõik seda meelt, et venelase vastu ei saa enam keegi. Katteväeosadki olid nii väsinud, et minagi nägin sellist juhtumit, kus Äyräpää jaama juurde tuli välja paras kolmekümnemeheline allüksus, võib-olla mõne kompanii või pataljoni viimased mehed, ja kui nad marsil peatusid, langesid mehed jalamaid hange ja uinusid. Neid ei saadud mitte mingil moel ärkvele. Kõik nad magasid. Nende juhid tõid kustki kohale hobused ja sõidukid, mehed laaditi regedele ja kaeti kaltsude ja riideräbalatega ja kraamiga, mis kätte sattus, ja mindi neid niiviisi üle Vuoksi viima. Need mehed olid tõesti väga väsinud.

Veidi värskemad mehed rääkisid meile, et venelaste suur-

tükituli olnud Salmenkaitas lausa õudne, ja sinna rajatud kaitseehitiste betoon ei olnud jõudnud kuivada, nõnda et suurtükituli oli meie meeste tulepunktid vastu taevast pillutanud; soomuskuplid olid marutules lennanud nagu pääsukesed, ja siis olid tulnud tankid, venelaste rasked soomusmasinad ja nende taga jalavägi. Meie mehed olid pidanud sealt minekut tegema.

Meie olime siiski seisukohal, et katsume siin Äyräpää seljakutel Venemaa poega veidi kinni pidada, ehk küll teadsime sõdimisest juba niipalju, et kohti, kuhu meid nüüd oli toodud, ei ole kerge kaitsta; kindlustamata positsioonid, paljad lumekaevikud kaitseks, ja taga Äyräpää seljakud ja siis Vuoksi, mis oli sellegi koha peal mitusada meetrit lai, ja jõe taga Vuosalmi põllulagendikud.

Meie kompanii ülem käis ja vaatas positsioone üle ja rääkis, et Sihvo, kellest oli saanud pataljoniülem, oli Laurilalt palunud, et võiks tõmmata meid teisele poole jõge ja panna seal metsa serval kaevuma, sest venelasi on hea kuulipildujatega Vuoksi jää peale tulistada, kui nad peaksid katset tegema üle tulla, aga Laurila ei olnud luba andnud. Me ei teadnud, mispärast Laurila luba ei andnud, aga arvasime, et Mattil oli selleks oma põhjus.

XXIX

Esimene päev Äyräpääs kulus meil venelase ootamisele ja katteväeosade juhtimisele üle Vuoksi, samuti oma positsioonide korrastamisele. Paljud Salmenkaitast tulevad üksused ütlesid meile, et nad on need vihuviimased ja et täitornid on neil suisa kannul, aga oma väeüksusi jätkus Salmenkaita suunast tulema veel terveks päevaks. Alles õhtu eel jäi vaikseks ja Salmenkaita poolt enam väeosi ei tulnud. Vene lennukid lendasid küll üle Äyräpää ja hävitajad tulistasid kuulipildujaist teist jõekallast. Nad arvasid, et hakkame neile seal vastu panema ja kaevame teisel jõekaldal kaitsekraave, aga meie olime hoopis siin Äyräpää poolel ja Vuosalmi poolel olid üksnes Salmenkaitast põgenevad poisid. Meilt oli Vuosalmi poolel ainult rügemendi reservis olev kolmas pataljon. Meie ülejäänud olime Äyräpää kiriku ümbruses, raudteejaamas ja jões olevatel saartel — Vasikasaarel, Mustsaarel ja Dünamosaarel.

Õhtul süütasid pioneerid Äyräpää küla, see põles heleda leegiga ja valgustas kogu ümbrust. Nad lasksid õhku ka Äyräpää kiriku torni, sest see oleks Vene lennukitele olnud Äyräpääle tulles liiga hea tundemärk ja selge orientiir.

Õhtul tuli ka teade, et Vuosalmi poolele on tulnud täiendusmehi, kes tuleb sealt ära tuua, meie positsioonidele juhatada ja pataljonide ja kompaniide vahel ära jagada. Mindki määrati punti, kes läks täiendusmeeste järele. Läksime algul pataljoni komandopunkti, mis oli jõekaldal saunas, nõlva varjus. Pataljoniülema adjutant Potila seletas meile, kust me täiendusmehed leiame ja kuidas need tuleb jagada. Meid oli neid toomas igast kompaniist mitu meest ja me läksime Vuoksi jääle ja jääd mööda jõe teisele kaldale. Oli selge ja Äyräpää põleva kirikuküla tulelõõmas nägime hästi jääl reejalaste jälgi mööda jõe teisele kaldale külasse kõndida.

Kaldal läksime esimesse tallu, tegime seal tule pliidi alla ja keetsime kohvi. Maja oli kütmata ja asjad põrandal laiali. Laudas määgisid lambad. Poisid tapsid ühe söögiks, aga söömata jäi see kõigil. Sellest ei jõutud süüa teha. Kolmandast pataljonist tuli käskjalg, kes kinnitas, et tehtud tule suits paistab säärasel ööl Leningradi linnani välja ja Vene lennukid kannavad selle eest varsti hoolt, et meie kohvikeetmisele lõpp teha, kui me tuld ei kustuta. Meie arvates venelane juba teadis, et soomlane on Äyräpääs positsioonil, sest terve küla põles, ja me keetsime kohvi valmis ja jõime ja sõime leiba. Muud sel päeval süüa ei saanudki, sest väliköögid olid alles teel Vuosalmi lahinguväljale.

Poisid hakkasid ahjus lammast küpsetama, ent siis tuldi meile juba järele ja poisid pidid endale lambakintsudest tükke kaasa lõikama. Praad jäi neil tegemata. Meid viidi mööda teed, kustkaudu me olime hommikul autodega Vuosalmile tulnud. Täienduspunt oli algkooli taga metsas. Neid oli paarsada meest, noored, koolipingist võetud poisid ja siis vanemad aastakäigud. Üks poiss rääkiski, et oli väljaõppekeskuses jõudnud sõjakunsti õppida kaheksa päeva, kui juba tuli minek Vuosalmile. Me tõime nad üle jõe positsioonile. Positsioonil küsis keegi poistest meie rühmaülemalt, kas ta tohiks püssilaskmist proovida, ja kui imestati, miks ta praegu, keset ööd püssi tahab plärtsutada, rääkis poiss, et ta ei ole veel kunagi elus saanud sõjapüssist lasta ja tahaks proovida, kas püss lööb nii kõvasti tagasi, nagu talle on räägitud. Laskmise luba talle ei antud, kästi oodata, kuni hakkab midagi laskmisväärilist paistma. Sel poisil ei olnud seal Äyräpää seljakuil pikka pidu.

Tuli käsk minna Salmenkaita tee suunda uurima, millal

vaenuvägi tulema hakkab, sest sellest ei olnud veel kippu ega kõppu kuulda. Meie rühmaülem ütles, et paneme üheainsa korragi piilkonna kokku naisemeestest, sest neile uurimisretkedele on ikka meeleldi poissmehi saadetud, ja surmasaamise seisukohalt on need käigud sageli liigagi lahedad olnud ja poisse on neil palju otsa saanud.

Meid läks kümmekond meest ja rühmaülem tuli meile juhiks, ja me kõndisime mööda teed vabalt edasi, nagu oleksime minemas tantsuõhtule. Ja me kõndisime niikaua, kui eest hakati huvi tundma, mis mehed me õigupoolest oleme ja kas me soomlaste parooli teame. Seal olid meie omad pioneerid veel maastikku mineerimas ja meil polnud neist aimugi. Me oleksime võinud nad kõik maha lasta, kui oleksime neid märganud. Nad rääkisid, et eespool on veel üks jagu pioneere teed mineerimas, ja hoiatasid, et me nende pihta tuld ei avaks.

Pärast seda me oma üksusi enam siiski ei näinud. Meile tuli teel vastu Vene ratsapiilkond, kes oli vist sama asja peal väljas kui meiegi: vaatamas, kus Soome poiss mõtleb pidama jääda ja neile vastu panema hakata. Me küsisime neilt parooli, aga neil oli oma leppesõna. Nad kukkusid meid laskma ja meie tulistasime vastu ja seejärel läksid mõlemad osapooled oma liinide poole.

Tulime positsioonidele tagasi ja andsime pataljoni edasi, et venelased on tulemas ja et olime Salmenkaita suunas näinud veel oma pioneere. Sellest teatest tuli kolmanda kompanii poistel selline segadus, et kui venelaste eelüksused Äyräpääle jõudsid, lasid kolmanda kompanii poisid neil täies rahus Vuoksi kaldale kiriku juurde välja kõndida, sest nad pidasid vankasid oma pioneerideks. Venelane oli midagi rääkimata liinidest läbi jalutanud; neilt oli küll parooli küsitud, aga kui nad midagi ei öelnud, olid kolmanda kompanii poisid nad läbi lasknud: neid oli peetud pioneerideks, kes on seepärast sandis tujus, et on pidanud mitu ööd ja päeva positsioone kaevama ja mineerimisega rahmeldama ja on seetõttu sõnakehvad ja pahatujulised. Nõnda hakati alles jõekaldal venelasi täpsemini uurima, et kas need on oma mehed. Nad avasid tule. Pimeduse varjus said venelased kõik oma poole peale lipsata, enne kui neist ainumatki jõuti maha lasta. Neid käis seal jõekaldal umbes rühm. Ka nemad ei tundnud vist olukorda ja arvasid soomlasi juba kaugel liduvat, aga meie olime jäänud Äyräpääle ja arvasime, et sealt edasi venelaste jaoks enam maad ei ole.

Ka esimene öö Äyräpääs oli ootamine. Salmenkaita poolt tuli Vene väeosi, aga sellal ei olnud neil plaanis meie liinidest

läbi tikkuda. Nad teadsid juba, et me oleme seal ootel ja et Äyräpää seljakuil läheb meie vahel uuesti löömaks. Nad kippusid küll öö läbi peale, aga käisid ainult positsioonide ees paugutamas, uurisid, milline on meie kaitse, ja pöördusid seejärel alati tagasi.

Tanke ei olnud neil esimesel ööl üldse kaasas ja tegutsevad üksused olid väikesed. Tõsi, me kuulsime, kuidas venelane kaugemal mitmesuguste mootorsõidukitega ringi sõitis, suurtükke positsioonidele vedas ja tee suunas tanke Äyräpää poole tõi. Nende häälte järgi kuulsime, et naabril on nüüd jõud taga. Taipale jõel oli juba veebruaris leitud surmasaanud vene tankijuhilt nende uus määrustik, milles oli muudetud tankide kasutamist jalaväe toetamisel. Uues määrustikus oli öeldud, et tankid ei liigu enam hajutatult, nagu nad olid tulnud veel terve jaanuarikuugi üle Terenttilä lagendiku, jalavägi ikka rühmakaupa tanki järel, vaid nüüd on kõigil sihiks keskenduda mõnda läbimurdekohta, tankid peavad soomlaste liinidest läbi sõitma ja jalavägi peab selle augu kaudu tulema ja seejärel auku kahele poole laiendama. See oli muidugi arukas plaan ja sedaviisi olid nad läbi tulnud Summas ja Lähde lõigus ja Salmenkaitas ja me olime kindlad, et sama viisi mõtlevad nad siingi läbi tulla, aga me kahtlesime, kas nad on arvesse võtnud seda, et Taipales, nagu nüüd siin Äyräpääski, on nende vastas teisest puust mehed kui Summas ja Salmenkaitas, ja maastik on siin teistsugune.

Me olime Taipale jõel jõudnud seisukohale, et venelase tankidest ei ole raske jagu saada, aga nende suurtükkide tulele ei saa keegi vastu, see on hoopis nähtamatu ja meie relvadele kättesaamatu, ja nende õhujõud on meie omadega võrreldes ülekaalus. Nende peale meie hammas ei hakanud, suurtükkide ja pommitajate peale. Kui need hakkasid maad tampima, siis ei aidanud enam miski.

Saime terve selle öö Äyräpää jaama kandis oodata. Kuulsime kogu aeg laskmist, väikesi madinaid ja seejärel seda kolmanda kompanii poiste löömingut nende pioneerideks peetud venelastega jõekaldal, ja laskmist kostis meie eest ja meie tagant ja mootorsõidukite sõitmist Salmenkaita tee suunast. Pioneeride pandud miinide lõhkemist me ei kuulnud, venelased olid vist kõik nende miinid kõrvale tõstnud.

Kui hommikul hakkas valgenema, ütlesid poisid, et lipsavad korra positsioonidelt Vuoksi teisele kaldale mõnda tallu kohvi keetma, sest sooja toitu ei ole kahel päeval saadud ja inimesel on midagi sooja vaja, kui ta on öö otsa lumekaevikus seisnud. Rühmaülem keelas neil minna, sest arvas

venelasi kohe koidikul ründavat, ja siis peavad kõik mehed olema liinil nende rünnakut tõrjumas, aga poisid olid nii väsinud ja külmunud, et ei teinud keeldudest välja. Nad läksid, kolm meest meie rühmast, ja kulus ainult pool tundi, kui venelane avas Vuoksi teisele kaldale Vuosalmi küla pihta vägeva marutule. Nad ei uskunud vist ikka veel, et meie tõelised positsioonid on siinpool jõge, et me ei ole jäänud Äyräpää seljakuile sõdima, jõe- ja põllulagendikud selja taga. Nägime, kuidas suurtükituli jahvatas jõe taga maad ja metsa ja kuidas seal lendas taludelt katuseid ja palkseina tükke mööda maad laiali. Rühmaülem ütles meile, et keegi peaks minema ja vaatama, kuidas poiste käbarad käivad, kuidas neil kohvikeetmine edeneb, aga kohe tuleb tagasi tulla venelase esimest rünnakut vastu võtma.

Meid läks kaks meest. Kui läksime üle jõe, tulistas Vene suurtükivägi veel Vuosalmi küla ja jõejää oli pragusid ja mürskude lõhutud auke täis, aga kui teisele kaldale jõudsime, lakkas suurtükituli ja me läksime tallu, kuhu olime näinud poisse minevat kohvi keetma. Juba õues nägime, et poiste käbarad ei käi vist päris hästi, sest talul oli tükk katust ja seina läinud ja õues jooksis lai vererada trepist alla ja kadus kõrvalhoonete taha metsa. Sedakaudu oli jooksnud rängalt pihtasaanud poiss, aga teda ei leidnud me kusagilt. Vööruses oli ühe meie poisi ülakeha, alakeha oli viie meetri kaugusel toa poolel. Sel mehel oli eluvaim väljas. Toas oli maas üks soinilane, kes oli eelmisel õhtul täiendusmehena meie rühma tulnud ja kel miin oli kiskunud kõhu lõhki, nii et soolikad kõhust väljas. Tal oli üks jalg alt ära. Ta oli peast täitsa segi, karjus vett. Me katsusime teda siduda, soolikaid kõhtu tagasi toppida. Seda oli küll näha, et kaua ta ei ela, aga me püüdsime teda aidata.

Venelane kukkus taas suurtükkidest kõmmutama ja selles marutules tassisime Soini poisi sidumispunkti ja jätsime ta sinna. Ta ei elanud kaua; ma käisin pärast sõdasid tema haual Soini kangelaskalmistul. Tema langemispäevaks oli märgitud esimene märts ja see päev see oli.

Sidumispunkti hakkas juba lakkamatu vooluna tulema pihtasaanud poisse ja see ei olnud meie jaoks miski meeldiv koht, sest haavatud oigasid valudes ja Vene suurtükivägi hoidis seda kanti tule all. Nõnda tegime sealt minekut tagasi Äyräpää poolele, kus meie kompanii oli positsioonil.

XXX

Sidumispunktist tulles möödusime ühisusepoest ja jõudsime praami üleveokohta, ja juba seal nägime ja kuulsime, et venelane on täie tõsidusega asunud Äyräpää kaitse murdmisele. Suurtükituli oli juba Äyräpää peal ja Vene lennuvägi samuti. Me pääsesime jooksuga üle jõe Äyräpää poolele pataljoni komandopunkti, jõe kaldanõlvaku varju. Siia varjatud kohta suurtükituli ei küündinud.

Pataljoni komandopunktis ei olnud meil midagi teha ja kellelgi polnud seal mahti meie käest uurida, mis toimetuste pärast me keset lahingut seal ringi liigume, ja nõnda ronisime mööda nõlva üles ja hüppasime suurtükiväe marutule all nagu vöötoravad ühest pommilehtrist teise. Jõudsime välja sinna, kus meie poisid olid positsioonil ja juba tagasi löömas venelase esimest katset murda Äyräpää jaama juurest läbi Vuoksi kaldale. Nende pealöök oli siiski suunatud allapoole, kiriku tagant jões olevatele saartele, kus olid isokyröläsed ja ylistarolased. Tanke läks sinnapoole rodus ja jalavägi nende kaitse all. Meie positsioonidele üritas tulla üksnes jalavägi, ja ehkki positsioonid olid meil viletsad, tühipaljad lumekaevikud, ei olnud ka venelasel hea siit läbi üritada. Nad pidid sumpama umbhangedes ja ruumi oli siin nii kitsalt käes, et naaber pidi tulema lausa üksteise sabas. Me lõime nad jalaväerelvadega peaaegu kõik sinna mättasse. Allesjäänud hakkasid tagasi tõmbuma ja me nägime, kuidas neid tagasi meie relvade tulle aeti. Läbi nad siit ei pääsenud.

Kiriku juures jõudis venelane siiski meie poiste positsioonidele ja poisid pidid sealt lahkuma, ja me nägime neid allpool üleveokohta jõe kaldale jooksmas. Venelane tõi seljakule otsesihtimiskahureid. Nõnda said nad avada tule jõele ja piki kaldanõlvu, nii et meie omadel polnud enam kaitset mujal kui päris jõekaldal. Otsesihtimiskahurid tegid meile suurt meelehärmi ja pärastlõunal anti ühele kompaniile esimesest pataljonist käsk venelased kiriku kõrvalt minema lüüa. Nad kandsid seejuures suuri kaotusi, aga said venelase seljakute pealt minema aetud. Nõnda olukord veidi paranes.

Vene tankid sõitsid terve päeva üpris jultunult mööda Äyräpääd ringi ja andsid lakkamatult tuld, sest meil ei olnud sellal toeks veel mitte mingeid tankitõrjeriistu, aga siis kargasid poisid neile lõhkelaengute ja süütepudelitega kallale ja panid teeristil ja kiriku taga kiiresti viiele-kuuele

tankile tule otsa, ja vene tankist muutus ettevaatlikumaks ja hakkas hoolsamini vaatama, kus ta tankiga ringi ajab. Nad jäid nüüd kaugemale ja tulistasid küll suurtükkidest, aga suisa suhu enam ei roninud.

Pataljonist tuli meile selline teade, et venelane toob Äyräpää alla vägesid juurde; lennukid olid näinud katkematuid kolonne, autosid, suurtükke ja tanke Leningradist Soome poole ja Salmenkaitast mööda Äyräpää poole tulemas; selles teates ei olnud meie jaoks midagi rõõmustavat. Ka mina hakkasin juba mõtlema, et kas me neile siin Äyräpääs ikka vastu saame. Jõudsin järeldusele, et seda ei tea keegi ette. Et kõige targem on vaadata, mis tuleb.

Jaama kandis venelane sel päeval enam midagi ette ei võtnud. Oma asukohast nägime hästi, kuidas venelane tulistas Vasikasaart suurtükkidest ja säherdune madal saar ei olnud miski paik marutule all lumekaevikuis lamada, nii et meie poistel olid seal näguripäevad. Meie poole tulistas venelane ajuti, hoidis meid valvel.

Sõime leiba. Meile lubati, et süüa saame öösel, sest valges ei juleta toitu üle Vuoksi tuua, aga soe toit jäi ka järgmisel ööl toomata. Positsioonide eest kuulsime kaevamise hääli ja mootorsõidukitega sõitmist, väljamaakeelset juttu ja hõikeid. Need olid venelased. Nad ei pidanud vajalikuks end enam peita. Pigemini tahtsid nad näidata, et mehi ja sõjamasinaid on üle Vuoksi tulemas nagu murdu, ja kes on Äyräpääs ja püüab neid takistada, pühitakse kõrvale, kui ta just alla ei jää.

Hommikul tuli meie positsioonile poisse, kes olid Yläjärvil puhkuse saanud. Nad olid koduuksest vaevalt sisse astunud, kui juba tuli käsk tagasitulekuks; nad rääkisid, et tagalas ollakse täiesti kindlad, et venelasel pole Soome asja ja et pole tal ka mingit säärast abinõu või nõiatempu, millega meie kaitsest läbi murda. Ja kuigi oli teatatud Summa loovutamisest ja kõik puhkusel olijad oli oma üksustesse tagasi kamandatud, oldi kodukandis seda meelt, et nüüd on venelane sellise supi sees, kust ta enam terve nahaga välja ei tule. Keegi ei olnud uskunud, kui poisid olid rääkinud, mis päevi me olime Taipale jõel Mustoja nõos ja Terenttiläs jaanuaris ja veebruaris näinud. Kohutavaid pakaseidki oli usutud oma meestele abiks, aga venelastele ristiks olevat, sest arvati, et venelane ei ole niisuguse ilmaga harjunud ega oska nii karmis talves sõdida, vähemalt soomlase vastu mitte, kes on lapsest saati karmide talvedega harjunud. «Kuningas Talv on nüüd soomlastele appi tulnud,» oli lehtedeski kirjutatud.

Aga kui poisid nägid meie positsioone siin Äyräpää jaama kõrval, lumekaevikuid, ja kuulsid positsioonide eest venelaste mula ja möllu, arvasid nad, et targem oleks koju tagasi minna. Nad olid jõudnud süüa ja silma kinni lasta ja jaksasid seetõttu veel lõugu lõksutada.

Nad rääkisid, et kohanud kodukandis üht meie valla lendurit, kes oli mõni aeg tagasi saanud siin Kannasel pihta ja pidanud tegema hädamaandumise rindejoonte vahele põllule, mille ühes servas olid venelaste positsioonid ja teises servas soomlased, aga need soomlased olid just äsja ranniku rootsikeelsetest valdadest rindele toodud seltskond, ja kui lendur oli lennukist välja pääsenud ja haavatuna mööda põldu lumehanges roomas, oli tema pihta mõlemalt poolt tuld antud. Rannarootslased olid lennukit venelaste lennukiks pidanud ja seepärast tulistanud. Venelased olid tulistanud seepärast, et lennuk oli Soome oma, aga lendur oli jõudnud siiski põllul olnud küüni varju. Ta oli pidanud küünis olema terve päeva ja mõlemalt poolt oli talle hüütud midagi, millest ta aru ei saanud. Ta ei olnud ära jaganud, kumb on soomlaste pool. Alles õhtul oli rannarootslaste liinile tulnud soome keelt rääkiv lipnik, kes oli hüüdnud üle põllu, et nad tulevad lendurit küünist ära tooma kohe, kui õhtul on piisavalt pimedaks läinud. Lendur oli lamanud küüni all, püstol peos, ja algul oli haavadest kõvasti verd tulnud. Ta oli mõelnud otsekohe tulistada, üritatagu ükskõik kummalt poolt põldu küüni tulla, tulistada niikaua, kui jõuab, ja siis iseendale ots peale. Kui siis õhtul lipnik hüüdis, et soomlased tulevad õhtu pimenedes lendurile järele, oli see olnud talle suur kergendus ja teinud meele heaks, aga seejärel oli ta seal oodates hakanud kahtlema, kas lipnik ikka rääkis tõtt, ehkki oli hüüdnud oma nime ja auastme ja rääkinud soome keelt; võis ju naabri poolelgi olla soome keelt oskavaid mehi, ja kummal pool põldu tahes. Nõnda oli ta otsuse teinud vaadata, mis mehed on tulemas, ja end püstoliga kaitsta. Õhtut oodates oli ta verejooksu ja külma tõttu siiski nii nõrgaks jäänud, et temast ei olnud enam vastuhakkajat, kui rannarootslased pimedas tulid, ta lohistisse tõstsid ja üle põllu omade poolele vedasid. Ta oli kuulnud, et ka need mulistavad võõrast keelt ja küsivad midagi võõras keeles, ja oli tahtnud nad kõik ja seejärel iseennast maha lasta, aga enam ei olnud jõudu kätt tõsta. Rannarootslased olid püstoli ta käest ära võtnud ja lohistisse peitnud. Nad ei olnud aru saanud, kui lähedal oli surm neile sel õhtul olnud.

Me ütlesime poistele, et siin teatakse, kus on vaenlane,

ja et siingi on surm meil praegu ligi, nagu neil endilgi. Venelaste hääled tundusid tulevat mõnekümne meetri kauguselt ja siis kaugemalt, ja neid kostis väga laialt. Seda ei olnud mõnus kuulata, sest meil polnud muud teha kui oodata, mis tulema peab. Mul oli hirmus janu ja ma sõin nii palju lund, et suu põles otsekui tules. Päev hakkas valgenema.

XXXI

Rauda sadas hommikust peale. Lennukid olid kogu aeg meie kallal, nad tõid oma lasti kohale Leningradi poolt, kallasid oma koormad Äyräpää peale, lendasid uue lasti järele, tulid uuesti tagasi ja kallasid selle meie kaela, ja suurtükituli oli terve päeva tugev, ent meie positsioonidele üritas venelane tungida alles pärastlõunal. Sinnamaani saime lamada ja hirmu tunda. Kiriku suunast ja saarte poolt kostis kogu aeg lakkamatu lahingumöll. Venelane üritas seal tõemeeli läbi murda, saarte kaudu üle jõe, aga jaama kandis tegid nad läbimurdekatse alles pärastlõunal.

Ma ei tea, kas nad olid selleks ajaks kirikumäel ja Vasikasaarel oma arust juba küllaldaselt vastu muhku saanud, sest meie positsioonidest üritasid nad nüüd läbi tulla suure hulgaga. Suurtükivägi ja tankide suurtükimehed ei hoolinud neil enam ka oma meestest, vaid suurtükkidest laskmine lõppes alles siis, kui Vene jalavägi oli juba meie positsioonidel. Või kanti tuli siis kaugemale, Vuoksi ja jaama vahele. Esimestena positsioonidele tungivad venelased langesid omade suurtükitulest ja tankide otsesihtimistulest, aga ellujäänud tulid positsioonideni välja ja neidki oli palju ja meid vähe.

Vaatasime, et need lumekaevikud ei ole kaitse seisukohalt seda väärt, et nende pärast tasuks elu ohverdada, ja tõmbasime rinde tagasi; paar ööd ja päeva oli tulnud kehva söögiga üleval olla, nii et kõik mehed olid sellises poolunes, et ei teadnud ega hoolinud sessinatsest maailmast õieti midagi. Venelastega läksime lumekaevikuis küll käsitsi kokku, aga meie poolt oli see niisama kerge vehkimine, ja kui läksime, leppis venelane sellega, et sai positsioonid enda kätte, ega tulnud meid Vuoksi kaldale jooksutama. Nõnda pääsesime eluga, kaevasime sooserva ja soost suusahüppe-

mäeni uued lumekaevikud ja hakkasime neid kaitsma; kompaniiülema käskjalg tõi sõna, et meile tuleb reservpataljonist mehi appi ja et vankat ei tohi jõekaldale lasta, sest see tähendaks meie kõikide lõppu.

Seejärel tuli koos reservpataljoni meestega Laurilalt kirjalik käsk venelane jaama ümbruses meie vanadest lumekaevikutest välja ajada. Selle peale ei öelnud keegi midagi, ei olnud midagi öelda. Oli niisugune uimane olemine. Ohvitserid hakkasid plaani pidama, kuidas me selle rünnaku sooritame, meie kompaniiülem ja rühmaülemad ja siis need reservpataljonist eraldatud kompanii ohvitserid. Telefoniühendust ei olnud sealt mitte kellegagi. Meile oli räägitud, et korpus kavatseb meile käskude ja palvete edasitoimetamiseks sidekoerad muretseda, aga koerad olid veel tulemata, ja mina küll veidi kahtlesin, kas koer ikka on nii tark loom, et toimetab kirja ühest kohast teise ja õigel aadressil nagu kirjakandja ja tuleb marutule alt paremini eluga välja kui mees, kes mõistab ometi varjuda ja vähemalt kõige hullema möllu ajaks mõnest kartulikoopast kaitset otsida. Praegu pidid meil siiski käskjalad koera ametit pidama ja suurtükiväele palve viima, ja üks meie kompaniiülema käskjalgadest pani jooksuga jõekaldale sauna major Sihvo komandopunkti. Me jäime ootama, et oma suurtükivägi tuletaks venelasele meelde, et ta ei seisa praegu omal maakamaral oma lumekaevikuis, vaid on tulnud liiga kaugele soomlaste maale. Käskjalg tuli tagasi ja ütles siiski, et suurtükivägi ei hakka lumekaevikuis lamavate venelaste pihta tuld andma, sest neil on kindel käsk katsuda tagasi tõrjuda tankid, mida koondati kirikumäe vastu. Rügemendis kardeti, et venelane haarab kirikumäe enda kätte ja pääseb sealt vabalt kõiki meie positsioone otsesihtimisega maatasa tegema.

Nõnda pidime rünnaku ette võtma ilma suurtükiväe toetuseta. Ohvitserid kogusid etteotsa pesapallimehi ja teisi häid granaadiviskajaid ja automaatureid ja kamandasid meid liikvele. Meie endised lumekaevikud ei olnud kaitse seisukohalt ka venelastele miski hea paik ja me saime nad sealt välja aetud, ehkki nad olid katsunud juba kaevikuid süvendada ja kohendada. Venelane ei uskunud meid enam tagasi tulevat, sest nende arvates olid mängureeglid nüüd sedapsi, et nemad tungivad peale ja meie katsume eest ära saada.

Nõnda ei pidanud nad meie rünnakule vastu, vaid tõusid kaevikuist ja pistsid mööda raudteed liduma, ja me pääsesime oma vanadesse lumekaevikutesse ja saime need enda

kätte. Mehi langes seejuures siiski mõlemal poolel. Õhtu hakkas kätte jõudma. Rahus ei saanud kaua olla, sest venelane pani jälle suurtükitule peale, ja lõpuks langes meil suurtükitules rohkem poisse kui kahel rünnakul, mis sel päeval lumekaevikute vastu oli tehtud, venelaste rünnakul ja meie omal.

Hakkasin rehkendama, kas see on juba neljas öö järjepanu, mil magamisest õigupoolest midagi välja ei tule, ja nägin, et see saatus meile osaks langeb. Venelane oli väga lähedal ja toimetas jälle midagi meie positsioonide ees, nii et mingit vahetust ei saanud sooritada, kui ka kustki oleks mehi vahetuseks leitud. Kahtlesin, kas neid Laurilal enam üldse on.

Olin kaevikus pikali ja püüdsin end soojana hoida. Uni kippus vägisi kallale, aga ärkasid taas, kui suurtükimürsk väga lähedale potsatas: enam ei teadnud õieti, kas olid ärkvel või magasid, sest kogu aeg nägid und ja ärkveloleku ajal unenäod ei katkenud, lugu ei jäänud neis pooleli. Unesränne, kas või lühikegi, reibastab ikka inimest ja reibastas ka see, et unenägudes ei pruukinud olla Karjalas Äyräpää seljakutel, vaid kõige sagedamini sai olla kodus tuttavates kohtades ja rahuaegsete tööde juures.

Venelase suurtükituli hakkas muutuma selliseks, et ei teadnud, millal anti marutuld ja millal nad valmistasid rünnakut ette ja millal neil oli käsil segavtuli. See oli üks lakkamatu kõmin, sein.

Kaheksa-üheksa paiku tuli venelane uuesti. Hämardus juba ja me olime nii kaua lumekaevikuis lamanud, et surmasaamiselgi ei tundunud enam suurt tähtsust olevat, ja tapmistöö, mida oli juba nii pikalt õpitud, sujus täiesti masinlikult. Peas ei olnud mõtteraasugi või oli mingi hämmeldus, sest naaber ei paistnud kuidagiviisi uskuvat, et siit kohast tal teed ei ole. Nägin, kuidas meie jaoülem tõusis puu najale ja tulistas venelasi automaadist. Ta ei hoolinud enam millestki. Hüüdsin talle, et ta maale veidi lähemale hoiaks, muidu on ta päevad Äyräpääs loetud, aga ta ei kuulnud. Või ei teinud välja. Pärastpoole rääkisime poistega omavahel, et ta püsis imekaua püsti ja ragistas automaadist lumehanges jooksvate venelaste laine pihta, veerand tundi vähemalt. Ta ei lasknud ainult ajal, mil salve vahetas, aga kui ta oli veerand tundi tulistanud, hakkis Vene kuulipilduja ta sodiks. Sellises olukorras on aega raske hinnata, ja kellel see aega oli kella vaadata.

Venelane tuli siiski uuesti kaevikuteni välja, aga ainult meie rinde keskosas, mõlemad tiivad pidasid vastu ja me

jäime sel kombel saabuvat ööd veetma. Võis arvata, et rahulikult seda ööd veeta ei saa, sest naaber oli positsioonidel kümne meetri kaugusel ja tema kavatsuste suhtes ei võinud kindel olla, kui ta teeb katset oma positsioone laiendada. Naabril pidi kogu aeg silma peal hoidma, oma elu pärast kartma ja katsuma lumekaevikus istukil suigatada, ja kui niisugusest suigatusest või poolunest ärkasid, ehmatasid alati, et positsioonid on vaenlase käes ja sa ise oled vaenlase vang ja kohe surnud mees. See ehmatamine andis alati veidi sooja. Miskit muud soojendavat ei olnud.

Kompaniiülem roomas piki meie liini ja käskis kellelgi minna Sihvole pataljoni komandopunkti teatama, milline on siin olukord, ja paluma venelaste väljalöömiseks mehi juurde. Ta rääkis, et on saatnud sinna juba mitu meest, aga kõik on sellele teele jäänud. Nõnda ei teadnud ta, kas teade on Sihvoni jõudnud. Keegi ei suutnud otsustada, kas minna või jääda lumekaevikusse. Venelane kuulis jutusuminat oma kaevikuisse ja heitis meie poole mõned käsigranaadid, aga pimeduses ei tabanud ta kaevikut, vaid granaadid sutsatasid hanges.

Kompaniiülem kurtis, et ei näe, kes siin lamavad, tonksas mind käega vastu külge ja küsis, kes ma olen. Ütlesin oma nime.

«Martti või Paavo?» küsis ta.

«Martti. Paavo lasti Taipales keskelt pooleks,» ütlesin mina. Kompaniiülem ütles, et mäletab seda, ja käskis mul minna Sihvole ütlema, et venelane on meil positsioonidel sees, aga nad lüüakse kohe välja, kui päev koidab ja tööaeg algab, aga pataljon võiks meile selle töö tarvis paar rühma appi saata. Ta käskis, et katsuksin ellu jääda, ja ma tegin minekut.

«Parool on Äyräpää Äge,» ütles ta, kui lumekaevikust neljakäpakil hange ronisin. Püüdsin selle meelde jätta ja roomasin lumehanges tahapoole. Jõudsin metsa alla, aga ei jaksanud püsti tõusta ja käima hakata. Roomasin nõnda Kattilasuoni, meie päevaste positsioonideni välja. Seal korrastasid staabikompanii poisid meie positsioone.

«Kes sealt küll tuleb?» küsisid nad.

«Äyräpää Äge,» ütlesin mina. Nad tõstsid mu püsti ja näitasid, kustkaudu on kõige parem jõekaldale minna. Kõndisin aeglaselt läbi metsa jõekaldale, venelane põrutas seal otsesihtimisega piki kaldanõlvakut, aga ma ei jaksanud sellest välja teha. Läksin püsti kaldanõlvakuni välja ja mõtlesin, et nad ei saa ühele mehele pihta, kui tervet rügementi sihivad, ja nad ei saanudki mulle pihta.

Nõlval istusin maha ja lasksin istuli rinnakust alla kaldale sauna juurde. Seal oli pataljoni komandopunkt ja ma seletasin oma asja ära. Pataljoniülema adjutant lubas, et meile katsutakse kustki abimehi leida. Pataljoniülem oli kusagil kompaniide positsioonidel, ja komandopunktis säärane õhkkond, et mehi tuli ja läks kogu aeg, ja püüti telefonidega helistada. Seal oli soe ja ma pidin sinna äärepealt magama jääma, ja tuli niisugune tunne, et olen siin ülearune. Läksin välja ja rinnakust libamisi üles Vuoksi ülemjooksu poole. Jõudsin talu varemete juurde, kelder oli seal terve ja hoone keldri peal pillapalla, palgid mööda õue ja õunapuuaeda laiali ja kõik kohad laastukatuse tükke täis.

Läksin keldrisse, oli pime ja ruum õhkas külma. Tõmbasin tikku ja nägin, et keldris oli riideid ja põrandal vatitekke ja vanu nahast saanitekke. Korjasin neid endale alla ja peale, nii et lõpuks lamasin üleni vanade riiete lasu all. Venelane ei tulistanud enam maja. Mõtlesin, et lasen õige hetkeks silma kinni, mäletan suurtükipauke ja miinide plahvatusi ja seda, et mõtlesin, kas inimene saab säherduses kõminas sõba silmale. Muud ma ei mäleta.

XXXII

Ärkasin hüüete peale ja tõusin kaltsuhunnikus istukile. Ei saanud aru, kus ma olen. Uksel hüüti midagi ja ma nägin ust heledama auguna. Hüüdsin: «Äyräpää Äge.» Ukselt küsiti, kas keldris on soomlasi, ja kui ei ole, siis viskavad nad sinna käsigranaate. Kohkusin ja tõusin püsti, ütlesin, et olen oma. Mul kästi välja tulla, käed püsti ja ilma relvata. Mul tuli püss meelde ja ma otsisin selle kaltsuhunnikust üles ja astusin keldrist välja.

Väljas olid staabikompanii poisid, tuttavad poisid oma külast, aga nad ei tundnud mind kohe ära, vaid ähvardasid püssidega. Tundnud mu ära, ütlesid nad, et keldrist oleks võinud mu viimne puhkepaik saada, sest venelased olid tulnud öösel Mustsaarelt üle jää kirikust mööda ja jõe kallast pidi meie meeste selja taha, ja et nemad käivad praegu ringi ja otsivad neid. Seletasin, et jäin õhtul keldris magama.

Jätsin staabikompanii poisid keldri juurde ja ronisin rinnakule metsa. Kell oli seitsme ringis hommikul. Kõndisin metsas Kattilasuost mööda oma positsioonide poole, kui venelane hakkas taas suurtükkidega maad pöörama, ja mulle tundus, et nüüd panevad nad otse pihta. Hüppasin suurtükimürsu plahvatusest tekkinud lehtrisse ja lamasin seal ja ootasin, et marutuli lakkaks või kantaks üle. Ei kantud. Mul oli tunne, et nüüd on venelane otsustanud ühelt mehelt hinge võtta, sest teisi soomlasi ma ei näinud. Lamasin augus ja mõtlesin, et peaks venelasele sõna saatma, et nad lõpetaksid metsanurga pommitamise, sest siin ei ole kedagi peale minu, või mõtlesin niiviisi siis, kui olin mõnda aega lamanud ja kartnud iga hetke olevat viimase, sest tuli oli kõva: maa lainetas ja värises ja minu ümber langes ja murdus puid ja puulatvades lõhkevatest mürskudest sadas hange tuliseid kilde, mis seal kuumusest sisisesid.

Kui olin mõnda aega lamanud, sai mul mõõt täis. Hakkasin lehtrist piiluma, kas eespool on uusi sama häid lehtreid, kuhu pikali visata. Lehtreid seal jätkus ja ma hakkasin lehtrist lehtrisse hüpates edasi minema ja jõudsin niiviisi marutule alt välja. Liikusin metsas neljakäpakil mööda suurtükkidest ja lennukipommidest songitud maad.

Nägin, kuidas jaama poolt tuli meie kompanii sanitaarteenistuse nooremseersant, tassides üht meest. Tõusin ja jooksin nende juurde: nooremseersant kandis Erkkilät, ja samas venelaste marutuli meil jälle peal. Erkkilä oli meelemärkusel, aga peast segi. Mind ta ära ei tundnud, hüüdis: «Jumalapoeg, jumalapoeg.» Püüdsime teda pommilehtrisse varju lohistada. Nooremseersant ütles, et suurtükimürsk oli Erkkilät jaama lähedal ühe käe ja jala alt viinud ja ta on palju verd kaotanud. Me püüdsime Erkkilät lehtrisse kiskuda, aga enne kui Erkkilä varju saime, tuli miin lausa kõrvale, ja kui ta meile peale veeres, nägin, et miinikild oli tal teisegi jala altpoolt põlve maha lõiganud. Sanitaarteenistuse nooremseersant hakkas seda kohe siduma. Erkkilä seletas nüüd nägevat nii säravhelget olendit, et see tahab talt silmanägemise võtta, ja ta kordas: «Jumalapoeg.» Kaua tal seejärel eluvaim enam sees ei püsinud. Mind ei tundnud ta kogu selle aja jooksul ära.

Leppisime kokku, et ootame lehtris, kuni venelane kannab suurtükitule mujale, sest Erkkiläga ei ole meil enam miskit kiiret. Lubasin aidata Erkkilät tassida. Sanitaarteenistuse nooremseersant rääkis, et surnukehad kogutakse jõekaldale riita, kust nad öösel üle jõe viiakse; haavatuid katsutakse siiski päeva ajal üle toimetada, ehk küll venelane saab suurtükkidest piki jõge tulistada ja lennukid on kogu aeg pea kohal.

Lamasime augus kaua ja Erkkilä lamas samuti seal. Sanitaarteenistuse nooremseersant rääkis, et pataljonis on nende

päevade jooksul langenud juba sadu poisse: praegugi on laibad jõekaldal külmunutena riidas nagu kasenotid. Erkkiläst meile enam jutukaaslast ei olnud, ega tulegi.

Kui suurtükituli vaibus, ronisime lehtrist välja ja hakkasime Erkkilät laibavirna juurde kandma, või seda, mis tast veel järel oli; käsi ja jalg olid tal jäänud Äyräpää jaama juurde ja teine jalg põlvest saadik siia Kattilasuo ja jaama vahelisse metsatukka. Ta oli surnud mis surnud. Kui jõudsime jõekaldale, nõlvakule, tulistas venelane kusagilt kiriku tagant kiirlaskekahurist ja sanitaarteenistuse nooremseersant sai rängalt pihta; ta paiskus kõrvale ja veeres vanasse lennukipommi lehtrisse, Erkkilä laip lendas meil käest teise külge ja paistis nii, et kiirlaskekahuri mürsust tuli sinna rauda juurde, sest tema keskkeha tundus mõneti rebenevat. Mina jäin terveks.

Alt jõekaldalt tuli meile poisse appi. Neil oli lohisti kaasas. Hüüdsin, et Erkkiläga ei tasu praegu jännata, sest tema on surnud mees, aga nad peaksid minema ja vaatama, kuidas sanitariga lood on. Venelane andis kõva tuld, nii et poistel oli raske pääseda lehtrisse, kus sanitaarteenistuse nooremseersant lamas. Nad pidid lehtrist lehtrisse vingerdama, lohisti järel. Kui nad jõudsid sinna, kus nooremseersant lamas, hüüdsid nad, et hing on tal veel sees, aga ta on rängalt pihta saanud. Nad tõid haavatut õige eriskummalisel moel, viskasid köieotsa ikka lehtrisse ette, hüppasid ise järele ja tirisid siis nooremseersandi lohisti peal enda juurde. Nii nad läksid. Kui nad jõudsid jõekalda nõlva taha, kadusid nad mul silmist.

Hiljem kuulsin, et toosama nooremseersant oli hommikul palunud Sihvolt, pataljoniülemalt, et laipu ei hakataks hobusega üle jõe vedama, sest meil on Äyräpää poolel ainult üks hobune alles, ja päeva valgenedes hakkab tulema haavatuid ja hobune oleks hädavajalik haavatute äravedamiseks, langenud poisid aga jaksavad küll ühe päeva järgmist ööd oodata. Sihvo oli loa andnud, ja kui nüüd poisid tõid nooremseersandi kaldale, olid hobune ja regi seal ja nooremseersant pandi kohe rekke ja mindi täie vaardiga teda üle Vuoksi Vuosalmi poolele viima, sest tal oli ränk kõhuhaav. Venelane tulistas Vuoksi jääd kogu aeg suurtükkidest ja selles marutules prooviti üle jõe sõita: suurtükituli oli jäässe siiski nii palju auke lõhkunud, et poistel kukkusid hobune ja kutsar vette. Kutsar oli pistnud tagasi Äyräpää poole jooksma, sest ta oli läbimärg ja pakane kõva. Haavatud nooremseersant oli jäänud rekke lamama ja suutnud enese jääle veeretada, et ta kõrge ree peal lamades kuulidel lausa

ees ei oleks. Venelane tulistas sellal Vuoksi jääle juba kuulipildujaistki. Kui kutsar oli kaldale jõudnud, oli üks meie mees läinud sealt hobusele otsa peale tegema, et too ei peaks kaua vaevlema ja jääaugus lõhkuma. Ta oli tahtnud hobusele pähe lasta, aga haavatud nooremseersant oli taibanud, et jääb kuulile ette, ja palunud, et mees rabeldes ainult teda maha ei laseks. Samal ajal olid Äyräpää poolt jooksnud neli Ylistaro poissi, võtnud hobusel valjastest kinni ja vajutanud ta jääaugus üleni vee alla, kiigutanud ja rahmanud hobuse jää peale. Neil ei olnud see esimene kord hobust jääaugust välja tõsta. Üks ylistarolane oli hüpanud seejärel rekke, haaranud ohjad ja sõitnud marutule all üle Vuoksi ja põldude Vuosalmile sidumispunkti, ja sanitaarteenistuse nooremseersant oli eluga pääsenud. Nõndaviisi räägiti hiljem, pärast sõda.

Mina pistsin tagasi oma kompanii positsioonide poole jooksma, või õigemini oli see üks hüppamine ja kukkumine, sest venelane tulistas seda kohta kogu aeg kiriku tagant seljakutelt otsesihtimisega. Poisid olid vanadel positsioonidel. Nad rääkisid, et venelane koondab meie positsioonide ette praegu sünget punti. Nad olid kokku lugenud, et jalaväe ees sõidab edasi-tagasi kuusteist tanki. Ootasime, millal venelane liikuma hakkab.

Suurtükituli oli meil kogu aeg peal. Poisid olid juba kindlad olnud, et jäin teele, kuhu õhtul olin läinud. Suurtükituli oli siin kõvasti meeste ridu hõrendanud, samuti see, et poisid olid hommikul venelast neilt positsioonidelt välja kupatanud, kuhu ta oli eile jõudnud, ja venelased ei olnud hommikulgi neist lahkunud, vaid seal kõik surma saanud.

Ei olnud muud teha kui hirmu tunda ja oodata. Venelane alustas rünnakut kümne paiku hommikupoolikul, aga meie suurtükivägi andis enne seda midagi marutuletaolist, lõi venelase lahingukorra segamini ja Vene jalaväe rünnak hilines kõvasti. Nad tulid ilma suurtükiväe toetuseta ja lagedal kohal ei olnud neil suuri väljavaateid. Neid langes palju, ellujäänud pöördusid tagasi.

Pärastlõunal, ühe paiku, tulid nad tankide ja suurtükkide toetusel uuesti ja me lõime nendega lahingut õhtul kella kaheksani. Vähehaaval hakkasid nad aru saama, et siit kohast on paha Soome tulla, ja õhtul kell kaheksa lõpetasid nad sõjatöö selleks päevaks. Hakkasime vaatama, mis venelane on meie positsioonidel korda saatnud, ja neid kohendama. Ootasime sooja toitu. Kuus tanki põles ja kärssas liinide ees ja naabrimehi lamas seal palju. Sööki ei tulnud ja söögidki oleks napilt olnud.

XXXIII

Oma arvates ma juba teadsin, mida kujutab endast venelase marutuli. Olin seda Taipales ja siin Vuosalmilgi seevõrra näinud, et uskumist mööda oli venelasel raske mind millegi hullemaga üllatada, aga märtsikuu neljanda päeva hommikul sain aru, et olin eksinud.

Algul, hommikul kuuest peale, oli suurtükituli enam-vähem tavaline, tugev, venelane materdas meie positsioone ja tagalat ja me lamasime lumekaevikuis ja ootasime, mis päev meile toob. Üheksa paiku nägime, kuidas Vene tanke liikus raudtee poole, ja jalaväge tuli nende taga palju. Öösel oli võetud vange ja need olid rääkinud, et rindele on toodud kaks värsket diviisi ja nende ülesandeks on meid Äyräpää seljakutelt ja Vuosalmilt välja lüüa. Meie arvates olid need jalaväelased praegu nende uute diviiside mehed, sest nad liikusid nii vilumatult, pikkades sinelites ja kuulipritse järel vedades. Jälgisime, kuidas nad liikusid jaamast mööda Äyräpää kiriku poole.

Viis enne kümmet märtsikuu neljandal päeval näitas venelane siis meile, milline on suurtükituli, kui suurtükke on palju ja neist antakse tuld tõemeeli. Oli tunne, et taevas langeb meile kaela, kõik tema rändtähed ja kinnistähed ja see peenem kivikraam, mis taeva all lendab. Muudmoodi ei oska ma seda õigupoolest kirjeldada: maapind liikus, kiikus ja tundus siis langevale taevale vastu kerkivat, ja meie olime seal vahel, tormitseval merel, ja torm oli kõva. Ei olnud midagi, millest kinni hoida, sellist sanga maa küljes ei leidunud. Nad lasksid taeval kaua meie peale langeda, paar tundi, ja suurtükimürsud olid neil kraam, mille üle arvestust ei peetud.

Kui marutuli algas, sai pataljoni komandopunkt kohe täistabamuse, ehk küll oli varjulises kohas, nõlvaku all saunas, ja täistabamusest hukkus terve pataljoni staap, pataljoniülem Sihvo esimesena. Adjutant oli surnud alles jõe teisel kaldal sidumispunktis. Ta oli surreski sanitaridelt veel küsinud, kas Matti Laurilale on ikka kindlasti sõna viidud, et meil on pataljoniülem langenud ja staap hukkunud. Too Potila oli kohusetruu mees.

Meie saime jaama juures sellest teada alles pärast keskpäeva, kui uus pataljoniülem tuli sinna vaatama, kas mõni Soome poeg eesliinil veel hinges on. Venelasi vooris sellal kirikumäe poole, nad tahtsid enda kätte haarata mäge ja allpool seda jões olevaid saari, sest saarte kaudu oli parem

üle Vuoksi soomlaste kallale loigata kui mööda siledat jõejääd, kus kuulipildujad rängalt vastu vahtimist andsid.

Meie positsioonide kallale kippusid nad praegu üksnes väikeste üksustega, sidusid meid, et meid ei saaks võtta ja poistele kirikumäel appi paisata. Nõnda lamasime terve selle päeva positsioonil ja andsime vaenlase pihta ainult niipalju tuld, et nad nägid tee selles suunas nende tarvis kinni olevat.

Terve pärastlõuna vaatasime pealt lahingut kirikumäe ja saarte pärast. Meie positsioonidelt oli kõik hästi ja täpselt näha. Venelane alustas rünnakut kohe pärast kahtteist. Kui nad olid paikkonda paar tundi suurtükkidest tümitanud, aeti kirikumäe vastu kümneid tanke ja pataljonide viisi jalaväelasi, aga nad ei suutnud meie omadele sõitu sisse teha. Poisid ei olnud sellega seal päri.

Juba enne keskpäeva oli venelane siiski Mustsaarele tunginud ja me nägime, kuidas meie omad mööda jääd Vasikasaarele ja sealt üle Vuoksi kaldale jooksid. Me arvasime, et sihuke marutuli, mille venelane oli hommikul korraldanud, on kõik positsioonid saartel suisa pihuks ja põrmuks peksnud, aga kui venelane tegi seejärel katse Mustsaarelt Vasikasaarele joosta, olid meie poisid ikka veel seal ja sirutasid jääle maha kõik naabrimehed, kes püüdsid saart vahetada. Nägime ka, et lennukid olid poistele kirikumäel ja Vasikasaarel suureks ristiks kaelas. Vene hävituslennukid lendasid Äyräpää kohal, nagu oleks neil käimas lahingupadrunitega õppelaskmine, nad tulistasid meie meeste positsioone ja Vuoksi jääd, mida mööda meie tahtsime haavatuid jõe taha sidumispunkti viia, peale selle pommituslennukid, mis vedasid Leningradi lennuväljadelt pommilaste meile kaela.

Aga kirikumäe oli venelane otsustanud meie käest maksku mis maksab ära võtta, ja neil ei olnud sooja ega külma, kui palju selle võtmisel mehi läheb. Me lamasime positsioonil ja vaatasime kõrvalt, kuidas venelasi veeres kompanii kompanii järel kirikumäele, kuidas nad löödi mäenõlvadel tagasi ja kuidas uus värske kompanii hargnes kohe rünnakuks, ründas ja pidi hõrenenud ridadega raudtee äärde tagasi pöörduma. Nii kestis see terve pärastlõuna. Tapamasinate rüma oli kogu päeva õudne. Mingit üksikut häält ei olnud kuulda, ja kui selline kõmin oli kestnud mitu tundi, siis arvasid, et maailm on nüüd tervenisti muutunud niisuguseks valulevaks rümaks.

Venelane hakkas jälle ka Mustsaarelt liikuma ja kippus Vasikasaarde, ja nüüd pääsesid nad üle saartevahelise jõeharu ja meie meeste positsioonidele, ja me nägime, et poi-

sid olid seal venelastega käsitsi koos. Venelased pidid veel kord ümber pöörduma ja Vasikasaarelt jalga laskma, ja meie omad jooksid nende kannul ja lõid venelase minema ka Mustsaarelt. Venelased jooksid sealt kabuhirmus Äyräpää poole kaldale, loopisid relvi jääle ja kaldale põõsastesse, aga ka meie omad olid juba nii võhmal, et ei jaksanud tervet saart vallutada, vaid jäid hange lamama. Venelane ei teinud katset neid tagasi ajada, aga kui poisid olid puhanud, tõusid nad ja tulid üle jõeharu Vasikasaarele positsioonidele. Varsti oli Mustsaar jälle venelasi täis.

Nelja ja viie vahel suurtükituli veidi nõrgenes, seevõrra, et kõrv muutuse just ära tabas, aga viiest algas jälle võimas marutuli. Selle kõmina tugevust enam ei tajunud, seda oli nii palju, kui maailma mahtus. Kuuest tuli venelane kümne tankiga kirikumäe alla jõekaldale ja surnuaiale, ja tankid pöörasid seal segi hauakive ja rutjusid maha veel viimasedki püsti seisvad kased ja pihlakad. Meie omad jäid kirikumäele kotti ja nende olukord muutus seal täbaraks. Nad pidid kirikumäelt jooksuga ära tulema, ja venelane tulistas neid kõikidest relvadest. Meie omi läks seal loojakarja palju. Üks rühm jäi surnuaiale ja seal on nad kindlasti veel praegugi.

Kui soomlane oli kirikumäelt lahkunud, tungis venelane veel kahelt poolt sinna, ja nad lõid seal hulga oma mehi mättasse ja sõdisid omavahel mäeharjal ja kiriku juures. Kauaks see meid ei köitnud, ehkki me seda hästi nägime. Kirikumäelt pääses venelane otsesihtimisega hästi ka meie positsioone tulistama ja tankid tulid suure paugutamise ja mürinaga kirikumäelt jaama poole. Nad kukkusid edasi-tagasi tormama ja meid sihtima ja meile täiest torust valu andma.

Arvasin, et sel õhtul rahu ei saa, aga venelane jäi oma päevatööga siiski rahule ja lõpetas selleks päevaks sõdimise. Hakkasime näkileiba järama. Sooja toitu ei nähtud ka sel päeval ja sellest võib ju tõesti aru saada. Õhtul tuli koos meie kompanii ülemaga positsioonile pataljoniülem Valtonen. Pataljoniülem küsis, kas suudame positsioone enda käes hoida. Arvasime, et kui ei tule midagi hullemat kui venelaste lennukid ja suurtükiväe marutuli, tankid ja jalaväe sõdurid, granaadid ja kuulipildujate tuli, siis ei tarvitse meil positsioonidelt kuhugi minna. Kui midagi veel hullemat tuleb, siis ei julge me positsioonide pärast pead anda.

Pataljoniülem seletas meile, et kolonel Lauritale on abiks antud 8. jäägripataljon, Nurmo meestest kokkupandud ratsaeskadron, mis on terve talvesõja aja puhanud; neil on peaaegu täiearvuline üksus kõvast puust poisse, kelle abiga

Laurila Matti kavatseb venelase kirikumäelt minema lüüa ja selle meie kätte võtta, sest sealt on liiga hea Äyräpää seljakuid kiirlaskekahureist tulistada.

«Nüüd pöial selle laenupenni peale,» olevat Laurila juttude järgi öelnud, kui oli kuulda saanud, et nurmolased on teel Äyräpääle. Hobuseid nurmolastel enam kaasas ei ole ja neist poleks seal avamaastikul ja automaatrelvade tule all miskit tolkugi. Me tundsime uut pataljoniülemat hästi. Ta oli jõudnud Terenttiläs natuke aega meie pataljoni ülem olla, pärast seda kui Järvinen oli oma jalad ära külmetanud, kui ta katsus venelasi Terenttilä soodest ja Mustoja nõost välja ajada, kroomnahast säärikud jalas. Valtonen oli arvamisel, et kui oleme saanud päeva lamada ja teiste poiste sõdimist pealt vaadata, siis suudame jälle naabrimehele vastu panna.

XXXIV

Öösel kuulsime poisse saartel sõdivat. Nad olid katset teinud venelaselt Mustsaart tagasi võtta, aga oli juba liiga hilja. Õhtu ja öö jooksul oli venelane sinna uusi väeosi ja palju lahinguvarustust toonud. Mustsaar jäi poistel võtmata. Kuulsime sellest hommikul ja nägime seda.

Nurmolased ründasid kirikumäge kuue ajal. Nende rünnak läks kohe algusest peale viltu. Hommik valgenes, oma suurtükiväe löök tuli liiga vara ega teinud venelasele tühjagi ja nurmolaste rünnak oli nagu ratsaväe rünnak ikka, ainult ilma hobusteta. Kavatsus oli väevõimuga kirikumäele minna ja see venelase käest ära võtta, aga selle tarvis oli nurmolasi liiga vähe ja avamaastikul olid neil vastas Vene kergekuulipildujad, kuulipildujad ja kiirlaskekahurid, mida naaber oli öö kestel nii palju mäele toonud, et need seisid tulistamisel suisa külg külje kõrval. Sellest tulest läbi ei joostud ja nurmolasi hakkas langema kohe, kui nad liikvele läksid, surma ja haavata saama. Nad jäid juba tükk maad enne kirikumäge toppama ja kaitsetult venelase tulle lamama. Kümne minutiga sai neil nelikümmend kaks poissi surma ja ülejäänud eskadron, või peaaegu kogu ülejäänud eskadron haavata. Nad said aru, et sel päeval neil Äyräpää kirikusse asja ei ole. Et seal peavad sihukesed sindrinahad praegu jumalateenistust. See oli märtsikuu viienda päeva hommik.

Kui nurmolased katsusid ära tulla, andis venelane kogu

aeg tuld ega tahtnud neid oma poolele tagasi lasta. Seesugune nägi välja 8. jäägripataljoni rünnak Äyräpää kirikumäele. Et kirikusse nad ei jõudnud ja pidid kirikuteele peaaegu et jäämagi. Langenud jäid neil kõik sinna, üks surnukeha ja haavatud saadi tagasi toodud.

Venelane ei lasknud end nurmolaste ettevõtmisest häirida, nad lõid Nurmo eskadroni mättasse möödaminnes, muu töö kõrval, sest sellal oli neil käimas juba oma rünnak Mustsaarelt Vasikasaarde. See oli siiski pigem hommikune soojendus ja venelane veel Vasikasaarde ei jõudnud. Alles kümne paiku hommikupoolikul läksid nad suure hulgaga tõemeeli ja kõikide relvade toetusel peale ja siis nad sinna ka jõudsid. Neid ei pidanud miski.

Täna ei saanud me teiste poiste sõdimist kaua pealt vaadata, sest naaber hakkas ka meie lõigus peale pressima. Tal oli kange tahtmine jõekaldale jõuda ja nad ei säästnud mehi ega lahingumoona. Lennukid hakkasid meile taas uut ja vana tegema ja suurtükivägi tulistas positsioone armutult. Jalavägi ja tankid ründasid juba enne kümmet hommikul, aga poisid panid kahele tankile meie positsioonide ees tule otsa ja see jahutas mõnevõrra tankimeeste indu. Jalavägi pärast kümmet enam ei tulnud, aga suurtükituli ja õhurünnakud olid meil kogu aeg peal. Nende ajal sai meil poisse surma, me kogusime langenud positsioonide taha hunnikuisse ja püüdsime haavatuid siduda ja jõekaldale toimetada. Plahvatused ja relvade paukumine ja piinlevate inimeste karjed olid õudsed.

Venelane tuli naabrite lõigus üleveokohas jõeni välja ja naaberkompanii pidi neile seal ruumi tegema, üleveokohast kirikuni välja. Saared juba olid nende käes ja venelane tõi sinna kohe palju sõjavarustust, suurtükke, automaatrelvi ja elavjõudu. Seda neil jätkus. Me pidime oma lumekaevikuist jaama kandis minekut tegema ja rinde hüppemäest Kattilasuo serva pidi järsult jõekaldale tõmbama. Vanadest kogemustest siiski teadsime, et venelast ei või kunagi nendel positsioonidel rahule jätta, mis ta meilt on ära võtnud, vaid tuleb katsuda ta sealt kohe välja ajada, enne kui ta jõuab kaevuda. Seda tegi ta alati kiiresti, ja kui venelane oli jõudnud kaevuda, oli talle raske selgeks teha, et positsioonid tuleb maha jätta.

Panime kokku ründerühmi, et venelast üleveokohalt välja lüüa. Esimene pataljon või see, mis tast veel järel oli, toodi positsioonidele üleveokohast üles Kattilasuoni ja meie pataljoni positsioonid tõmmati jõekalda suunas üle hüppemäe. Neid positsioone oli plaan enda käes hoida, aga jõekaldalt

tuli proovida venelane ära ajada, sest sealt ja jõe kaldanõlvadelt pääses ta takistamatult piki jääd ja üle jõe Vuosalmi poolele tuld andma.

Esimese pataljoni poisid läksid jõekaldalt venelaste positsioone tiivalt haarama ja meie jõe kaldanõlva mööda kiriku poole. Naaber ei olnud jõudnud end veel sisse seada. Me tulime jooksuga nende positsioonidele, kus pärast jõekaldale tormamist olid pead-jalad segamini koos mehed, väeosad ja tankid. Nad nuputasid, mida teha, aga mõtlemiseks ei antud aega. Lõime terve maa-ala üleveokohast raudteeni välja puhtaks ja venelase minema. Kirikumäele me ei jõudnud, seal oli vastupanu liiga tugev ja kuulipildujatules hakkas meil poisse langema. Nõnda pidime kirikumäe alt ja surnuaia servalt tagasi oma vanadele positsioonidele minema, ja varsti tuli naaber uuesti ja võttis jupi kallast enda kätte. Mäletan, et langenuid oli seal kirikumäe all palju, Soome ja Venemaa pojad segiläbi, kõrvu ja ülestikku.

Me ei suutnud kallast enda käes hoida, sest venelasi tuli üle mõistuse ja rauda oli õhus meie jaoks liiga palju. Esimese pataljoni poisid tõmbasid oma positsioonid nii, et kirikumägi ja kallas selle all oli naabri käes, ja esimese pataljoni poisid kaldalt raudteeni välja.

Hakkasime seljakuid mööda oma positsioonidele minema, kandes kaasas haavatud ja langenud poisse. Venelane oli meie tormijooksust nii üllatunud, et ei hakanud tuld avama, vaid me saime poisid rahumeeli oma poolele kanda. Mõtlesime haavatud seejärel üle jõe Vuosalmi poolele sidumisele viia, aga venelane hoidis jõejääd nüüd kirikumäelt tule all, nii et tules sai pihta mitu haavatut ja hobusemeest ja nende hobust. Nii ei jäänud meil muud üle kui lasta haavatutel kogu see päev Äyräpää poolel lamada ja vaevelda. Surnukehad panime riita, mida hommikust saadik oli jälle laotud ööd ja äraviimist ootama. Haavatud tuli jätta lageda taeva alla, katsusime jõekaldalt leida varjulise koha, kuhu venelane ei saaks otsesihtimisega tulistada. Seal lamasid haavatud terve päeva.

Mina olin positsioonil hüppemäe juures ja sinna venelane ei kippunud. Nad olid pähe võtnud, et kõige parem on üle jõe tulla üleveokohas, sest seal oli jõgi kõige kitsam, ja siis mööda saari liikudes, ja üleveokoha ja saarte vastu koondasid nad kogu oma rünnaku jõu. Üleveokohal nad üle ei pääsenud, sest mõlemad jõe kaldad olid meie käes ja seal oli venelasel paha tulla jääle meie kuulipildujate tule alla. Õhtul oli venelane siiski katset teinud vägisi ja suure hulgaga üle tulla, aga neil jäi üle tulemata. Meie omad lõid

neid kuulipildujaist palju mättasse. Hommikul lamas langenud naabripoisse jääl nii tihedasti, nagu oleks jääd tahetud nende surnukehadega üleni kinni katta. Nagu olnuks kusagil keegi, kes tahtis, et sellel kohal ei jääks Vuoksi jääst inimestele näha mitte ühtegi valget kohta. Jää lausa mustas venelaste laipadest. Neil ei olnud moondamisülikondi, ainult pikad sinelid seljas ja täitornid peas, aga jalanõud olid kõigil head, vildikud. See värk oli neil heal järjel.

Meie positsioonidele ei üritanud venelane niisiis tulla. Me seadsime oma positsioone korda ja õhtul hakkasime vaatama, kuidas öö mööda saata, sest mingit väljavahetamist eesliinilt ei olnud meil loota. Peaaegu kõik mehed, kes olid Laurilal rügemendist järel, olid eesliinil hõivatud.

Ootasime süüa. Kui seda ei tulnud, läksid poisid õhtuhämaruses üle jõe ja tõid kaasa leiba ja juustu. Suur puudus oli joogiveest. Käisime katelokiga Vuoksi pealt mürsuaugust vett toomas ja katsusime seda soojendada. Oli see alles sussitamine, väike kiratsev tuluke ja selle kohal ja ümber palju katelokke soojenemas. Kui hakkasin jooma, ei olnud jäätükid vees isegi mitte ära sulanud.

Venelaste poolelt kostis jälle öö läbi mootorsõidukite müra, aga mitte meie positsioonide eest, vaid altpoolt. Eriti palju oli müra jaama kandis ja kirikumäel. Arvasime, et hommikul võivad poistel seal rasked ajad ees olla. Arutasime ka seda, kas vihamees pääseb hommikul meie liinidest läbi ja mis meist saab, kui venelane tuleb jõe ja meie vahele. Käisime öösel vaatamas, kuidas üle minna, kui häda käes.

XXXV

Hommikul läksid poisid uuesti katelokkidega kaldale vett tooma, et oleks midagi näkileivale ja juustule kõrvaseks võtta. Meie jäime positsioonidele armetul lõkkel hinge sees hoidma. Kui poisid tagasi tulid, rääkisid nad, et vankasid voorib praegu Vasikasaarde ja Vasikasaare tipust Vuosalmi poolele ja neil ei ole seal kedagi vastas. Kompaniiülem läks asja selgitama.

Päev tõotas ilus tulla, päike tõusis pilvitusse sinitaevasse ja me teadsime, et peagi on meil lennukid seljas. Ka mina käisin jõekaldalt Vuosalmi poolele vaatamas, et on seal üldse meie poisse vihamehele vastu panemas või on ainult

meid Äyräpäässe jäetud. Kompaniiülem tuli pataljoni komandopunktist ja kamandas tagasi positsioonidele. Ta rääkis, et meid ei ole ära unustatud, esimene pataljon on positsioonidel vanades kohtades jaama ümber ja kolmas üleveokohas mõlemal pool Vuoksit, ja sealt ei ole venelasel hea hakata üle kippuma.

Samas olid lennukid kohal ja suurtükivägi avas kohutava marutule, aga praegu ei lasknud nad raual tulla mitte meie positsioonidele, vaid üleveokohale ja Liete niitudele Vuosalmi poolel Vuoksit. Jõe teisel kaldal oli näha juba tanke sõitmas. Tulime positsioonidele ja saime seal terve päeva lamada. Venelane meie positsioonidele ei kippunud. Andis ainult suurtükkidest tuld, nagu meelde tuletades, et ei ole ka meid unustanud, aga lahingut lõi ta üleveokohal ja Liete niitudel.

Kompaniiülem rääkis, et seal on rindele toodud Hersalo rügement, kes on lasknud nüüd venelase üle jõe, ja et soomusvägi möllab praegu Liete niitudel. Õnnistasin mõttes meie asukohta Kattilasuost suusahüppemäele, sest see ei paistnud venelasele huvi pakkuvat. Suurimaks mureks oli meil sel päeval söögipoolis ja see, et olime mitmel ööpäeval vaevalt silmatäie maganud. Seetõttu olid kõik sünges meeleolus. Teiste pataljonide poiste pärast ei olnud meil jaksu muret tunda.

Öösel tuli käsk, et peame hommikul ründama Äyräpää kirikumäge ja selle venelastelt vallutama, ja see käsk võttis meid tõsiseks, sest meil oli meeles, kuidas oli käinud nurmolaste käsi, kui nad viienda hommikul kirikukäigule läksid. Tervest 8. jäägripataljonist, mis paisati sinna venelase kuulipildujatulle ja kiirlaskekahurite piitsutada, tulid ju omal jalal tagasi väga vähesed.

Me pidime ründama hommikul kell kuus ja öö kulus rünnakuks valmistumisele. Seadsime asju ja relvi korda: suurtükivägi pidi nüüd enne meie rünnakut andma kirikumäele korraliku löögi. Me teadsime siiski, et venelane on mäe otsas juba sügaval maa sees, sest ta on juba kaks päeva kaitsekraave ja tulepositsioone kaevanud, ja me teadsime, et käsigranaatide loopimise ja püssitulega venelast enam positsioonidelt välja ei löö. Nelja paiku öösel käis pataljoniülem suusahüppemäel kontrollimas, kas meil on kõik valmis. Ta liikus meie keskel, aga palju tal rääkida ei olnud.

«Me lihtsalt peame selle nüüd ära tegema,» ütles ta meile.

Me ei hakanud vastu vaidlema, sest nägime, et see asi ei ole tema võimuses. Meile toodi Hersalo rügemendist mehi täienduseks juurde, ehkki olime arvanud, et neil on küllalt

tegemist, üritades vankat Liete niitudelt minema kupatada. Lamasime ja ootasime, et meie aeg selles maailmas täis saab, sest uskusime, et vähe on mehi, kes hommikupoolikul Äyräpää kirikumäelt omal jalal alla tulevad. Kirikuni ei uskunud me välja jõudvat.

Pool kuus, just siis, kui pidi algama suurtükiväe tulelöök ja sellest polnud kõppugi kuulda ja meie lamasime ja seisime hüppemäe juures ja ootasime liikvele minekut, tuli pataljoniülema käskjalg ja teatas, et rünnak kirikumäele on ära jäetud. Ta teadis, et on tulnud muud tegemist, ja seda oletasime ka meie häältest, mida kuulsime Vasikasaarelt ja Vuoksi tagant Vuosalmi poole pealt. Kui kuulsin pataljoniülema käskjala teadet, kadus mul jõud täiesti; oli tunne, nagu oleks keegi minult elu juba võtnud ja mina selle andnud, sest muud polnud teha, ja seejärel on see elu mulle tagasi antud. Ei osanud sellega esiotsa midagi peale hakata. Magamatusest muutusin nii jõuetuks, et tuli hange musta lume, liiva ja puulatvade sekka istuda ja end kokku võtta, et mitte nutma puhkeda.

Meid viidi positsioonidele tagasi ja me hakkasime süüa tegema või katelokkides Vuoksi vett soojendama. Lahing meie ümber oli kõva, üleveokohas ja Liete niitudel ja Vasikasaarel, aga meid sel päeval ei vajatud. Venelane ei tülitanud meid terve päeva. Ainult nende suurtükivägi ja lennukid pidasid meid meeles, ja mitu poissi langes meil nendegi tules, aga tankid ja jalavägi sõdisid meie omade vastu pataljonist vasakul ja jõesaartel.

Meie suurtükiväele oli nii palju võimu juurde saadud, et nad suutsid terve päeva Vasikasaare tippu tule all hoida ja venelasi saarel kinni pidada, ja venelane ei saanud üle Vuoksi Liete niitudele mehi ja moona juurde tuua. Vuosalmi poolel oli neil otse jõekaldal väike maatükk käes, aga sealt nad edasi ei pääsenud, sest Hersalo mehed olid Liete niitude taga vastas, ja päeva ajal ei pääsenud lisaväge üle jõe venelasele appi tulema.

Õhtul teatati meile, et järgmisel päeval, mis oli kaheksas märts, pannakse Laurila ja Hersalo rügemendist kokku allüksused, mis kupatavad venelase Vasikasaare kohal tagasi teisele poole Vuoksit ja võtavad naabri käest saared — Vasikasaare, Mustsaare ja Dünamosaare, nõrgendades sel kombel vaenlase survet Vuosalmi vastu.

Allüksusi hakati üle jõe viimà öösel. Me püüdsime liikuda hääletult, nagu elu pärast kartvad mehed seda oskavad, sest päeva ajal oli venelasel selle üleminekukohaga otsene silmside, üleminekukoha koordinaadid olid nende suurtüki-

meestel kindlasti peas ja nad võisid olla kõvad laskjad. Meie pihta nad siiski tuld ei avanud. Nendega oli sageli nii, et öösel nad päris sõjatööd ei teinud. Öösel paigutasid nad ainult üksusi ringi, koondasid neid mõnda kohta ja soojendasid sõiduriistade mootoreid. Nõnda pääsesime üle Vuoksi Vuosalmi poolele ja meid viidi mööda metsi ja üle teede Liete niitude tagalasse.

Seal oli meie omi juba õige palju, mõlemast rügemendist, Laurila ja Hersalo omast. Sinna olid toodud kõik, keda oli saadud liinilt ära võtta, venelane oli otsustatud maksku mis maksab üle Vuoksi Äyräpää poolele ajada, sest muud võimalust ei nähtud, kui taheti Vuosalmil olla. Seal olid juba koguni kõik majandusmehed, hobusemehed, käskjalad, kokad ja sideväelased, ja siis mõistagi need jalaväepundid ja pioneerid. Meist oli moodustatud erilöögigrupp ja meid oli mitu kompaniid.

Laurila tuli hommiku poole ööd ja käskis järvekülade meestel esimesena rünnata, sest neil oli säilinud peaaegu täiearvuline pioneeripataljon mehi. Nad olid terve sõja aja mineerinud positsioonide esiseid ja taguseid ja põletanud Karjala külasid. Nad ei läinud rünnakule, sest Liete niidud oli lage koht ja venelastel olid tankid lagendiku taga, ja tankid tulistasid niite suurtükkidest ja venelaste kuulipildujad positsioonilt. Nende kompanii ülem oli Laurilale öelnud, et tema ei lase oma mehi ilmaasjata magama panna, aga Laurila võib küll teiste valdade poisse magama panna, kui peab seda möödapääsmatult vajalikuks. See kompaniiülem oli kuulu järgi kirikuõpetaja poeg, leitnant.

Laurila ei sundinud neid rünnakule minema. Tema arvates oli suremine natuke nagu eraasigi, ehkki oldi sõjas. Seetõttu oli ta tegevohvitseride seas omandanud niisuguse maine, et ta püüab pohjanmaalasi säästa, sest on ise ka Pohjanmaa mees ja oma meestega hästi tuttav. Ta ei sundinud järvekülade mehi minema, sest uskus, et Pohjanmaalt leiab ka neid mehi, kes on valmis andma oma elu isamaa eest.

Laurila oli siis öelnud peräseinäjoelaste kompaniiülemale, kelleks oli leitnant Kirkkala, et peräseinäjoelased peavad nüüd minema ees ja paiskama vanka Vuoksisse, ja teised tulevad järel ja kupatavad naabri Äyräpää poolele. Kirkkala ei olevat selle peale musta ega valget öelnud. Tal olnud peas tohutu pika nokaga verekapp, suvemüts, ta tõmmanud noka silmile ja teinud sõnagi lausumata minekut.

Hommik hakkas valgenema. Suurtükivägi avas tule kella kuuest, meie lamasime Liete niitude taga metsasalus ja nägime, et oma suurtükivägi tabas täpselt venelaste silla-

pea positsiooni ja Vasikasaare tippu. Peräseinäjoelased tormasid rünnakule Liete niitudele, kompaniiülem, see leitnant esimesena, ja me nägime, et sellelt teekonnalt tuleb Peräseinäjoe poisse vähe tervetena tagasi. Leitnant sai pihta, kui oli lagendikul jõudnud metsaservast viiekümne meetri kaugusele, ja mehi kukkus tema taga ja kõrval. Hakati sanitare kutsuma, osa peräseinäjoelasi jätkas jooksmist ja venelane tulistas neid kogu aeg.

Ka meid viidi rünnakule ja me tõusime puude alt ja raiesmikelt ja pistsime jooksuga jõekalda poole, jooksime ja karjusime.

Mingil põhjusel lõi venelane vedelaks, et tuleme väevõimuga peale, ta tõusis headest kaevikutest ja läks lagedale jõejääle seiklema. See oli küll viga. Me tulistasime neid juba siis, kui nad kaevikuist välja ronisid, ja siis, kui nad kaldanõlvast alla jooksid, ja jääl tulistati neid suurtükkidest ja kõikidest jalaväerelvadest.

Karjumine ja müra ja relvade paukumine oli seal kõva ja sellest tuli õudne verepulm, sest venelane sattus paanikasse ja paanikasse sattunu kaotab mõistuse. Ta püüab kuulistki kiiremini joosta, aga see ei lähe korda, vaid kuul või suurtükimürsk jõuab talle järele ja tapab sealsamas paigas. Just nõnda käis käsi venelastel, kes olid Liete niitude servas heal positsioonil, aga ehmusid meie suurtükiväe marutulest, millega nad ei olnud harjunud, ja peräseinäjoelaste ja meie teiste rünnakust. Nad sattusid paanikasse ja jooksid üle jõe Vasikasaarde, mida meie suurtükivägi kõikidest torudest tagus, ja nagu hiljem kuulsime, viimaste mürskudega. Seal ei suutnud elus inimene kaua olla, ta sai kas surma või pidi sealt lahkuma.

XXXVI

Kui jõudsime üle Liete niitude ja venelaste poolt mahajäetud positsioonidele, jooksid venelased juba Vasikasaarel. Paljud olid visanud püssi kus seda ja teist ja mõned koguni sineligi jääle ja saare randa, et hanges paremini edasi jõuda. Kuulist ja suurtükimürsust kiiremini ei jooksnud neist siiski mitte keegi.

Üle Liete niitude jooksmine oli meid nii võhmale võtnud, et jäime jõekaldale lamama, aga kohe tuli käsk, et ei tohi

lamama jääda, vaid tuleb rõhuda üle jõe ja vallutada saared, sest venelane on neilt põgenenud. Meie suurtükiväe tuli kanti saartelt Äyräpää kiriku poolsele kaldale, kus venelased leekisid praegu rinnakust üles kodumaa poole.

Tõusime ja jooksime rinnakust alla ja mööda jõejääd, mis oli täis mürskudest lõhutud auke, jooksime aukude vahel põigeldes ja üle langenud ja haavatud venelaste hüpates. Jõudsime Vasikasaare kaldale, püsti jäätunud ja murdunud kõrkjastikku, mis meie jooksust raginal murdus ja lamandus, ja siis ragistasid juba ka venelaste kuulipildujad ja suurtükid, mis tulistasid meid nüüd Äyräpää-poolsetelt seljakutelt.

Suurtükituli oli Vasikasaare mustaks pööranud. Sealt edasi me joosta ei jaksanud, meil sai lihtsalt jõud otsa, ja ehkki ohvitserid ja allohvitserid utsitasid meid Mustsaarele ja Dünamosaarele edasi minema, ei olnud meil enam jõudu liikvele minna, vaid me lamasime mürsulehtreis ja positsioonidel, mis meie omad olid sinna kunagi kaevanud, samuti venelaste kaevatud aukudes, ja venelane lasi jälle raual meie kaela sadada.

Me ei pääsenud kuhugi, pidime selle päeva Vasikasaares lamama. Alles õhtu hämardudes saime tõmbuda Vuosalmi poolele, või need meist, kes olid elus. Päeval venelaste tules lamades leidis aset selline juhtum, et üks Hersalo rügemendi ohvitser, leitnat, laskis püstolist maha vene haavatu. Ta ei kannatanud välja haavatu oigeid, vaid surus talle püstoli vastu pead ja laksatas nagu oinale otsaette. Meie arvates oli see küll alatus, ehkki olime kõiksugu toorust näinud. Aga sel kombel ei olnud me veel näinud inimest tapetavat.

Öösel, kui olime juba ära tulnud, võttis venelane Vasikasaare tagasi, aga nad ei pääsenud Vuosalmi poolele ka järgmisel päeval, ehkki nad siis üritasid meie omasid Liete niitude juures jõekaldalt minema ajada. Hersalo rügemendi mehed ei lasknud neid üle jõe.

Järgmisel päeval saime olla oma positsioonidel hüppemäe juures ja meie olukord oli seal kergem. Seal tampisid meid ainult Vene suurtükivägi ja lennukid. Venelane tungis üleveokohale ja kippus üle jõe Liete niitudele, aga poisid ei lasknud neid positsiooonideni välja, ehk küll venelast aeti soomlaste kuulipilduja- ja suurtükitulle nii, et seda vaadates mõtlesin, kusagil on suurveel punn eest võetud ja nüüd valgub see tulv lausa pidurdamatult kõikidesse madalatesse kohtadesse. Venelasele ei tahtnud kuidagi pähe mahtuda, et selles kohas ta üle Vuoksi ei pääse.

Kümnenda päeva pärastlõunal pääsesid nad Vasikasaarelt siiski jälle Vuosalmi poolele ja Hersalo mehed pidid vedama oma liini Liete niitude taha metsaservale. Venelane tõi jälle kohe palju sõjavarustust üle jõe, ehk küll meie suurtükivägi katsus Vasikasaart tule all hoida, ja venelase tankid kupatasid Liete niitudel ringi ja andsid pihta kõigele, mida nägid, puudele, põõsastele ja seal olevatele inimestele, ja venelase kiirlaskekahurid tulistasid samuti kogu aeg, aga kui nende jalavägi tegi katset üle Liete niitude tulla, ei lasknud meie omad neid üle.

Hersalo mehed võitlesid seal kaks päeva, märtsikuu üheteistkümnenda ja kaheteistkümnenda päeva, ja Laurila rügement sõdis praami kohal kahel pool jõge, ja venelased ei pääsenud läbi, ehk küll tahtmine oli neil kõva ja mehi nad ei säästnud.

Meie kompanii positsioonidele venelane enam suure kamanduga ei kippunud. Saime hirmu tunda, külmetada ja nälga näha, ja meid materdasid suurtükid ja lennukid piitsutasid kuulipildujaist ja puistasid pommikoormaid meile kaela, aga sealt, kus meie olime, hüppemäest Kattilasuoni, venelane suurte jalaväeüksustega läbi tulla ei üritanud. Väiksemaid üksusi kippus küll meie positsioonidele, ja üheteistkümnenda päeva hommikul juhtus minuga see, et ärkasin lumekaevikus ja mu pea oli maa külge kinni külmunud. Sellest sain ma eluaegse peavalu. Poisse läks meil mõlemal päeval palju, haavatutena.

Märtsikuu kolmeteistkümnenda päeva hommikul avas venelane siis jälle ränga marutule, ja me lamasime aukudes, mida olime katsunud sinna kaevata, ja pommilehtrites ja raskesuurtükiväe mürskude poolt külmunud maasse kaevatud sügavates aukudes, ja kõik need tundusid meile selles marutules madalad. Venelane tulistas kõikidest relvadest viis tundi. Üheteistkümne paiku suurtükituli lakkas ja muutus päris vaikseks. Pataljoniülema käskjalg tuli ja teatas, et Soome ja Venemaa vahel on sõlmitud rahu. Suurtükiväe marutule tõttu ei saadud meile varem sõna tuua.

Katsusime piiluda, mida rahu venelaste arust tähendab. Oli nii vaikne, et kõrvadel hakkas valus, ja me nägime, et venelased piiluvad kaevikuist omakorda meid; nende positsioonideni oli umbes viiskümmend meetrit. Venelasi hakkas kaitsekraavide nõlvadele ronima, nad lehvitasid ja vehkisid meie poole kätega, aga ei julgenud välja tulla, ja ka meie ei usaldanud. Õigupoolest ei olnud meil sellesse rahulepingusse usku. Veerand tundi passisime, kas naaber hakkab tulistama või kas taevast hakkab muidu metalli sadama. Siis

ronisid venelased kaitsekraavidest välja ja hakkasid meie poole tulema. Nad hüüdsid midagi: «Mir, mir . . .» See tähendab: «Rahu.» Püsse neil käes ei olnud, aga neid oli palju, mitusada meest. Meid oli ju seal alles ainult kaheksa poissi, ja me tõusime oma aukudest ja läksime suurtükitulest madalaks niidetud metsas venelastele liinide vahele vastu. Venelased katsusid meie käsivarsi ja põski ja patrasid midagi isekeskis, millest me aru ei saanud. Me nägime tõesti õudsed välja, kõhnad, habemesse kasvanud ja räpased, nii et inimesteks oli meid raske pidada.

Naaber hakkas meile näitama fotosid vene inimestest, meestest ja naistest ja lastest, ja nad pakkusid meile mahorkat. Meil ei olnud midagi pakkuda. Me ei olnud tihanud oma püsse positsioonile jätta ja venelased näitasid näpuga meie relvade peale, seletasid midagi ja irvitasid, näitasid oma tühje käsi ja kippusid kaisutama.

Varsti kamandasid ohvitserid nad oma positsioonidele tagasi ja meiegi läksime ja istusime oma aukudesse. Venelaste poolelt tulid ohvitserid, kümmekond meest, ja me nägime, et Matti Laurila läks meie ohvitseridega neile liinide vahele vastu. Hiljem kuulsin, et nad leppisid seal kokku, mismoodi soomlaste üksused oma positsioonid maha jätavad ja kodumaa poole lähevad. Matti Laurila oli palunud venelastelt luba ära tuua Nurmo poiste surnukehad, mida me nägime Äyräpää kirikumäel lamavat, ja ka teiste oma poiste surnukehad, aga sellega ei olnud venelased nõusse jäänud. Küll olid nad lubanud Soome langenud sõjaväeliste auavaldustega maha matta. Mina istusin augu põhjas ja mõtlesin oodata, mis käsk järgmisena antakse. Ise ei osanud ma midagi ette võtta. Kui kompaniiülem sinna tuli, küsisime temalt, mis suunda me nüüd läheme. Ta vihastas ja hüüdis, et mõistagi läheme tagasi vanale piirile, võib-olla Metsäpirtti või Rautusse. Tema oli arusaamisele jõudnud, et sõja võitsime meie, ja selline arusaam oli kõigil. Võttis meele mõruks, kui pärastlõunal rahutingimusi kuulsime, samuti hiljem, kui pidime Kannaselt kolm ööpäeva kodu-Soome poole marssima, enne kui uue piirini jõudsime.

Tuuri, A.

T 93 Talvesõda. — Tln.: Eesti Raamat, 1990. — 128 lk.

ISBN 5—450—01268—3

Tuntud soome kirjaniku Antti Tuuri Pohjanmaa-pentaloogia teine raamat, mille peategelane on lugejale juba romaanist «Pohjanmaa» tuttavaks saanud vennaste Hakalate isa Martti, karm ja ilustamata jutustus veristest lahingutest Vene vägedega Kannasel 1939/40, aluseks sõjas osalenute päevikud ja mälestused, ulatuslikud ankeedid ja intervjuud.

T 4703010100—253 / 901(15)—90 TL—3—14—90 84.34 Soome

Т у у р и Анти
Зимняя война
На эстонском языке
Перевод с финского: Антс Хальямаа
Художник-оформитель Пирет Смагар
Таллинн, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetaja A. Ravel
Kunstiline toimetaja E. Loopere
Tehniline toimetaja M. Kukerman
Korrektor R. Turu
ИБ № 7674
Laduda antud 02. 02. 90
Trükkida antud 25. 04. 90
Formaat 84×108/32
Trükipaber nr. 2
Kiri: žurnalnaja rublenaja
Kõrgtrükk
Trükipoognaid 4,0
Tingtrükipoognaid 6,72
Tingvärvitõmmiseid 7,02
Arvestuspoognaid 7,85
Trükiarv 28 000
Hind rbl. 1.20
Kirjastus «Eesti Raamat», 200090,
Tallinn, Pärnu mnt. 10
Trükikoda «Vaba Maa», 200001,
Tallinn, Pikk 58